

J

E Z I K

in

lovstvo

VSEBINA

- Razprave in članki** **265** Horst Dippong
Tehnika oziralne zveze in oziralni zaimki
- 277** Bojana Stojanović - Pantović
*Metodološki vidiki preučevanja srbskega
ekspresionizma*
- 283** Aleksander Bjelčević
Protestantski silabizem
- Jubileji** **293** Tone Smolej
Sedemdeset let Evalda Korena
- Gradivo** **294** Mojca Hočevar
*Angleška zemljepisna lastna imena v slovenskem
prevodu angleškega turističnega vodnika po
Londonu*
- Metodične izkušnje** **308** Melita Furlan
*Priprava in izvedba literarnega večera na srednji
šoli*
- Ocene in poročila** **313** Mateja Pezdirc Bartol
Koliko in kaj berejo Slovenci?
- Obvestila SDS** **316** Zoltan Jan
*Novi častni člani Slavističnega društva Slovenije
in nagrajenci za leto 2000*

Jezik in slovstvo

Letnik XLV, številka 7-8
Ljubljana, junij 1999/2000

ISSN 0021-6933

<http://www.ff.uni-lj.si/jis>

Časopis izhaja mesečno od oktobra do junija (8 števil)

Izdaja: Zveza društev, Slavistično društvo Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Uredniški odbor: Tomaž Sajovic (glavni in odgovorni urednik), Miha Javornik, Irena Novak - Popov (slovstvena zgodovina), Erika Kržišnik, Alenka Šivic - Dular (jezikoslovje), Boža Krakar - Vogel, Mojca Poznanovič (didaktika jezika in književnosti)

Predsednica časopisnega sveta: Helga Glušič

Tehnični urednik: Samo Bertoncelj

Oprema naslovnice: Samo Lapajne

Računalniška priprava: BBert grafika, Resljeva 4, Ljubljana

Tisk: Littera picta d.o.o., Rožna dolina c. IV/32-34, Ljubljana

Naslov uredništva: Jezik in slovstvo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Naročila sprejema uredništvo JiS. Letna naročnina je 5000 SIT, cena posamezne številke 650 SIT, cena dvojne številke 1200 SIT. Za člane Zveze slavističnih društev Slovenije je letna naročnina 3500 SIT. Za dijake in študente, ki dobijo revijo pri poverjenikih, je letna naročnina 1800 SIT. Letna naročnina za evropske države je 60 DEM, za neevropske države pa 70 DEM.

Naklada 2000 izvodov.

Revijo gmotno podpirajo Ministrstvo za kulturo RS, Ministrstvo za šolstvo in šport RS, Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS ter Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Revija je vključena v mednarodni podatkovni zbirki *MLA - Modern Language Association of America, New York*, in *New Contents Slavistics, Inhaltsverzeichnis Slavistischer Zeitschriften - ISZ, Verlag Otto Sagner, München*.

Revija je uvrščena med izdelke, od katerih se plačuje 8-odstotni davek na dodano vrednost.

Horst Dippong

Univerza v Hamburgu

UDK 811.163.6'367.626

Tehnika oziralne zveze in oziralni zaimki*

Menim, da naj bi vsaka skladenjska teorija, tudi zgolj opisna, morala razložiti, zakaj se besede nahajajo v nekem redu, zakaj imamo besedilo in ne samo besed ter zakaj razumemo besedilo.

Moj odgovor bi bil, da so besede povezane s pomočjo vezniških tehnik. Zato, ker uporabljam nekatere pojme drugače, kot jih razume slovenska jezikoslovna tradicija, bi rad na začetku na kratko razložil paradigmatične osnove, iz katerih izhajam.

Skladenjski model, ki ga v nadaljevanju na kratko predstavljam, je nastal kot raziskovalni projekt v slavističnem seminarju Univerze v Hamburgu pod vodstvom Volkmarja Lehmana ob sodelovanju avtorja prispevka v letih 1994–1997. Naloga projekta je bila razviti tehniko skladenjskega opisa, ki bi jo lahko uporabljali tudi na osnovni stopnji pouka tujega jezika, v našem primeru Nemcev, ki se učijo ruščino.¹ Našemu modelu je najbližji model Smisel ↔ Tekst (MST) Igorja Melčuka. Od njega se razlikuje predvsem po tem, da naš model teži k večji preprostosti. V smislu razlikovanja med opisno (*descriptive*) in razlagalno (*explanatory*) adekvatnostjo, ki ju je uvedel Chomsky, se naš model omejuje samo na opisno. Z njim opisujemo površino stavkov. Kadar želimo pogledati globlje, se naslonimo na druge modele, kot so formalizem generativne slovnice ali Melčukov MST. Za najsplošnejše izhodišče mi služi trditev, da je človeški jezik v smislu pojma *language* Saussurja ali *language competence* Chomskega sestavljen iz dveh komponent: celote kognitivnih konceptov o stvarnosti in zvez med njimi, tj. leksike I, ter celote tehnik, s pomočjo katerih nastajajo kompleksnejši kognitivni koncepti. Ti dve komponenti se v jeziku v smislu Saussurjevega pojma *langue* uresničujeta kot besednjak (leksika II) in skladnja. Drugi jezikovni podsistemi, kot npr. oblikoslovje, imajo zgolj sekundarni značaj za širitev možnosti besednjaka in/ali skladnje. Posledica tega je, da so, če opredelimo status besede kot enoto besednjaka, bistvenega pomena (a) semantične lastnosti, (b) (mogoči) položaji besede v stavku (npr. stavčni členi), (c) preostale skladenjske funkcije besede ter šele na zadnjem mestu (d) morfološke oznake besede (npr. tip sklanjatve).

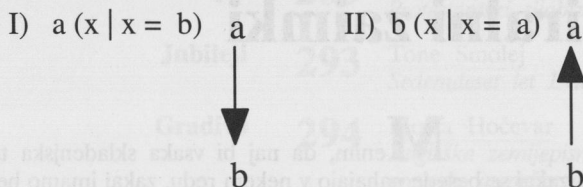
Za samo teoretično izhodišče skladenjskega modela pa mi služi trditev, da je skladnja (predvsem) »skladanje«^{*} avtosemantičnih besednih oblik. Dve obliki sta povezani pod pogojem, da ima vsaj ena od njiju sposobnost, da si podredi obliko druge besede (tj. podreditve) ali pa samo sebe podredi drugi obliki (tj. samopodreditve). Kot opisni skladenjski model predstavlja ta model različico

* Prispevek je nastal na pobudo lektorice Simone Kranjc med XXXIV. SSJLK (1998). Za njen pouk bi se ji na tem mestu rad zahvalil. Prav tako se zahvaljujem prof. Eriki Kržišnik ter ostalim udeležencem jezikoslovnega simpozija za kritične pripombe. Zahvala velja tudi Eckhardu Grothu in Moniki Pemič z Univerze v Hamburgu za njune pripombe v razširjeni verziji, Moniki Pemič tudi za pomoč pri prevodu prispevka v slovenščino.

¹ Natančneje glej Lehmann, Dippong, 1998.

odvisnostne skladnje (*dependency syntax*). Obe sposobnosti besed 'tako podreditev kot samopodreditev' sta odvisni od praznega mesta v leksikalnem opisu besede.

Obstoj praznih mest je pogoj za povezavo dveh besed med seboj. Prazno mesto besed kot enoto besednjaka imenujemo spremenljivka x besede a , v izvajanju označimo z $a(x)$, konkretno obliko b tega x (uresničevanje v stavku) pa z $a(x | x = b)$. Spremenljivka besede ima vedno semantično vlogo.² Odgovorna je za povezave, vendar sama po sebi nima lastne smeri povezave (podreditev \downarrow ali samopodreditev \uparrow). Hierarhično višjo obliko³ imenujemo glavo zveze (angl. *head*), drugi del pa argument (angl. *argument* ali *modifier*). To pomeni, da se spremenljivka v stavku lahko uresničuje kot argument (primer I) ali pa glava (primer II)⁴ povezave.

Ta vezniška tehnika — leksikalna tehnika — je najpomembnejša, ne pa tudi edina. Obstaja položaj, ko obe besedi nimata spremenljivk za izražanje semantične vloge ali pa je 'a' beseda brez nje in 'b' poved. S tem se bom ukvarjal v nadaljevanju.⁵

1 Oziralna tehnika in druge tehnike tvorjenja povedi

Imamo dve tehniki, ki se ju lahko uporablja poljubno, in sicer a) leksikalno ter b) konjunkcionalno in prepozicionalno.

V leksikalni tehniki ima beseda ali besedna oblika (n. *Wortform*, r. *slovoforma*) spremenljivke, npr. *brati* (x, y); *Churchillov* (x), *ljubiti* (x, y); x in y sta spremenljivki leksemov *brati*, *Churchillov* oz. *ljubiti*. Uresničevanje teh spremenljivk kot konkretnih (besednih) argumentov ali glav v konkretnih stavkih je skladienjsko povezava s konkretnimi besednimi oblikami *brati*: *sem bral*, *Churchillov*: *Churchillovo*, *ljubiti*: *ljubi* itn. Primera:

- (1) Tone_x je bral Churchillovo avtobiografijo,
- (2) Tone_x je bral, (da) Romeo ljubi_y Julijo

lahko grafično prikazemo:⁶

² Ta vloga se v strokovni literaturi različno označuje. Eden izmed prvih, ki so jo opisali, je bil Charles Fillmore, imenoval jo je globinski sklon (*deep case*).

³ V našem modelu lahko kot najvišji stavčni člen nastopa samo povedek. Osebek ali natančneje besedna oblika, iz katere je sestavljen osebek, je podrejen povedku oziroma besedni obliki, iz katere je sestavljen. V primeru *Študentka bere* opišemo *bere* kot *bere* ($x/x = študentka$). Prilastek ali natančneje besedna oblika, iz katere je sestavljen, je povezan s samostalnikom. V primeru *mlada študentka* (*bere*) opišemo *mlada* kot *mlada* ($x/x = študentka$). Zato ker je *študentka* povezana z *bere*, *mlada* pa ne, je *študentka* višja oblika kot *mlada* in poveza med *študentka* in *mlada* se pokaže kot samopodreditev besede *mlada*. S črkami x, y, z so poimenovane spremenljivke.

⁴ To je običajen položaj pri pridevnikih in prislovihih.

⁵ Seveda obstajajo še drugi skladienjski pojavi, kot je npr. priredje, ki ga tu ne bom obravnaval.

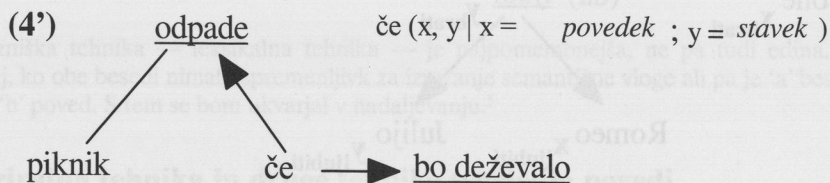
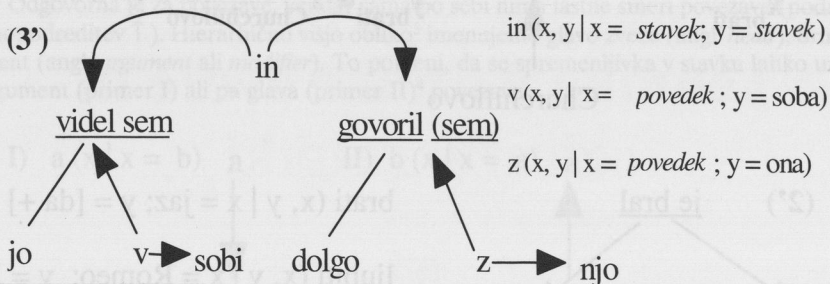
⁶ »avtobiografijo_ybrati & xChurchillovo« beri: »besedna oblika *avtobiografijo* uresničuje y -spremenljivko besede *brati* in istočasno (>&<) x -spremenljivko besedne oblike *Churchillovo*« ali: »besedna oblika *avtobiografijo* je y -argument besede *brati* in istočasno (>&<) x -glava besedne oblike *Churchillovo*«.

Primeri

(3) Videl sem jo v sobi in¹⁰ dolgo (sem) z njo govoril.

(4) Če bo deževalo, piknik odpade.

prikazana grafično:

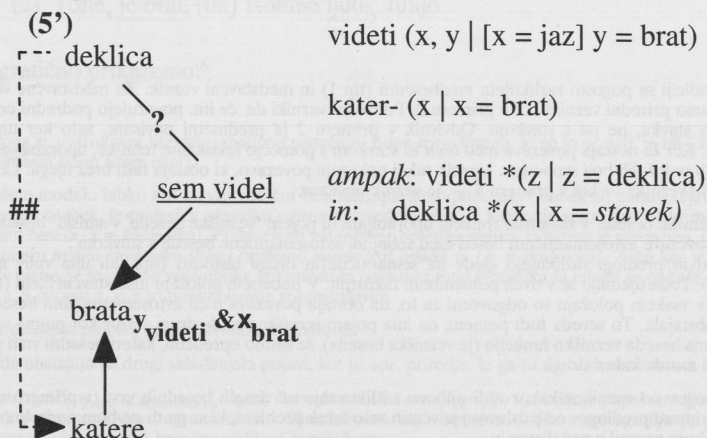

Vse zveze, označene s puščicami, obstajajo zaradi vezniških besed. V nekaterih primerih določena beseda zahteva posebno vezniško besedo, npr. »Tone je bral o Cankarju; Tone je bral, da Romeo ljubi Julijo«. V takšnih primerih je leksikalna tehnika zveze odločilna. Leksikalna tehnika prevladuje nad drugimi tehnikami.

Od zgornjih dveh tehnik se v osnovi razlikuje oziralna tehnika. Oziralne besede so stavčni členi v stavku in hkrati vežejo svoj stavek kot celoto navzgor:¹¹

(5) ... deklica, katere brata sem videl, ...

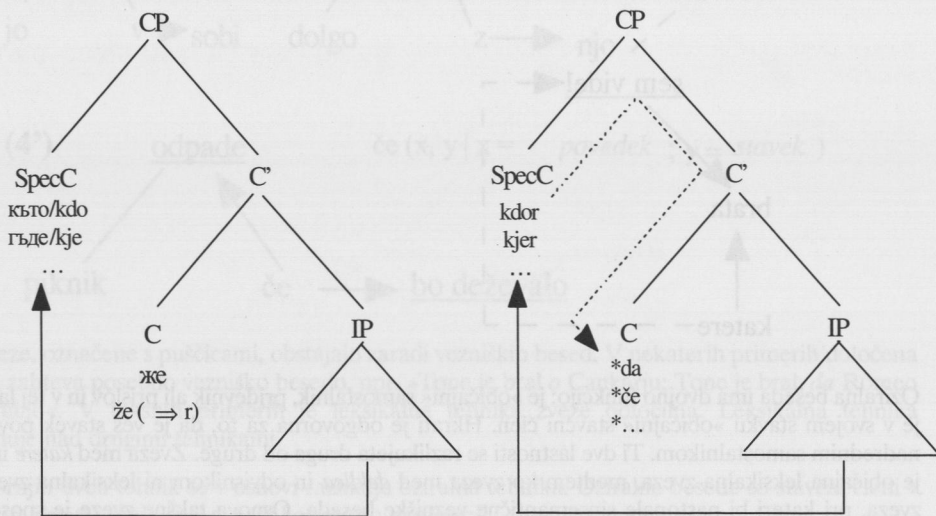
Grafično prikazano:

V nadaljevanju bom pokazal, zakaj mislim, da *kdor* ni zaimek, temveč samostalnik. Nato bom razložil, zakaj mislim, da lahko opisujemo *ki* kot veznik in kot oziralni zaimek, ter zakaj dajem prednost drugemu opisu. Nazadnje bom prikazal — ob domnevi, da je *ki* zaimek in ne veznik — *ki* in *kater-* kot samo en zaimek.

2.1 Zakaj je *kdor* oziralna (vezniška, povezujoča) beseda?

V znanstveni literaturi¹⁵ je nesporno, da je *kdor* etimološko spoj dveh besed: vprašalnega zaimka *kdo* in praslovanskega veznika *že*, katerega refleks lahko vidimo v *-r*. Zaradi tega *-r* lahko *kdor* uporabljamo kot vezniško besedo. Morfem *-r* vloži v leksikalni potencial besede funkcijo veznika, ki se mu podrejšo stavki. Istočasna raba druge vezniške besede skupaj z *kdor* se zdi izključena. Če uporabljamo formalizem generativne slovnice, lahko opišemo zgodovinski starocerkvenoslovanski (levo) in današnji položaj tako:

Po generativni slovnici obstaja v vsakem stavku t. i. pozicija 'complementizer' (C), tudi tedaj, kadar v stavku ta pozicija ni izpolnjena s podrednim veznikom.¹⁶ Pravimo, da je stavek kot celota projekcija C-ja s stavkom kot argumentom. »Pravi« stavek se nahaja v IP (inflectional phrase), kjer vse besede dobijo svoje skladenjske znake (npr. sklon). Včasih je potrebno, kot na primer pri našem problemu, da se ena konstituenta premakne v SpecC (*raising* ali *move-a* v generativni terminologiji).

V starocerkvenoslovščini (primer levo) lahko opišemo *же* tudi kot členek. To pomeni, da *же* (pri tej analizi) ni v poziciji C-ja. V primeru oziralnih zaimkov *и же*, *его же* ... analiza tega nesamostojnega *же* kot členska ni mogoča, če nam kot skladenjski model služi generativni formalizem. *Же* lahko analiziramo kot besedotvorni morfem — v tem primeru sam po sebi ni beseda — ali pa kot C — v tem primeru kot veznik. Ker obstaja tudi samostojni *же*, se zdi ustrezna klasifikacija *же* kot veznika.¹⁷

¹⁵ Tako že Breznik, 1916: 105.

¹⁶ Glej npr. Stechow-Sternefeld, 1988.

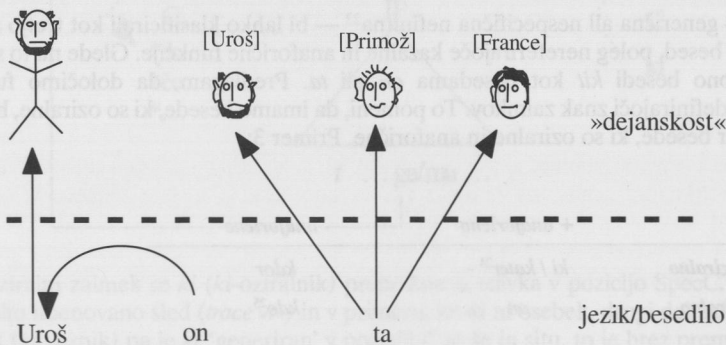
¹⁷ O *же* kot členu in vezniku v ruščini glej Dippong, 1996.

Z omenjenim premikom konstituente ne izgubijo svojega statusa kot stavčni členi, *kdor* ostane osebek, *komur* predmet, *kakršen* prilastek in tako naprej. Istočasno so besede zaradi *-r* tudi vezniške. Zdi se, da se *-r* še nahaja v poziciji C-ja.¹⁸ Za našo razlago pa je bistvena njihova dodatna vezniška funkcija, ki predstavlja »oziralnost« (»konjunkcionalnost«, »povezujočnost«) teh oziralnih besed.

2.2 Nekaj misli, zakaj *kdor* ni zaimek

Besedna vrsta zaimkov obsega razred besed, ki se (razen osebnih zaimkov) glede na tip sklanjatev vedejo enako. Seveda so v tem v morfološkem smislu zaimki podobni tudi samostalnikom ali pridevnikom, kar pomeni, da ta znak ne zadostuje za razmejitev zaimkov od samostalnika in pridevnika. Istočasno se zaimki bistveno razlikujejo po semantičnih (referencialnih) in besedilovornih lastnostih. V naslednjem koraku si bomo ogledali *kdo* in *kdor* — položaj s *kaj* in *kar* je žal bolj kompleksen — kot samostalnika in ne kot samostalniška zaimka.¹⁹ Za to navajam dva argumenta.

Nesporno je, da zaimki nimajo lastnega pomena, ampak dobijo konkretni pomen v konkretnem položaju iz situacijskega konteksta ali sobesedila. Kaj pomeni ali na koga kažeta *on*, *ta*, ni odvisno od besed *on*, *ta*, ampak od situacije. Zaimek ne referira, ampak deiktično (kazalno) — v situacijskem — ali anaforično — v besedilnem kontekstu — kaže na nekoga ali nekaj. Primer 1:

Deiktičnost zaimkov je omejena na kazalne zaimke. Zato lahko opredelimo kot bistveni definirajoči znak zaimkov, da so anaforični:²⁰ zaimek kaže na samostalnik, zaimek nadomešča ime.

V primerjavi s tem ima *kdor* svoj lastni pomen. *Kdor* pomeni »VSAK ČLOVEK, KI²¹ (ima lastnosti/dela/ ...) x«, ali »TISTI ČLOVEK, KI (ima lastnosti/dela/ ...) x«. To pomeni, da ima *kdor*

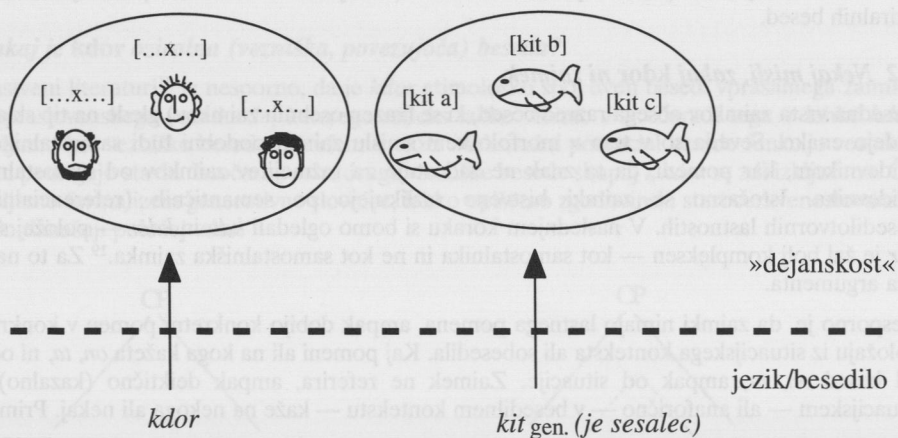
¹⁸ Mislim, da so *kdor*, *kakršen*, *kadar* itn. danes vsak zase ena beseda in ne dve (sinhrono *kdo+r; *kakšen+r, *kdaj+r ...), kar pomeni, da se samo zdi, da se *-r* nahaja v poziciji C-ja. Pozicija je prazna in je ne moremo izpolniti z veznikom tipa *da*, *če* ... Oziralni zaimki *kdor*, *kadar* ... se vedejo popolnoma enako kot *ki/kater-*, ki je edina oziralna beseda brez *-r*. Izključitev veznika ni splošno (v vseh jezikih) potrebna, je pa pogosta. Glej npr. pogovorno nemško: »Mir ist egal, gegen wen daß ich spiele.« — Dobesedno: »Vseeno mi je, proti komu da igram.« Odvisno od variante generativne slovnice bi bilo tudi mogoče misliti, da se *-r* nahaja dejansko v poziciji C-ja, kar pomeni, da bi bil spoj *kdo z -r* v eno besedo skladijski (podoben spoju glagola in njegovih finitnih znakov) in ne morfološki proces kot npr. izpeljava prislova iz pridevnika. Vendar ta opis sinhrono ni prepričljiv. Prav tako v slovenščini ni potrebno, da bi pozicija C-ja v oziralnih konstrukcijah imela veznik, gl. konstrukcijo s *kater-*.

¹⁹ Podobno lahko kot samostalniške obravnavamo posamostaljene zaimke. Pridevniški zaimki ostajajo le *kakršen*, *kolikršen* in prilastkov homonim zaimka *kater-* (*čigar*).

²⁰ Ali kataforični, kar pa v našem kontekstu ni bistveno.

²¹ Velike tiskane črke mi služijo tu za označevanje pomena; glede na to so *kdor* in »vsak/tisti, ki« sinonimi ali kvazisintonimi s pomenom VSAK ČLOVEK, KI.

referenco, kakor jo imajo samostalniki v nasprotju z zaimki. Slovenski *kdor* ima nespecifično nefinitno ali generično referenco, kakor imajo lahko samostalniki nespecifično nefinitno ali generično referenco (*Kit je sesalec*). Primer 2:

Ta tip reference — generična ali nespecifična nefinitna²² — bi lahko klasificirali kot tretjo možno funkcijo zaimkovih besed, poleg nerefirajoče kazalne in anaforične funkcije. Glede na to se *kdor* obnaša bolj podobno besedi *kit* kot besedama *on* ali *ta*. Predlagam, da določimo funkcijo anaforičnosti²³ kot definirajoči znak zaimkov. To pomeni, da imamo besede, ki so oziralne, besede, ki so anaforične, ter besede, ki so oziralne in anaforične. Primer 3:

	+ anaforično	- anaforično
+ oziralno	<i>ki / kater</i> ²⁴ -	<i>kdor</i>
- oziralno	<i>on</i>	<i>kdo</i> ²⁵

Moja ugotovitev je, da je *kdor* samostalnik, ki ima lastnost oziralnosti.²⁶

3 Status besede *ki* in njena paradigma

3.1 Zakaj *ki* lahko klasificiramo kot oziralni zaimek in kot veznik in zakaj je oboje pravilno?

V velikem delu znanstvene literature je *ki* klasificiran kot oziralni zaimek.²⁷ *Ki* pa lahko klasificiramo tudi kot veznik.²⁸ Mislim, da sta obe mnenji sinhrono pravilni — odvisno od slovnične teorije in od razdelitve pristojnosti med morfologijo in skladnjo v slovnični teoriji. *Ki* je bil zaimek

²² Lyons, 1980: 187–210.

²³ Kar zadeva funkcijo kazalnosti kazalnih zaimkov, je ta ontološko primarna, sistemsko pa zgolj sekundarna.

²⁴ Govorimo samo o oziralnem zaimku. Vprašalni ali poljubnostni *kater*- se vedeta drugače.

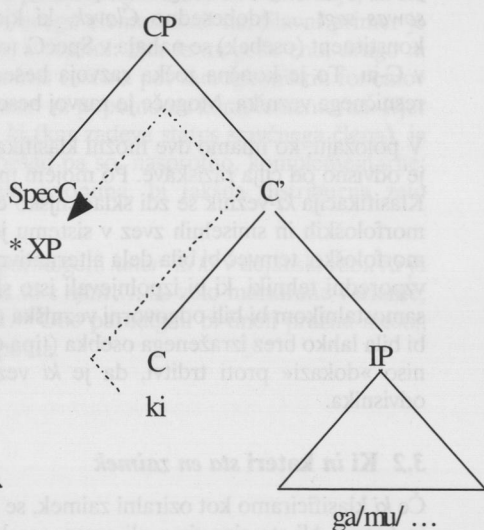
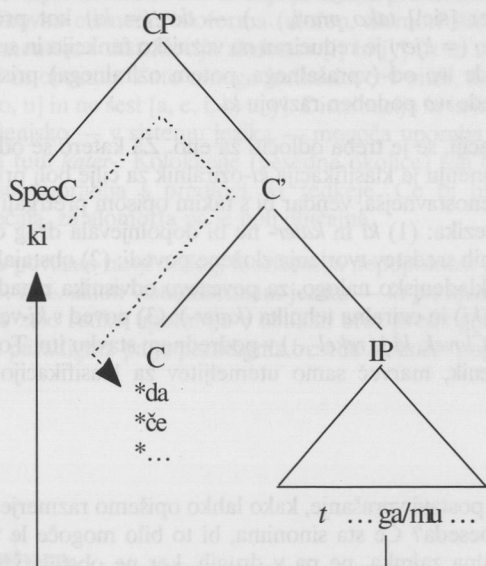
²⁵ V primeru *kdo* bi bila argumentacija podobna. Mislim, da je pojem vprašalni zaimek *contradictio in adiecto*. *Kdo* ne sprašuje po imenu (v besedilu), ampak po osebi v stvarnosti, tj. referira na neznan (in mogoče neobstajajoči) del stvarnosti. Beseda ali kaže anaforično na drugo besedo ali pa sprašuje po čem v stvarnosti, ne more pa delati obojega hkrati.

do 19. stoletja in zdi se zelo verjetno, da bomo v 21. ali 22. stoletju imeli ponovno samo eno znanstveno klasifikacijo — klasifikacijo *ki* kot veznika. Danes se zdi, da sta sprejemljiva oba opisa. Kateri opis izberemo, je manj odvisno od jezikovnih podatkov in bolj od teoretičnih premissljanj, v nasprotju s preteklim in možnim prihodnjim položajem.

V formalizmu generativne slovnice bi bil opis *ki* kot oziralnega zaimka in kot veznika tak:

ki = oziralni zaimek

ki = (podredni) veznik

Kot oziralni zaimek se *ki* (*ki*-oziralnik) premakne iz stavka v pozicijo SpecC, pri tem pa pusti in situ tako imenovano sled (*trace »t«*) in v primeru, ko *ki* ni osebek, drugi del zaimka *ga*, *mu* itn. Kot veznik (*ki*-veznik) pa je *ki* 'generiran' v poziciji C-ja še in situ, to je brez premika. V tem primeru so *ga*, *mu* ... običajni stavčni členi in stavek je običajni podredni stavek z običajnim veznikom. Tehnika tvorjenja povedi je ista kot v povedi (4)²⁹ *Če bo deževalo, piknik odpade*. Stavki s *ki* niso več oziralni odvisniki. Generativni formalizem nam ne daje jasnih znakov za to, kateri od zgornjih opisov je ustrežnejši. *Ki*-oziralnik se zdi odgovoren za to, da nimamo veznika v poziciji C-ja: * ... *ki da/ki če/ki čeprav* ... (= ..., [*ki*]_{SpecC} [*da/če/čeprav*, ...]_C ...), medtem ko se *ki*-veznik zdi odgovoren za to, da nimamo možnosti premika konstituentov iz IP v položaj SpecC: * ... *človek, ga ki sem videl* ... (= ... [*ga*]_{SpecC} [*ki*]_C ...). To pomeni, da ne moremo določiti, katera pozicija — C

²⁶ Kar zadeva terminologijo, je položaj bolj jasen kot v dejanskosti. Oziralni prislovi se lahko uporabljajo tudi anaforično: *V tistem mestu, kjer smo videli ...*, tvorjenka *kjerkoli* pa ne (Dippong, 1999). Položaj z *kdor* je nedvoumen, pri drugih oziralnih besedah pa obstajajo primeri, v katerih neanaforične oziralne besede lahko nastopajo anaforično.

²⁷ Breznik, 1916: 105; Svane, 1958: 64; Toporišič, 1976: 279; Bajec, 1971: 181; Povodnik, 1993: 149; Derbyshire, 1993: 52; Žagar, 1994: 248.

²⁸ Besedo *ki* najdemo klasificirano kot vezniško besedo. Zato, ker v okviru našega modela nimamo besedne vrste vezniška beseda (glej op. 8), *ga* je šele treba klasificirati kot člana ene ali druge besedne vrste z vezniško funkcijo. Klasifikacija *ki* kot oziralnega zaimka ni vprašljiva, kot predloga pa bi bila absurdna. Zanimivo bi bilo raziskati, ali je možnost klasifikacije *ki* kot veznika ali ne. Mislim, da je.

²⁹ Glej zgoraj str. 268.

ali SpecC — je prazna in katera je napolnjena s *ki*. To pomeni tudi, da sta v tej teoriji oba opisa možna.³⁰

Kako se razvija proces od *ki*-oziralnika do *ki*-veznika, lahko opazujemo na primeru nemškega *wo*. V standardnem nemškem jeziku se *wo* lahko uporablja kot oziralni zaimek *kjer*: *In jener Stadt, wo wir uns sahen.* (= *V (tistem) mestu, kjer smo se videli.*) — *wo* se nahaja v SpecC. Kajpada se v pogovornem jeziku pogosto sliši tudi *Der Mann, wo sowas sagt, ...* (dobesedno *človek, kjer tako pravi, ...*) — *wo* dobi v SpecC funkcijo »splošnega oziralnega zaimka«. V nižjem pogovornem jeziku in narečjih ter žargonsko pri nogometaših iz Stuttgarta se lahko sliši tudi *Der Mann, der wo sowas sagt ...* (dobesedno *Človek, ki kjer [sic!] tako pravi, ...*) — *der* (= *ki*) kot premikani konstituent (osebek) se nahaja v SpecC, *wo* (= *kjer*) je reduciran na vezniško funkcijo in se nahaja v C-ju. To je končna točka razvoja besede *wo* od (vprašalnega, potem oziralnega) prislova do resničnega veznika. Mogoče je razvoj besede *wo* podoben razvoju *ki*.

V položaju, ko imamo dve možni klasifikaciji, se je treba odločiti za eno. Za katero se odločimo, je odvisno od cilja raziskave. Po mojem mnenju je klasifikacija *ki*-oziralnik za cilje bolj prikladna. Klasifikacija *ki*-veznik se zdi skladenjsko enostavnejša, vendar bi s takim opisom pretrgali mnogo morfoloških in smiselnih zvez v sistemu jezika: (1) *ki* in *kater-* ne bi dopolnjevala drug drugega morfološko, temveč bi bila dela alternativnih sredstev tvorjenja zložene povedi; (2) obstajali bi dve vzporedni tehniki, ki bi izpolnjevali isto skladenjsko nalogo, za povezavo odvisnika z nadrednim samostalnikom bi bili odgovorni vezniška (*ki*) in oziralna tehnika (*kater-*); (3) poved s *ki*-veznikom bi bila lahko brez izraženega osebk (tipa *Človek, ki je rekel ...*) v podrednem stavku itn. To seveda niso »dokazi«³¹ proti trditvi, da je *ki* veznik, marveč samo utemeljitev za klasifikacijo *ki* kot odvisnika.

3.2 *Ki in kateri sta en zaimek*

Če *ki* klasificiramo kot oziralni zaimek, se postavi vprašanje, kako lahko opišemo razmerje med *ki* in *kater-*. Ali sta sinonima ali samo ena beseda? Če sta sinonima, bi to bilo mogoče le v enem pomenu, namreč kot samostalniška oziralna zaimka, ne pa v drugih, ker ne obstaja vprašalni, poljubnostni itn. *ki*. Če predlog o sinonimnosti ni prepričljiv, kateri razlogi potemtakem govorijo za to, da obe obliki pripadata istemu zaimku? Vidim najmanj tri, ki jih bom v nadaljevanju predstavil.

- (1) Tendenca slovanskih jezikov, da uporabljajo dve obliki zaimkov, kratko in polno/dolgo.
- (2) Kvazikomplementarna distribucija in kolokacija *ki* in *kater-*.
- (3) Nepopolnost morfoloških paradigem besed *kater-* in *ki* v dejanski rabi.³¹

V slovanskih jezikih je zelo običajno, da obstajata dve obliki enega zaimka, kratka in polna ali dolga. V slovenščini imamo npr. *njega/ga, sebe/se* itn. Zakaj ne bi bilo mogoče, da je *ki* kratka oblika *kater-*?³² Možni ugovor bi bil, da so oblike *ga, se ...* klitične, medtem ko *ki* ni. Nesporno drži prva trditev, medtem ko je, kar zadeva drugo, položaj bolj zapleten.³³ Ena možnih razlag bi lahko bila,

³⁰ To ni pomanjkljivost teorije, temveč zgolj odsev jezikovne stvarnosti. Medtem ko je prvi opis *še vedno* pravilen, je drugi že pravilen. Oba opisa sta opisa dejanskih besed in njihovih rab. O problemu obstoja dveh opisov za eno besedo ali konstrukcijo v istem času gl. Lightfoot, 1988.

³¹ Zdi se, da je prva razlaga v nasprotju z drugo in tretjo. Ali gre pri tem za dve zvrsti (kratka in polna) ene besede ali pa za paradigmo ene besede, v kateri supletivno nastopata obliki dveh etimološko različnih besed? Mislim, da proces združevanja v eno besedo še ni končan.

³² Etimološko, seveda, *ki* in *kater-* nista neposredno sorodna. Če hočemo videti obe obliki kot polno in kratko obliko ene besede, to pomeni, da sta diahrono sovpadli v eno besedo. Razlaga za to, da sta sovpadli kot kratka in polna oblika, je morebiti, da še obstaja možnost dvojnosti oblik zaimkove besede.

³³ Toporišič (1976: 535) navaja seznam naslonk. V tem seznamu manjka beseda *ki*, vendar obstaja kategorija vezniških besed. Iz dejstva, da so oziralni zaimki vezniške besede, še ne sledi, da so klitične. Tudi *kater-* je oziralni zaimek, a ni naslonka. Zame ostaja odprto vprašanje, ali je (po Toporišiču in slovenskih slovnica) *ki* klitičen ali ne.

da je *ki* klitičen, a v nasprotju s klitičnimi zaimki tipa *ga*, *se* itn. — ki so proklitični ali enklitični — samo proklitičen. Proklitičnost je v slovanskih jezikih redkejša, a obstaja.³⁴ Moja teza bi bila, da je *ki* proklitičen glede na stavek (tj. naslanja se na prvo naglašeno besedo v stavku). V generativnem okviru bi ta teza izgledala takole: *ki* (in tudi oziralni *kater-*) se premika »navzgor«, kjer postane *ki* proklitičen v t. i. 'fonetični obliki povedi' (*phonetic form*) k prvi besedi stavka zaradi fonetično praznega veznika.³⁵ Jasno je, da je oziralnik zmeraj na prvem mestu v stavku, ne ve pa se, *zakaj* je tako. Teza proklitike bi to utegnila razložiti.³⁶

Pojem komplementarne distribucije je iz časa praške šole pomembna metoda za odkrivanje, ali sta dva jezikovna elementa aloforma (alofon, alomorf itn.) enega elementa ali ne. Slavni primer je komplementarna distribucija alofonov [i] in [y] (и in ъ) v ruščini: kjer je mogoče eno, drugo ni mogoče in obratno. Zato mnogo jezikoslovcev misli, da ima ruščina pet samoglasniških fonemov [a, e, i, o, u] in ne šest [a, e, i, o, u, y]. Distribucija *ki* in *kater-* ni popolnoma komplementarna. Kjer je skladenjsko — v sistemu jezika — mogoča uporaba *ki* (kar zadeva status stavčnega člena), je mogoča tudi *kater-*. Kolokacije (besedne okolice) teh besed pa so, nasprotno, komplementarne: *kater-* se uporablja s predlogi, *ki* redkeje. Če bi bila sinonima, bi takšna distribucija zelo presenečala, za alomorfa pa je bolj običajna.

S tem je povezan tretji razlog, morfološka nepopolnost paradigem *kater-* in *ki* v dejanski rabi. *Ki* je zgubil 5. in 6. sklon v standardnem jeziku — *ki pri njem*, *ki z njim* ... so zelo markirane variante; *kater-* se zelo redko uporablja v oblikah brez predlogov.³⁷ Obe paradigmi bi imeli prazna mesta, kot ena paradigma pa je paradigma besede *ki/kater-* popolna.

Literatura

- Bajec A., Kolarič R., Rupel M. (1971). Slovenska slovnica. Ljubljana.
- Berkeley Linguistic Society (1984). Proceedings of the Tenth Annual Meeting. Parasession on Subordination. Berkeley.
- Breznik A. (1916). Slovenska slovnica. Celovec.
- Derbyshire W. W. (1993). A Basic Reference Grammar of Slovene. Columbus, Ohio.
- Dippong H. (1996). Zur Problematik kleiner Wortarten: Das Beispiel že. Welt der Slaven XLI. 28–61.
- Dippong H. (1999). Slovenisch »-koli« im Kontext der Relativpronomen und der relativischen Subordination. Linguistische Beiträge zur Slavistik aus Deutschland und Österreich. Referate des VII. JungslavistInnen-Treffen in Blaubeuren 1998. München 1999. 53–86.
- Downing B. T. (1978). Some Universals of Relative Clause Structure. Universals of Human Language. Vol. 4. Stanford. 375–418.
- ³⁴ Toporišič: (1976, 535): »Sicer je naslonski niz lahko enklitičen, tj. se naslanja na prehodno (...), ali pa je proklitičen, tj. se naslanja na nasledno naglašeno besedo (...).
- ³⁵ Fonetično prazne prvine so zelo pogoste v generativni slovnici, zato to ne bi bilo nič posebnega.
- ³⁶ Tega ne smatram za dokončno tezo, vsekakor pa se mi zdi, da je potrebno ponovno preveriti vprašanje, ali je *ki* klitičen ali ne.
- ³⁷ Glej npr. Povodnik, 1993a: 149 (v glavi o pridevniških oziralnih zaimkih): »Zaimek *kateri* rabimo le s predlogom.«

- Lehmann C. (1984). Der Relativsatz. Typologie seiner Strukturen — Theorie seiner Funktionen — Kompendium seiner Grammatik. Tübingen.
- Lehmann C. (1995). Relativsätze. Syntax. An International Handbook of Contemporary Research. Volume 2. Berlin. 1199–1216.
- Lehmann V., Dippong H. (1998). Arbeitspapiere des DFG-Projektes »Anwendungsorientierte Syntax Russisch«. Hamburg.
- Lightfoot D. (1988). Syntactic Change. Linguistics. The Cambridge Survey, Vol. I. 303–323.
- Lyons J. (1980). Semantik. München.
- Mel'čuk I. A. (1988). Dependency Syntax. State University of New York Press. Albany N.Y.
- Povodnik P. M. (1993a). Oblikoslovje. Priročnik z vajami. Ljubljana.
- Povodnik P. M. (1993b). Skladnja. Priročnik z vajami. Ljubljana.
- Stechow A., Sternefeld W. (1988). Bausteine syntaktischen Wissens. Ein Lehrbuch der generativen Grammatik. Opladen.
- Svane G. (1958). Grammatik der slowenischen Schriftsprache. Kopenhagen.
- Toporišič J. (1976). Slovenska slovnica. Maribor.
- Weiss D. (1983). Indefinite, definite und generische Referenz. Slavistische Linguistik 1982. Referate des 8. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens. München. 229–261.
- Žagar F. (1994). Slovenska slovnica in jezikovna vadnica. Maribor.

Horst Dippong

UDK 811.163.6'367.626

SUMMARY

**THE TECHNIQUE OF THE RELATIVE RELATION AND
RELATIVE PRONOUNS**

The article deals with the syntactic model for description of the relative technique. It has been developed within a variety of dependency syntax. Two possible techniques of forming sentences that can be used arbitrarily are presented: (a) lexical, and (b) conjunctive and prepositional.

The model is applied to the system of relative pronouns in Slovene. Slovene has an interesting set of relative words — autosemantic words capable of combining with others — but a single relative pronoun, viz. *kater-* as a full form and *ki* (*ki ga*, *ki mu*, etc.) as a short variant. The author focuses on the word *ki*, which is in linguistic literature classified either as a relative pronoun or as a conjunction. In his view, both treatments are synchronically correct, depending on the grammatical model or the division of competence between morphology and syntax

in a grammatical model. Which option will be selected depends on the objective of research. Classifying *ki* as a conjunction appears syntactically simpler, but it would disrupt numerous morphological and logical relations in the language system: (1) *ki* and *kater-* would not be in a complementary morphological relation but would belong to two alternative means for complex sentence formation; (2) there would be two parallel techniques, the conjunctive *ki* and the relative *kater-*, that would perform the same syntactic function, viz. linking a subordinate clause to a superordinate noun; (3) a sentence with the conjunction *ki* could be without an expressed subject (of the type *Človek, ki je rekel ...*) in the subordinate clause, etc.

Bojana Stojanović - Pantović
 Filozofska fakulteta v Beogradu

UDK 82.02(497.11)"1910/1925"

Metodološki vidiki preučevanja srbskega ekspresionizma*

Prispevek osvetljuje ključne problemske nedorečenosti pri proučevanju ekspresionističnega gibanja v srbski književnosti. Določitev pojava zahteva distinktivno in niansirano rabo različnih kriterijev, zaradi katerih je uvrščen v vmesni položaj med obsežnejšima tipološko-estetskima pojmom modernizem in avantgarda. Pri tem ni mišljena samo eksplicitna, programska, temveč tudi pesniška, prozna in dramska praksa srbskih ekspresionistov.

1 Ekspresionizem je eden tistih literarnovednih pojmov, ki zlasti v raziskavah germanistov ni privzet po načelu samodoločanja in ustvarjanja kompaktne definicije smeri (tak je bil primer realizma) ali šole (recimo simbolizma), temveč je bolj sad določene literarnozgodovinske racionalizacije in naknadnega označevanja delovanja pomembne skupine ustvarjalcev, ki so bili med leti 1910 in 1925 večinoma pod vplivom ekspresionističnega gibanja v slikarstvu, zlasti vodilnih V. Kandinskega, P. Kleeja, E. Kirchnerja, F. Marca, G. Beckmanna in drugih. Radikalni odkik od mimetično-impresionistične paradigme, zanikanje vsakršne figuralike, usmeritev v abstrakcijo in v tisto, kar je Kandinski imenoval načelo »poduhoavljanja snovi«, je bilo v slikarstvu očiten in v likovni umetnosti dvajsetega stoletja priznan revolucionaren podvig, v književnosti pa je bilo drugače zaradi različne narave izraznih sredstev. Nemški ekspresionisti K. Hiller, J. van Hoddis, G. Heym, K. Edsמיד, K. Einstein, A. Döblin in drugi so v tem času zavračali že preseženo epigonsko in maniristično ustvarjalnost nemških in avstrijskih impresionistov, dekadentov in simbolistov oz. realističnopsihološko pripoved tedanjih predstavnikov poetičnega realizma. T. i. »književnost mladih« se je oblikovala v položaju ugovarjanja literarno-estetski praksi okrog leta 1910, podobno kakor futurizem v italijanski ali kubizem v francoski književnosti. Ekspresionisti so ponovno obnavljali voljo, etos, vsebino in jedro »jaza«, ki ima eksistencialne implikacije (Hiller), formalno in tematsko so verz, prozo in dramo osvobajali konvencij, na katere je bil navajen tedanji bralec, in v spremenjenih filozofskih, nacionalnih in družbeno-političnih razmerah pred prvo svetovno vojno izražali neko skupno občutje sveta, kakršno je značilno tako za modernizem kot za avantgardo. Na eni strani je to skrajno občutje ogroženosti, negotovosti in strahu, se pravi individualistični položaj, ki vsako skupnostno programsko načelo prevede v osebno avtorsko pisavo, na drugi strani pa so želja po aktivnem, kolektivnem delovanju za spremembo družbenih odnosov in utopične ideje »novega Človeka«. Prav njihovo na videz paradoksalno spajanje imanence in transcendence govori za to, da je mogoče v ekspresionizmu v nemški in, kot bomo videli, tudi v srbski književnosti prepoznati gibanje in ne smer. Ne vsebuje namreč enotnosti med

* Profesorica južnoslovanskih književnosti, ki je na Filozofski fakulteti v Beogradu predavala slovensko književnost, je to besedilo zapisala kot predlogo za predavanje na Oddelku za slovanske jezike in književnosti, kjer je gostovala maja I. 2000.

pogledom na svet in književno prakso, temveč je proces vrenja, razhajanja med različnimi linijami tradicij (predvsem realizma, naturalizma, dekadence, impresionizma, simbolizma) in inovativnimi, manjšinskimi avantgardnimi gibanji, kakršna sta bila že imenovana futurizem in kubizem ter pozneje dadaizem in nadrealizem. Toda ekspresionizem se od vseh teh smeri in gibanj razlikuje tudi po duhovnozgodovinski podlagi (nihilistični in utopični izkušnji), po uvajanju specifičnih toposov, ki pomensko podvajajo ekspresionistično besedilo, kakor tudi po določenih oblikovalnih postopkih, ki jih moramo vedno opazovati v vlogi kritičnega odnosa do različnih oblik človeške resničnosti (institucije, odnosi med zakonci in v družini, nacionalni miti). Kar pa je morda najbolj pomembno, je temeljna ekspresionistična obsodba zahodnoevropske civilizacije in potreba po osebni prenovi posameznika, njegovi duševni in moralni preobrazbi oz. katarzičnem spoznanju (o teh vidikih sem obširneje pisala v knjigah *Linija dodira* 1995 in *Srpski ekspresionizam* 1999).

2 Ko govorimo o *srbskem ekspresionizmu*, se nam reči kažejo zelo zapletene in terminološko neizenačene — celo mnogo bolj kakor v primeru poljskega, hrvaškega ali slovenskega ekspresionizma, kjer je to poimenovanje postalo že zdavnaj upravičeno. Srbska literarna zgodovina je sicer govorila o pojmu ekspresionizem, vendar pa ga je bodisi enačila s pojmom modernizem (S. Ž. Marković, P. Palavestra) bodisi doživljala kot enega od zgodovinskih in poetičnih segmentov avantgarde (Z. Konstantinović, G. Tešić). Problema ni bilo lahko rešiti, ker je tako teoretsko in zgodovinsko kakor interpretacijsko protisloven. Vprašanje je, ali ga je sploh mogoče rešiti s kako normativno definicijo ali pa bi bilo potrebno izdelati neki metodološki provizorij, ki bi bil *odprt* za različne preplete tradicije in inovacije. Pri tem bi predvsem upoštevali množstvo kriterijev za določitev ekspresionistične poetike: idejno-poetološke, tematsko-motivne (topose), morfološko-strukturne, stilno-retorične in navsezadnje semantične. Kakor vsak model je tudi ta deduktivne narave, zato se njegova funkcija sestoji v označevanju tistih relevantnih lastnosti, s katerimi je mogoče z gotovostjo pokazati, v kolikšni meri neko besedilo pripada korpusu ekspresionistične književnosti. Podrobnejša analiza stopnje sovisnosti posameznih vidikov takega modela bi nedvomno pokazala naslednje: katero pesniško, prozno ali dramsko besedilo kaže največjo mero ujemanja s ponujenim modelom, na kateri ravnini se pojavljajo relativna ali celo absolutna odstopanja, katera ravnina se v največjem številu primerov pojavlja kot dominantno ekspresionistična, in končno, kakšno je naše interpretativno ali vrednostno stališče do prisotnosti ali odsotnosti navedenih konvencij. Pozneje bomo to pokazali na izbranih primerih besedil srbskih ekspresionistov.

3 Literarnozgodovinski in -primerjalni kontekst, v katerem je artikuliran srbski ekspresionizem, njegovi začetki, razvoj in sinhrona razvejenost v obdobju od 1913 do 1926 in pozneje, v razmerju do drugih *-izmov* (dadaizem, svetokretizem, hipnizem, zenitizem, nadrealizem, novi romantizem, naslonjen na ekspresionizem dvajsetih let), je pred raziskovalca postavil ne le past periodizacije tega kronološko razmeroma kratkotrajnega gibanja, temveč tudi vprašanje drugačnega, radikalnega vrednostnega zasuk diahrono vertikalne srbske književnosti dvajsetega stoletja. To je zlasti vidno pri tistih piscih (ne smemo pozabiti, da v tem obdobju ustvarjajo najpomembnejši srbski avtorji 20. stoletja, predvsem I. Sekulić, I. Andrić, M. Crnjanski, S. Vinaver, R. Petrović, M. Nastasijević) in številnih drugih, nadvse zanimivih osebnostih, katerih literarnoteoretska misel pa tudi sama književna ustvarjalnost odpirajo vrata modernizaciji srbske književnosti v celoti in anticipirajo mnoge sodobne težnje.

Tu moramo najprej omeniti izrazito modernost in lucidnost književnoteoretskih in kritičnih stališč Svetislava Stefanovića, ki generacijsko sodi v predhodno dobo moderne, vendar se skupaj z D. Mitrinovićem, I. Sekulić, D. Ilićem, Disom in D. Srezojevićem, pa tudi z Anico Savić Rebac, Vianverjem in T. Manojlovićem izloča iz dominantne parnasovsko-simbolistične in nacionalno-utilitarne poetike vodilnih srbskih kritikov in pesnikov ter gradi neko drugo, lahko bi rekli avantgardno in ekspresionistično poezijo. Stefanović in Vinaver sta si najprej prizadevala za formalno osvoboditev od metričnega verza ali *nasilja verzifikacije*, za načelo notranjega, intuitivnega

ritma, ki ustreza, kakor je to pozneje formuliral Crnjanski, »spremenljivemu ritmu naših razpoloženj«, toda obenem sta se bojevala tudi za neko novo, ustvarjalno in analitično dojetje književne kritike. Na enakih pozicijah so se znašli Isidora Sekulić in Stanislav Vinaver, Todor Manojlović in Ranko Mladenović ter pozneje Rastko Petrović. Vsi ti ustvarjalci prevladujoče poudarjajo pomen *intuicije* tako pri pesnikih kot pri kritikih, globino spoznanja, ki je usmerjeno v metafizične plasti besedila, kreativno sodelovanje med besedilom in njegovim razlagalcem. Zatorej je mogoče govoriti tudi o radikalni spremembi bralske in kritiške recepcije, ki ne predpostavlja kakega neobveznega impresionizma, temveč branje, ki ni vnaprej predvidljivo in utemeljeno na avtomatiziranih, lahko prepoznavnih konvencijah. Sama besedilna praksa srbskih ekspresionistov, tako v poeziji kot v prozi in dramih, se pojavlja kot neke vrste nenehno zavračanje in revizija tradicionalne literature in tradicionalne kritiške prakse, četudi je asimilirala in preoblikovala določene poetične postulate tradicije. Najdlje v tej smeri so gotovo šli Vinaver, Rastko in Nastasijević, v veliki meri tudi Krakov, Ranko Mladenović, Aleksandar Ilić, Dušan Vasiljev, Risto Ratković ali Živojin Bata Vukadinović ter Dušan Nikolajević, če ne omenjamo dadaistov in zenitistov Tokina, Aleksića, Poljanskega in Micića, ki so se že v dvajsetih letih oddaljili od ekspresionističnega gibanja, čeprav so iz njega izšli. Drugače rečeno, podobno kakor v hrvaški in slovenski književnosti se tudi v srbski ekspresionizem razvija kot radikalizacija določenih stranskih, odrinjenih, vendar prisotnih idej avtorjev, ki v svojem času ne doživljajo ustrezne recepcije. Kozmizem in eterizem, prav tako tudi sumatraizem M. Crnjanskega kažejo na popolno odpiranje posameznikovega obstoja v smer transcendence, hrepenenja po neskončnosti in prostranstvih univerzalnega, kar je sicer bilo značilno tudi za simboliste, vendar še v okviru metafizično strogo postavljenega logocentrizma, tj. z vrhovno idejo Boga. Že Dis in Srezojević, še bolj pa Isidora in Vinaver so odprli pot neki vrsti melanholične, nihilistične apokalipse oz. momenta upora prek drugačnega, polivalentnega položaja lirskega ali proznega subjekta. To je položaj, ki ga lucidno in vsak na svoj način izrekata S. Stefanović in T. Manojlović. Stefanović govori o nekem globljem, univerzalnem hrepenenju bitja, da bi sebe izrazil drugim in pri tem presešel spono svojega telesa ter se združil z oblikami vsega obstoječega. Lirika »mladih« se mora rešiti vsake empirične podlage prav po načelu poduhovljenja materije. Po mnenju Todora Manojlovića, v katerega poeziji prepoznavamo odmeve simbolizma in dekadence, je pesnik demiurg lepote, kategorije, ki se ji ekspresionisti v glavnem izogibajo in jo zamenjujejo s pojmi sprememba, intenziteta, dinamika in resnica. In vendar je pri njem viden vpliv ekspresionistične diabolčnosti: neskladje med subjektivnim in objektivnim načelom, ki ga občuti kot »neznošno disonanco«, skuša pomiriti, ga izravnati in stopiti v harmonijo. Težnja po integralnem zajemanju sveta skozi pesniško pisavo je dosegljiva samo za intuitivno dušo (simbolistično načelo) ali intuitivni duh (espresionistično načelo), brez katerih poezija preneha biti tisto, kar je, in se reducira na »preprosto verzifikacijsko igro in literarno zabavo«, kakor pravi Manojlović. Crnjanski v kontekstu nove poetike svoje generacije govori o kritikih kot »ljudeh brez občutka za umetnost«, ki v književnosti potrjujejo svoje »koristne, higienske dolžnosti«. Kolikšna daljnovidnost, če pomislimo na današnji položaj v srbski književnosti in kritiki! Stefanović izrecno poudarja, da se mora »logika zdravega razuma vsakdanjega opažanja« podrediti neki višji logiki nerazumljivega in zamegljenega. Vlogo kritike vidi v nekakšnem duhovnem elitizmu, izjemni erudiciji in pripravljenosti na nepredvidljivo, zapeljivo igro z besedilom, pri kateri kritik in razlagalec ne sme biti »pasiven opazovalec«, temveč »aktivni ustvarjalec« samega besedila. Od tod je le korak do filozofsko-teoretskega sistema Rolanda Barthesa ali šole, znane pod oznako reader-response criticism (teorija bralnega odziva), pa tudi do idej, vsebovanih v delih W. Iserja, U. Eca in mnogih drugih.

4 Tako imenovana »nerazumljiva in nejasna« poezija, proza in drama srbskih ekspresionistov, kakor so jo pretežno označevali Sekulićeva, Pandurović, M. Car, P. Odavić in B. Lazarević, se mora odpreti neki višji duhovni potenci (Manojlović), da bi »genialna intuicija« premagala »praktično inteligenco«, s čimer bi presešla, kot pravi Vinaver, zaprtost v ozke, birokratske okvire enega okolja in ene kulture, se odprla v Kozmos, Univerzalni Duh, sferično zrcalo padlega božanskega načela iz »mesteca zlih čarovnikov«. Rastkove ideje o »osebni religiji srca« in Nastasijevićeva

težnja po lastni duhovni preobrazbi in izgradnji avtorske pisave iz »rodovnih načel« priča o bistveni navezavi teh ustvarjalcev na avtentične podstave ekspresionistične poetike: približevanje in oddaljevanje božanskemu načelu in težnja, da bi se na neke drugačne, nekonvencionalne načine dokopali do svetosti. Pri Crnjanskem se to dosega s totalno izkušnjo sinestezijske, pri Vinaverju z jezikovno-eksperimentalnim prodorom v zvočne strukture Vesolja, pri Rastku z apologijo telesnega kot semiotičnega načela označevanja potlačene in profanizirane svetosti, pri Nastasijeviću z maksimalno jezikovno gospodarnostjo, ki sicer pomensko podpira paradoks kot osnovno načelo njegove poetike. Za primer bomo navedli Nastasijevićevo pesem *Trag*:

*Čudno li me slobodi ovo
čudnije li veza.*

*Buknem u tebi, vreo se ulivam,
jeza je ovo, oh, jeza.*

*A čudno zastrepi srce,
a studim.*

*Ljubeći šta li to ubijam,
šta li budim?*

*Jer i pepeo će vetri razneti,
a nema razrešenja.*

*Tonu bez potonuća,
bez dna u nalaženju,
bez dna se izgube stvorenja.*

*I tragom kuda sagoreli
sve bolnija su obnaženja.*

*Vreo se ulivam,
a čudno zastrepi srce,
a studim.*

*Ljubeći šta li to ubijam,
šta li budim?*

*Me čudno to osvobaja
ali čudneje veže.*

*Vzplamtim v tebi, vroč se vlivam,
srh je to, oh, srh.*

*A čudno vztrepeče srce,
a se zmrazim.*

*Kaj to ljubeče ubijam,
kaj zbijam?*

*Ker še pepel bo veter razvel,
a ničesar razrešil.*

*Tonem brez utopitve,
brez dna v najdenju,
brez dna se zgubijo ustvarjeni.*

*In kod v sledih zgoreli so
vse bolj boleče razgaljeni.*

*Vroč se vlivam,
a čudno vztrepeče srce,
a se zmrazim.*

*Kaj to ljubeče ubijam,
kaj zbijam?*

Ta ključna Nastasijevićeva pesem je ostala domala neopažena v naši kritički recepciji, zlasti tisti, ki tega pesnika kot utemeljitelja »materinske melodije« povezuje pretežno z linijo »zvočnega simbolizma«. Zakaj? Najprej zato, ker se na prvi pogled tematsko (gre za globoko doživetje ljubezensko in erotično izkušnjo) ne ujema z razlagami, po katerih ta pesnik formo besedila oblikuje pretežno z zvočnimi sredstvi, s čimer bralcu sugerira podobo starodavnega mitskega arhetipa. Izbrana pesem priča o skoraj aksiomatsko izrečenih stanjih duha in telesa ob trčenju z ljubezenskim doživetjem, ki je globoko boleče in v samem sebi podvojeno dejanje. *Trag* je konstruiran na doslednih pomenskih opozicijah med pozitivnim in negativnim, med bojznijo in strahom na eni strani ter željo, da se ljubezni podeli metafizični smisel na drugi strani. Metafore »ubijanja« in »zbujanja« izrekajo pesnikovo doživetje, da je narava erotičnega spoznanja protislovna, nerazrešljiva, v nenehnem izmikanju jaza in drugega. Kakor da ljubiti pomeni tudi nekomu jemati celovitost. In travmatični proces individualizacije, o kateri je pisal angleški pisatelj D. H. Lawrence kot o najvišji obliki ljubezni med nasprotnima spola, dobiva pri Nastasijeviću značilnosti stalne razpetosti na dvoje nasprotnih načel. Ta pa vodijo do drugačne spoznavne izkušnje, po kateri je hlepel naš pesnik: *preobrazba, samospoznanje skozi križanje moškega in ženskega načela*. Zato ključna verzica »I tragom kuda sagoreli/ sve bolnija su obnaženja« napotevata na to, da se v ljubezni odvija nenehni proces približevanja in oddaljevanja, enako kot takrat, ko gre za božansko načelo. Čeprav ognju sledi pepel, ogenj ne izniči popolnoma tega prvinskega doživetja, v katerem ljubeći zapuščamo sebe in postajamo nekdo drug, se ločujemo od sebe in se hkrati potrjujemo. Ta paradoks

»razgaljenja« sebe v drugem in obratno prav tako izpričuje neko vrsto neharmoničnega odnosa med moškim in ženskim načelom pa tudi znotraj samega sebe, kar se kaže še v avtorjevi drami *Kod večite slavine* (1936). Smiselni poudarek te pesmi je v stalnem eksistencialnem srhu, ki ljubezensko spoznanje hkrati preobrača v absurd in v možno harmonijo. »Razrešenja nema«, ker je Eros neprestano izpostavljen Tanatosu, toda smrt vendarle lahko zaceli le ljubezen.

5 Natančno branje prozne in dramske besedilne baze srbskega ekspresionizma nam je prineslo verjetno največja in najprijetnejša literarnozgodovinska presenečenja, jasno zavest o tem, da smo v kratkih proznih žanrih in kratkem romanu (pesem v prozi, črtica, kratka zgodba, novela) pa tudi v eseju in potopisu na popolnoma enakovredni ravni z najpomembnejšimi evropskimi ekspresionističnimi ustvarjalci. Ko pa govorimo o takratni docela zapostavljeni dramski produkciji, se lahko pohvalimo le s skromnimi, vendar pomembnimi rezultati — tako glede opazanj o avantgardni dramski tehniki in režiji (zlasti P. Mladenović in A. Ilić), kakor glede delnega in radikalnega odmika od realistično-naturalističnega modela meščanskega gledališča v smer fantastike, groteske, filozofske alegorije ali dialogizirane pesnitve (Micić, Crnjanski, Vasiljev, Ilić, Manojlović, Ž. Vukadinović, Mladenović, Nikolajević, delno Nastasijević).

Pomudimo se najprej pri prozi. Že I. Sekulić, Vinaver in Dragutin Ilić v svojih zbirkah kratke proze in romanah napovedujejo tisto, kar bo pozneje radikaliziral Crnjanski, še bolj Vinaver l. 1921 in še posebej Rastko Petrović, Stanislav Krakov in Aleksandar Ilić, omeniti pa moramo tudi dadaistični eksperimentalni roman *77 samomorilcev* Poljanskega ter poetično in stilno večplastno prozo Momčila Nastasijevića. Narativni postopek teh avtorjev temelji na načelih, ki tvorijo temelje ekspresionistične poetike proze: žanrska večpolnost in fragmentacija besedila, ukinjanje meje med fikcijskim in nefikcijskim, esejizacija in monološka refleksija, dokumentarni stenogram psihičnega stanja (Isidorino besedilo *Glavobolja*), parabolična in alegorična fantastika, v kateri se navidezno prvoosebna pripoved vselej preobrne v zdrsljiv položaj subjekta pripovedovanja, ki ne spoštuje nobenih zakonitih časovno-prostorskih koordinat, temveč se obnaša ludično, kot instanca konstruktivne igre. Narativni postopek, začet pri Isidori, Vinaveru in D. Iliću, so stopnjevali predvsem Vinaver in Rastko, pozneje pa Aleksandar Ilić in Momčilo Nastasijević.

V kontekstu avtentičnega prodora inovacije v ekspresionistični model proznega besedila moramo omeniti radikalno uvajanje erotične in seksualne tematike oz. dualistični topos duha in telesa, moškega in ženskega načela, o čemer smo govorili ob primeru Nastasijevića. V kratki prozi in romanih nekaterih avtorjev, npr. Crnjanskega, Isidore, Rastka, Krakova, D. Vasića, A. Ilića in M. Nastasijevića, se ta topos pojavlja v mističnem videzu ali pa v verističnem, grotesknem in pervertiranem, a vselej ga moramo razumeti v prenesenem smislu, kot videz potujitve medsebojno zoperstavljenih spolov iz strahu pred *Drugim*. Celotisti pisci, ki je njihov pripovedni postopek samo pogojno mogoče imenovati ekspresionistični, npr. Dragiša Vasić ali Nastasijević, v svoje like nenehno vnašajo določeno kolizijo motivacij, zlasti kadar gre za junakinje: razcep med duhovnim in idealnim ter promiskuitetnim in seksualnim.

Podobno je mogoče ugotoviti tudi za najpomembnejšega srbskega ekspresionističnega dramatika in teoretika Ranka Mladenovića, tvorca termina *intuitivna režija*. Njegova besedila *Dramske zamke* (Sindiri, Daća in Grivna) so napisana v obliki svojevrstnih sinopsisov in filmskih scenarijev, ki hočejo s »senzacijo motivov« sprožiti tudi »senzacijo psihe« svojih junakov, pri bralcih/gledalcih pa neke vrste »psihični škandal«. Mladenovićeve »gatke« (zgodbe) so pravi primer odprtega dramskega besedila, ki iz zaloge psevdohistoričnih tipskih motivnih situacij, zapletov in likov ustne in romantične tradicije uresničuje simbolistično-ekspresionistično transpozicijo smisla. V *Sindirih* in *Grivni* je še posebej izrazito avtorjevo zanimanje za aberantno (incest), in sicer skozi tragiko večno osamljenega posameznika, v katerem se nenehno spopadata težnja, da bi dosegel ideale (simbolistično načelo), ter občutek dolžnosti in morale, kar ga uničuje odznotraj ter vodi v bizarno samorazdejanje in destrukcijo (ekspresionistično načelo). Pri Mladenoviću pravega upora ne najdemo; podobno kot pri Kafki je upor naravn in lastno notranjost in se končuje v neke vrste absurdnem spriznanjenju z usodo. V drami *Večna koprena* Dušana Nikolajevića pa se jobovski upor

glavne junakinje Frančeske usmerja proti nezainteresiranemu in onemelemu bogu. S tem se lok, ki poteka od Isidorinega *Kruga*, prek Vinaverjeve in Rastkove proze, Mladenovićevih dramskih enodejank in poezije Crnjanskega in D. Vasiljeva, končuje v dejavnem nagovarjanju stvarnika ter ne pristaja na nesmisel: »Moje sovraštvo bo postalo vesoljno. Prekel te bom. In moja kletev bo vžgala tvoje krmilo. In ti boš, črn in prazen, prazen in sam, večno blodil skozi sfere.« Izgon boga iz človeške zavesti, spoznanje o božji ravnodušnosti do smrtnikov je najpomembnejše ekspressionistično krilo v nemški književnosti privedlo do t. i. kritične variante in pozneje do eksistencializma. Tudi v srbski književnosti se je odrešenjski, retorični in patetični utopizem pri vseh avtorjih umaknil pred ponovnim presojanjem nihilistične izkušnje — ne le v zaznavanju resničnosti, ampak tudi v samem pisateljskem postopku, kar je napovedalo tudi trajno literarno preokupacijo sodobnih, postmodernih avtorjev.

Prevod: Irena Novak - Popov

Bojana Stojanović - Pantović

UDK 82.02(497.11)1910/1925"

SUMMARY

METHODOLOGICAL ASPECTS OF RESEARCHING SERBIAN EXPRESSIONISM

The article outlines the complex nature of the methodological aspects of research on expressionism in Serbian literature, on expressionism being a movement rather than a literary tendency, its modernist orientation (individualism and relativism, stylistic and poetic heritage of impressionism, symbolism, decadence and naturalism) and its avant-garde function of rejecting the mimetic and formalistic poetics prevailing until then. Related to this complexity is the problematic periodization of Serbian expressionism (1913 till 1926) and the fact that it actually

developed as a radical continuation of non-mainstream trends of Serbian modernism (S. Stefanović, I. Sekulić, D. Mitrinović, T. Manojlović, S. Viaver). The author proposes a provisional methodological approach to the Serbian expressionist literature that covers a number of different aspects (poetologically-ideational, thematic, morphologically-structural, stylistically-rhetorical, and semantic), emphasising that expressionist verse, prose or drama texts are open to interpretation in terms of the relative importance or domination of individual criteria.

Aleksander Bjelčevič

UDK 821.163.6-141"17/18":801.65

UDK 245:284.1(=163.6)"17/18"

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Protestantski silabizem

1 Kaj je silabizem cerkvenih pesmi?

Za verz slovenskih protestantskih pesmi pravimo, da je silabični (po slovensko zlogovni). Enako velja za verz poznejših cerkvenih pesmi, tja do konca 18. stoletja.¹ Vzemimo za primer osemzložni verz z jamsko melodijo in moško klavzulo (klavzula pomeni 'zaključek verza').² Osmerec bo temeljno gradivo za to razpravo, ker je pri protestantih najpogostejši. Če gledamo golo besedilo (ne melodije), je njegova edina metrična lastnost ta, da ima osem zlogov. Nima pa niti jamskega niti daktilskega niti amfibraškega ipd. ritma³:

<i>Hvala bodi Bogu vsak čas,</i>	8
<i>ker si se sam smilil čez nas,</i>	8
<i>nam poslal Sinu svojega,</i>	8
<i>od večnosti rojeniga.</i>	8

(Peissen od adventa)

Če bi na vsak način poskušali napisati »metrično shemo« teh štirih verzov, če bi jih skandirali, bi dobili različne rezultate, naslednji je le eden od možnih: –U–UU–U–, –UU–UU–, –U–U–UU, U–U–U–U–. Jamski je le zadnji verz, ostali pa nimajo nobene prave sheme. Dejstvo, da enakozložnih verzov ne moremo skandirati po vedno isti shemi, kaže, da gre za silabizem.

Ker pa smo preveč navajeni silabotoničnega verza, kakršen je v naši književnosti prevladal na začetku 19. stoletja, je ideja o silabičnosti marsikateremu literarnemu zgodovinarju tuja (čeprav je silabotonizem vladal le dobrih sto let, do svobodnega verza, silabizem pa skoraj tristo, je zgled Vodnika, Prešerna, Jenka, Gregorčiča idr. zelo močan)⁴. O silabičnosti sta govorila že glasbeni zgodovinar Josip Čerin (1908) in pozneje literarni zgodovinar Ivan Grafenauer (nekaj njegovih razprav je zbranih v knjigi *Literarnozgodovinski spisi*). Čerin piše, da je protestantom »šlo pogostoma le zato, da so dobili toliko zlogov, kolikor not je imela melodija«. Njegovo ugotovitev povzemajo vsi poznejši zgodovinarji, razen Jožeta Pogačnika v prvi knjigi *Zgodovine slovenskega slovstva* in v *Starejši slovenski književnosti*. Pogačnik pravi, da je verz naše cerkvene pesmi

¹ Seveda ni celoten cerkveni verz zgolj silabičen. S stališča literarnega zgodovinarja je cerkveno petje dveh vrst: a) petje psalmov in drugih svetopisemskih besedil ter nemetričnih molitev, ki so pravzaprav proza, péta proza, ki jim rečemo tudi spevi; b) ter petje pesmi oz. himen (himnusov), ki imajo metrično oblikovane verzne in kitice. V slovenščini se je prvih melodij ohranilo malo, drugih veliko. Literarna zgodovina se ukvarja predvsem s himnami, ker so se njihove oblike prenesle v poznejšo posveto poezijo. Tudi tu govorim le o pesmih oz. himnah.

² Z muzikološkega stališča imajo trohejski napev s predtaktom. Ker v ljudskih pétih pesmih predtakt ni stalen/konstanten, ga pač ne moremo šteti med verzne konstante (z metrično shemo namreč opisujejo samo konstantne lastnosti verza).

³ Za primer sem vzel kitico, kjer so vsi verzi osemzložni; kitice pa so lahko tudi take, da so verzi različno dolgi (toda kitice so med seboj enake), recimo 887 ali 8787.

⁴ Pregled verza priložnostnih, ljubiteljskih pesmi v Planinskem vestniku od 1960 do 1990 kaže, da smo si iz šole najbolj zapomnili (poleg svobodnega verza) vodnikovsko alpsko poskočnico, prešernovski jamski enajsterec in seveda univerzalni, ljudski in knjižni, trohejski osmerec in sedmerec (Kovšca, 2000).

silabotonični. Ustno pa so dvome o silabičnosti izražali tudi drugi. Pred kratkim sta prepričljive argumente v prid silabičnosti našla Peter Svetina (1997, 1997b) in Erika Zupančič (1999). Svetinovi rezultati ponujajo polovico rešitve, neobjavljene meritve E. Zupančič pa drugo polovico. V tem članku bom obe rešitvi poskusil združiti.

Pri nas so silabične le cerkvene pesmi do konca 18. stoletja, ki so se pele (redkeje posvetne, ki pa jih je iz tega časa sploh zelo malo). Zato takemu silabizmu rečemo melični ali péti. Melodija mnogih (ne pa vseh) cerkvenih ljudskih pesmi je bila že od renesanse naprej ritmična (imela je takte), torej trohejska, daktilska ipd. (Do renesanse pa večinoma ne; Snoj, 1999: 84, 180.) Melični silabizem lahko torej definiramo tudi tako: pogosto se besedni naglasi in poudarki v taktu ne ujemajo. Zlog, ki je bil na težki dobi v taktu, se je poudarjal ne glede na to, ali je bil naglašen ali ne; in obratno, zlog na lahki dobi se ni poudarjal. Pogosto poudarjanje mimo besednih naglasov za pevce ni bilo moteče.⁵ Če je bilo morda drugače, torej če protestantska melodija še ni bila oz. kadar ni bila ritmična v smislu taktov, so se poudarki pri petju pač nahajali tam, kjer je bil naglašeni zlog besede. V obeh primerih je za nas pomembno to, da besedni naglasi ne dajejo trohejskega, daktilskega ipd. ritma. Ritem teh verzov ni dosti drugačen od nereguliranega ritma proze.⁶

Nasprotniki ideje o silabizmu so svoj sklep verjetno izpeljali iz domneve, da so protestanti besede poudarjali po ritmu melodije. Tako izvedena pesem ima pač trohejski ali daktilski ritem. Toda tu gre za napačno razumevanje silabizma. Poudarjanje besed je bistveno drugačen pojav kot naglašanje; prvo je fonetični, drugo fonološki (semantični) pojav. Kljub poudarjanju po metrični shemi (razhajanje med mestom naglasa in poudarka je pojem, ki ima svoje ime — transakcentuacija) je nesporno, da so bili besedni naglasi razporejeni drugače kot v pravi silabotoniki — razporejeni so bili namreč tako kot v prozi, kar bomo videli v nadaljevanju. Če je ritem verza tak kot v prozi, to ni silabotonični ritem. Izraz melični silabizem pomeni to in nič več.

Seveda je mogoče več kot polovico protestantskih verzov brez težav skandirati po metrični shemi, ki jo ima melodija, skoraj polovica pa je takih, ki se ne dajo.⁷ Tolikšnega odstopanja od sheme v silabotonizmu ni, zato takemu verzju pač rečemo silabični.

2 Argumenti za silabizem — primerjava z ritmičnim verzom in prozo

Vrnimo se k primeru iz Trubarja. Kadar kot argument navajamo le primere, tvegamo očitke, da smo poiskali zgolj izjeme. Peter Svetina (1997) je kot odgovor na to opravil preproste izračune na 1000 verzih. Ne glede na to, kako nesimpatična je statistika pri analizi literature, je za ritem verza smiselna, ker kaže ritem mnogih verzov, ne le posameznih. Ko je postavil vse osmerce iz protestantske pesmarice iz leta 1584 enega pod drugega, označil naglašene zloge in te po vertikali preštel, je dobil naslednji rezultat (številke pomenijo odstotke, krepki položaji (ikti) so podčrtani):

⁵ Svetina (1997) pravi, da je v češki cerkveni pesmi še danes tako.

⁶ Razhajanje melodičnega in besednega naglašanja je bilo v 16. stoletju v Evropi pogost pojav: mnogi so menda pisali tako kot naši protestantje (in v svojih spisih zagovarjali tako prakso), drugi pa so se nad tem barbarskim početjem zgražali (Sachs, 1953: 255); med nemškimi pesmimi najdemo eno in drugo. Ko je Martin Opitz po letu 1624 pri Nemcih populariziral silabotoniko, se je imel za pionirja: »Nachmals ist auch ein jeder vers entweder ein iambicus oder trochaicus; nicht zwar das wir auff art der griechen und lateiner eine gewisse grosse der sylben koennen inn acht nemen; sondern das wir aus den accenten und dem thone erkennen, welche sylabe hoch und welche niedrig gesetzt soll werden. [...] Wiewol nun meines wissens noch niemand, ich auch vor der zeit selber nicht, dieses genawe in acht genommen« (Opitz, 1624.)

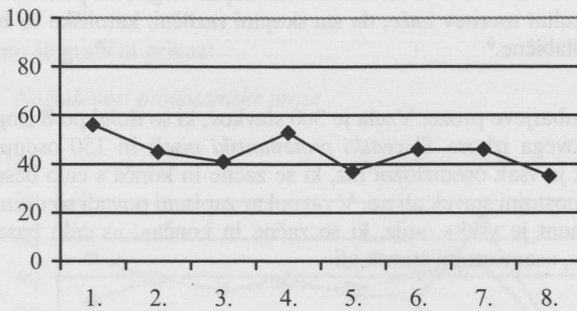
⁷ Podobno je v poljskem silabičnem osmercu: čeprav je polovica verzov trohejskih, je to še vedno silabični verz.

Tabela 1: Naglašenost protestantskega osmerca

Zaporedni zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Melodija	U	-	U	-	U	-	U	-
Delež naglasov	56	45	41	53	37	46	46	35
Meje med besedami	43	70	57	54	61	36	16	100

Očitno je, da tu ni izrazitega jamskega nihanja, kakršen je pri Prešernu (tabela 2). Ko je vzel zgolj Trubarjeve osmerce (263 verzov), je dobil podobno sliko, ki je za nianso bolj jamska (parni zlogi so bolj naglašeni od sosednjih dveh neparnih, razen na začetku verza): 61, 47, 34, 58, 38, 49, 37, 42 (večjo Trubarjevo verzifikacijsko spretnost so poudarjali že drugi zgodovinarji). Rezultate iz 1. tabele lahko prikažemo tudi grafično:

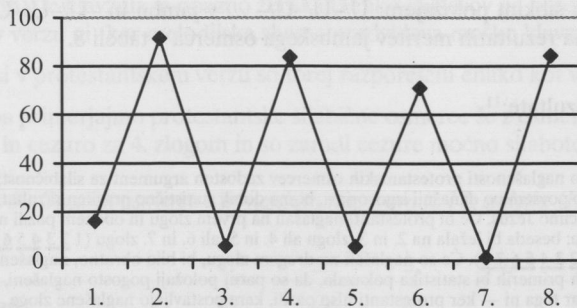
Graf 1: Naglašenost protestantskega osmerca

Primerjajmo rezultate s Prešernovim jamskim osmercem (236 verzov, moji rezultati⁸):

Tabela in graf 2: Naglašenost Prešernovega jamskega osmerca

Zaporedni zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Naglašenost	16	92	6	84	6	71	1	84

⁸ Kjer ni drugače navedeno, so rezultati štetja moji.

Običajni ugovor se glasi: rezultat je tak zato, ker so raziskovalci protestantska besedila, ki so jih analizirali, narobe naglašali. Protestantje niso govorili »spoznat sebe, grehe svoje«, kot rečemo danes, ampak »spoznat sebe, grehé svoje«. Recimo da je to res (čeprav ni verjetno). Nič hudega. Še vedno je mogoče najti zanesljiv način za dokazovanje, da je verz celo ob napačnemu naglašanju silabični. Kako? Treba ga je primerjati s silabotoničnimi pesmimi tega časa in z nedvomno silabičnimi besedili tega časa. Če raziskovalec narobe naglašá ena besedila, bo narobe naglašal tudi druga. In če se kljub temu izkaže, da je protestantski verz podoben silabotoničnim verzom, potem je pač silabotonični. Če je podoben silabičnemu besedilu, potem je silabični. Prvo primerjavo je naredil Svetina, drugo pa E. Zupančič.

Svetina (1997a, b) je primerjal naglašenosť izvornih protestantskih pesmi s starimi katoliškimi pesmimi in z današnjimi ljudskimi pesmimi. Stare, predprotestantske pesmi so razmeroma dolgo živele v ustnem izročilu in so zato dobile kolikor toliko ritmično oz. silabotonično podobo, medtem ko so bile protestantske nove in povsem silabične. Svetinova statistika kaže, da so stare katoliške pesmi vmes med silabizmom protestantskih ter silabotonizmom ljudskih pesmi: niso tako silabične kot protestantske in ne tako silabotonične kot današnje ljudske. Tudi če je Svetina narobe naglašal, je narobe naglašal obe skupini besedil. Bistveno je to, da sta obe skupini naglašeni po istih načelih in zato med seboj primerljivi. Rezultat meritev kaže, da sta skupini različni: katoliške so že blizu silabotoniki, protestantske pa so silabične.⁹

E. Zupančič pa je merila ritem Trubarjeve proze. Vzela je 300 stavkov, ki so dolgi po 8 zlogov (to so vsi osemzložni stavki iz Ruplovega izbora *Slovenski protestantski pisci*) in 150 osemzložnih fragmentov. Osemzložni fragment je vsak osemzložni niz, ki se začne in konča s celo besedo ne glede na to, ali je tak fragment samostojni stavek ali ne. V ravnokar zapisani povedi so osemzložni fragmenti tile: »osemzložni fragment je vsak«, »niz, ki se začne in konča«, »s celo besedo ne glede«, »na to, ali je tak fragment«, »samostojni stavek ali«.

Stavke in fragmente je naglasila in postavila enega pod drugega, vsak zlog v svojo kolono (torej osem kolon in 300 vrstic). Potem je preštela število naglašanih zlogov v vsaki koloni (kot je Svetina naredil za verz), preštela je meje med grafičnimi besedami (BE) za vsakim zlogovnim položajem (za prvim, drugim ..., osmim) in meje med naglasnimi enotami (NE)¹⁰ za vsakim zlogovnim položajem. Zakaj meje besed? Ker ritem silabotoničnega verza ne nastaja samo z menjavanjem naglašanih in nenaglašanih zlogov. Nekakšen sekundarni ritem (ne pa metrum) nastaja s tem, da so meje med besedami in meje med naglasnimi enotami za nekaterimi zlogi pogoste, za drugimi pa redke. Ker je večina slovenskih besed naglašanih na predzadnjem zlogu, bodo meje med njimi pogoste za šibkim položajem. Ritem teh mej torej valuje podobno kot ritem naglasov: če je ritem naglasov urejen, bo tudi ritem besednih mej rahlo urejen, in sicer ne glede na to, ali je verz jambski ali trohejski: v obeh bodo meje za šibkim položajem: U/-U/-U/- ... v jambu in -U/-U/-U/- ... v troheju. To je mogoče opazovati na rezultatih meritev jamskega osmerca v tabeli 8.

E. Zupančič je dobila naslednje rezultate:¹¹

⁹ Tudi brez te primerjave so goli podatki o naglašeni protestantskih osmercev zadosten argument za silabičnost; celo če smo narobe naglašali! Tudi če naglašamo povsem po današnji izgovorjavi, bomo dobili statistično pravičen rezultat. Zakaj? Vzemimo poljubno večzložno besedo, recimo Jezus. Če bi protestanti naglašali na prvem zlogu in obenem pazili na ritem, bi bil prvi zlog vedno na parnem položaju: beseda bi ležala na 2. in 3. zlogu ali 4. in 5. ali 6. in 7. zlogu (1 2 3 4 5 6 7 8); ne bi pa ležala na 1. in 2. ali 3. in 4. itn. (1 2 3 4 5 6 7 8). Če so naglašali na drugem zlogu, bi bilo obratno, naglašeni zlog bi bil vedno na neparnem položaju. V obeh primerih bi statistika pokazala, da so parni položaji pogosto naglašeni, neparni pa redko, če bi šlo za silabotoniko. Vendar tega ni — ker protestanti niso pazili, kam postavljajo naglašene zloge.

¹⁰ Naglasna enota je naglašena beseda plus morebitna klitika: niz »ker nam je Jezus dal jesti« ima šest grafičnih besed in tri naglasne enote.

¹¹ Vse statistične rezultate navajam brez desetink in stotink; tako je bolj pregledno, čeprav se manjše razlike s tem zabišejo.

Tabela 3: Osemzložni stavki:

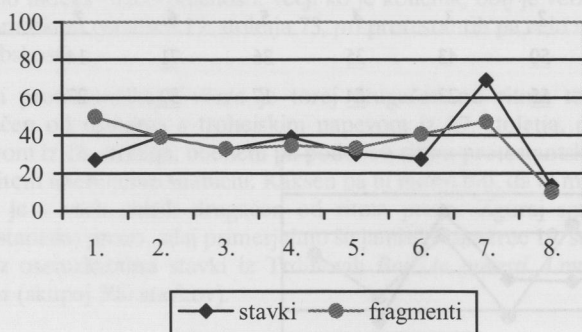
Zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Naglas	27	39	33	39	30	27	69	13
BE	49	54	52	48	50	36	7	100
NE	1	29	32	37	39	32	5	100

Tabela 4: Osemzložni fragmenti

Zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Naglas	50	39	33	35	33	41	47	10
BE	28	51	47	47	47	37	31	100
NE	5	44	32	35	38	27	12	85

Poglejmo še grafični prikaz:

Graf 3: Naglasenost protestantske proze

Obe krivulji imata podoben potek (obe monoton) kot pri protestantskem verzu (le da se nahajata nekoliko nižje, ker so naglasne enote nekoliko daljše kot v verzu — čemur bi se morda veljalo posvetiti), le klavzula je opazno ženska (veliko naglasov na predzadnjem, malo na zadnjem zlogu), česar v verzu ni (ker melodijska shema predvideva moško klavzulo).

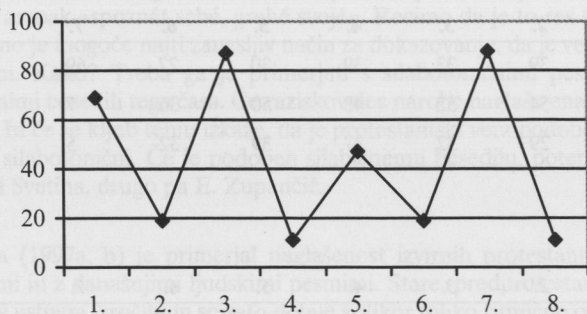
Naglasni v protestantskem verzu so torej razporejeni enako kot v protestantski prozi.

Zdaj pa primerjajmo protestantske silabične osmerce še z osmerci iz 17. stoletja, ki imajo trohejski napev in cezuro za 4. zlogom in so zaradi cezure močno silabotonizirani.

Tabela 5: Cezurni osmerek s trohejskim napevom iz 17. stoletja (Kalobški rokopis)

Zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Naglas	69	19	87	11	47	19	88	11
BE	48	67	8	100	56	57	7	100
NE	25	56	7	99	19	43	6	96

Graf 4: Naglašenost troheiziranega osmerca iz 17. stoletja

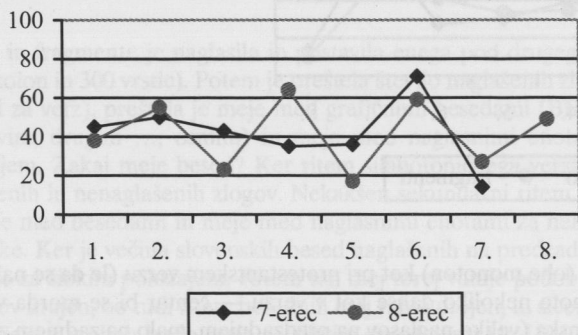

Graf tega verza je podoben grafu trohejskega verza iz 19. stoletja,¹² protestantski pa je drugačen, raven.

Primerjajmo ga še s silabičnim sedmercem z jamsko melodijo iz 17. stoletja ter s silabičnim osmercem z jamsko melodijo iz 18. stoletja:

Tabela 6 in graf 5: Naglašenost sedmerca in osmerca z jamsko melodijo

Zaporedni zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Naglašenost 7-erca	45	<u>50</u>	43	<u>35</u>	36	<u>71</u>	14	
Naglašenost 8-erca	38	<u>55</u>	23	<u>64</u>	17	<u>59</u>	27	<u>49</u>

Sedmerek je povsem silabičen, kot pri protestantih, osmerek pa rahlo silabotoniziran, vendar precej manj kot osmerek s trohejsko melodijo.

Te primerjave kažejo, da so nekatere starejše slovenske pesmi izrazito silabične, druge pa rahlo silabotonizirane. Protestantski verz je pač silabičen, njegov ritem je skoraj tak kot v protestantski prozi.¹³ Proza pa ni silabotonična — silabotoničen namreč pomeni ravno »bolj urejen kot v prozi«. Protestanti so pazili le na eno vrsto številskega reda — na število zlogov v verzu. Tak red pa po dogovoru imenujemo silabizem.

¹² Za ta graf ni prostora, naglašenost tega verza pa je: 56, 1, 80, 1, 50, 1, 99, 0 (Pretnar 1997: 157).

¹³ Pri protestantih so silabična tudi ostala, bolj redka merila: sedmerek, deseterek itn. (Svetina, 1997a).

3 Še o ritmu osmerca — skladnost besed in melodije, ritem pravega jamskega osmerca

Koliko so protestanti pazili na metrično shemo, ki jo ima melodija, lahko razberemo tudi iz povprečne naglašenosti krepkih (parnih) in šibkih (neparnih) položajev; primerjamo, kako pogosto so naglašeni vsi parni zlogi skupaj proti vsem neparnim. Če bi protestanti pazili na metrum, bi bili krepki položaji zelo pogosto naglašeni, šibki pa zelo redko; tako je bilo v jamskem osmercu 19. stoletja. Ker pa na metrum niso pazili, je naglašenost šibkih in krepkih položajev izenačena. S tem je verz podoben proznim 8–zložnim fragmentom.¹⁴

Tabela 7: Povprečna naglašenost parnih in neparnih zlogov v protestantskem verzu, prozi in v jamskem osmercu 19. stoletja ter količnik naglašenosti med parnimi in neparnimi zlogi

	Parni zlogi (P)	Neparni zlogi (N)	Količnik P : N
Protestantski verz	44	45	0,98
Protestantska proza	30	40	0,75
J 8 iz 19. stoletja	73	1	73

Hitro lahko izračunamo tudi to, kolikokrat bolj naglašeni so krepki položaji od šibkih (delimo povprečno naglašenost krepkih položajev s povprečno naglašenostjo šibkih položajev). Tako dobimo indeks silabotoničnosti: večji ko je količnik, bolj je verz trohejski ali jamski.¹⁵ Ta indeks je v jamskem osmercu 19. stoletja 73, pri protestantih pa celo manj kot ena (0,98); torej niti sledu o jamskosti.

Ritem protestantskega verza je torej drugačen od ritma tedanjih ljudskih katoliških pesmi, drugačen od osmerca s trohejskim napevom iz 17. stoletja, drugačen od osmerca z jamskim napevom iz 18. stoletja, obenem pa podoben ritmu protestantske proze (in sedmecu 18. stoletja). Tak ritem imenujemo silabični. Kakšen pa bi moral biti, da bi mu rekli silabotonični? Silabotonični ritem je v vseh ozirih drugačen od ritma proze. Zgoraj smo primerjali protestantski verz s protestantsko prozo, zdaj primerjajmo še jamski osmerek 19. stoletja (1050 verzov; Pretnar, 1997: 161) z osemzložnimi stavki iz Trdinovih *Bajk in povesti*, Levstikovega *Krpana* in Stritarjevega *Zorina* (skupaj 300 stavkov).

Tabela 8: Verz in proza 19. stoletja: naglašenost zlogov, meje med besedami (BE) in naglasnimi enotami (NE)

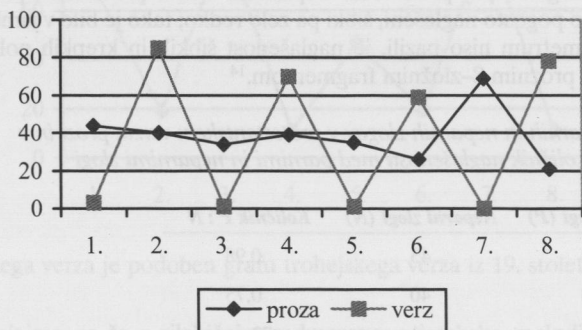
Zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Naglas J8 (19. stol.)	3	85	0,5	70	0,3	59	0	78
Meje med BE	60	39	76	44	72	54	42	100
Meje med NE	2	21	47	28	45	32	20	100
Naglas proza (19. st.)	44	40	34	39	35	26	69	21
Meje med BE	47	66	59	54	53	50	9	100
Meje med NE	11	42	34	39	40	39	6	100

¹⁴ Le da so v prozi številke nižje, ker so naglasne enote v prozi daljše. To pomeni, da so pri verzu pazili na to, da med dvema naglašenima zlogoma ni več kot en nenaglašen zlog (v verzu povprečno 1,2 zloga, v prozi 1,85 zloga). To je bila ena od redkih ritmična omejitev, ki so jih postavljali verzu.

¹⁵ Če je precej več kot ena, je jamski; če je blizu ena, je tako kot v prozi. Če je precej manj kot ena, je seveda antijamski, t. j. trohejski.

Na spodnjem grafu je očitno, da je prozna krivulja podobna krivulji protestantske proze (bolj ali manj ravna z ženskim zaključkom), verzna pa je povsem drugačna, sinusna. Verz in proza se močno razlikujeta.

Graf 6: Naglašenost verza in proze 19. stoletja

Še k vprašanju o mejah med besedami in naglasnimi enotami. V silabotoničnem verzju je deloma regulirana tudi razporeditev besednih mej. V verzju njihova frekvenca niha, v prozi pa ne (izrazito le na koncu — za predzadnjim zlogom je malo besednih mej, ker se stavki redko zaključujejo z enozložnimi besedami). V protestantskem osmercu tega nihanja ni. Če bi bil protestantski verz res silabotoničen, bi bila tudi razporeditev mej med besedami skoraj enaka pri jambu 19. stoletja.¹⁶ Dejansko pa je taka kot v protestantski prozi (primerjaj tabelo 1 s tabelo 3).

4 Protestantka rima

Druga znana trditev o protestantskem verzju je, da ima starinsko oz. minimalno rimo: da imata rimani besedi enak le zadnji zlog, ne pa tudi naglas. To je res; vendar to ne pomeni, da so naglas povsem zanemarili. Najprej pogledjmo, kakšna je moška rima v silabotoničnem sistemu: tam je mogoče rimati ne le besede, ki so naglašene na zadnjem zlogu, ampak tudi besede, ki so naglašene na tretjem zlogu od zadaj (= daktilske besede): npr. v Prešernovi *Zgubljeni veri* (verz je jambski osmerek, U-U-U-U-) sta dva taka primera: »Rudeča lica zórno še / cvetejo, ko so pred cvetlè«, »Ak bi živila vékomej / kar si mi bla, ne boš naprèj.«¹⁷ Moško in daktilsko besedo je v silabotonični torej mogoče rimati, ni pa mogoče rimati moške in ženske besede (ljudjé-zapôje, tróštaš-pejláš). Samih ženskih parov (sturli-grešli) tudi ne bomo našli v klavzulah verzov, ki predvidevajo moško rimo.

Pri protestantih, od koder so ti primeri, pa take rime niso izključene. V osmercu, kjer je predvidena moška rima, je ženskih rim približno ena tretjina. Naglasa torej niso povsem zanemarili. Nasprotno: na koncu verza je bil bolj pomemben kot na sredini in na začetku verza. Pogledjmo samo zadnji zlog v osmercu, ki je metrično krepek: v verzju je naglašen trikrat bolj pogosto kot v osemzložnih prozskih fragmentih.

¹⁶ Sklep je upravičen, ker velja taka enakost v prozi obeh obdobj.

¹⁷ Ta pojav imenujejo različno: izenačenje moške in daktilske rime, razširjena moška rima, rimanje v stranskem poudarku (kar je zavajajoče poimenovanje) ipd. Vendar izraz sam ni tako pomemben: gre za to, da se to rado dogaja že od samega začetka; pogostnost je odvisna od tipa verza, od tematike, žanra (Boris Merhar je za 19. stoletje ugotovil, da se pojavlja v pesmih v ljudskem duhu), pesnika ali prevajalca.

V ženski rimi je analogen pojav (rimanje besed na 2. in 4. zlogu od zadaj) skrajno redek, ker je v slovenščini zelo malo naglasnih enot z naglasom na četrtem zlogu od zadaj — le 1,4 % (z naglasom na tretjem zlogu od zadaj, ki nastopa v moški rimi, pa 11,7 %).

Poglejmo še bolj natančno: koliko moških in daktilskih naglasnih enot (te so v rimi enakovredne) in koliko ženskih naglasnih enot (mednje spadajo tudi tiste z naglasom na 4. zlogu od zadaj — »poje inu pridiguje«)¹⁸ je v načeloma moški rimi protestantskega osmerca? V rimah osmih pesmi (422 verzov) je moških in daktilskih naglasnih enot 68 %, ženskih pa 32 %. V klavzulah 300 proznih stavkov (Zupančič, 1999) je moških in daktilskih naglasnih enot 34 %, ženskih pa 66 %. Torej ravno nasprotno.

Tabela 9: Vrsta naglasnih enot (NE) v protestantski rimi

	Moško-daktilske NE	Ženske NE
Verz	68 %	32 %
Proza	34 %	66 %

Če bi bilo protestantom popolnoma vseeno za naglas v rimi, bi bil rezultat tak kot v prozi. Toda v dveh tretjinah verzov je rima taka, kot predvideva metrična shema.

5 Povzetek

Protestantski verz je silabičen: verzi, ki so v kiticah na enakem položaju, so enako dolgi — pri tem pa ni treba, da je njihov ritem jambski, trohejski, amfibraški ipd. Njihova edina metrična lastnost je enakozložnost. Melodija je bila verjetno ritmična, s poudarki na prvem zlogu v taktu. Večina melodij ima stalni predtakt, so torej jambске. Silabičnost torej pomeni, da se naglašeni zlogi in poudarki v taktu pogosto ne ujemajo: naglašeni zlogi besed, zlasti večzložnih, stojijo enako pogosto tako v krepkih (–) kot šibkih položajih (U). Ker so se včasih nekatere besede drugače naglašale kot danes, je najzanesljivejši dokaz silabičnosti preprosta statistika: narejena je bila na najpogostejšem protestantskem verzu, na osmercu z jambsko melodijo. Naredili smo dve vrsti meritev. 1) Prešteli smo število naglašanih zlogov na vsakem od osmih položajev. Če bi bil verz jambski, bi bili krepki položaji pogosto naglašeni, šibki pa redko (tako je v silabotoniki pri Prešernu in celem 19. stoletju). Toda pri protestantih so vsi zlogi enako pogosto naglašeni; na grafu dobimo namesto sinusne krivulje ravno črto. 2) Ker so tej statistiki ugovarjali, je bilo treba narediti še dve primerjalni meritvi: protestantski silabični verz so primerjali a) s sočasnim in poznejšim silabotoničnim verzom, t. j. z bolj ritmiziranim verzom predprotestantskih pesmi in z današnjimi ljudskimi pesmimi (Svetina, 1997, 1997b) ter s troheiziranim osmercem 17. stoletja in jambiziranim osmercem 18. stoletja; b) z osemzložnimi stavki in segmenti iz protestantske proze, ki so seveda brez verznega ritma (Zupančič, 1999). Rezultat je vsakič potrdil silabičnost protestantskega osmerca. Ta je manj ritmičen od predprotestantskih in poprotestantskih nabožnih pesmi (te so na pol podobne ritmu sodobnih ljudskih pesmi) oz. sploh ni ritmičen. Ritem protestantskega verza je enak ritmu protestantske proze (medtem ko je v 19. stoletju razlika med prozo in verzom izrazita). Taka primerjalna analiza nevtralizira napake, ki so nastale pri morebitnem napačnem naglašanju protestantskih besedil, ker se je vsa besedila (verze in prozo) naglašalo enako. Na ritem so bili protestanti nekoliko pozorni le pri rimi. V rimi so naglašeni in nenaglašeni zlogi bolj v skladu z metrično shemo kot ostali del verza: to pomeni, da so v osmercu, ki naj bi imel glede na melodijsko shemo moško rimo, ženske rime razmeroma redke (od 18. stoletja naprej pa je ta tendenca postala pravilo).

¹⁸ Moške in daktilske rime imam za istovrstni pojav, ker so tako počeli skladatelji silabotoničnega verza pred protestanti in za njimi. Moške in daktilske besede se med seboj lahko rimajo, oboje pa so v opoziciji do ženskih rim. V latinski silabotonični poeziji pred protestantizmom so moško rimo sestavljale skoraj same daktilske besede (enozložnic so se v rimi izogibali, zadnjega zloga večzložnic pa latinščina ne naglašala).

Literatura

- Josip Čerin (1908). *Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric*. Trubarjev zbornik. Ur. Fran Ilešič. Ljubljana: Slovenska matica.
- Ivan Florjanc, Edo Škulj (1996). *Slovenski protestantski napevi*. Separati iz Cerkvenega glasbenika 87 (1994)–89 (1996). Ljubljana: Cerkvni glasbenik.
- Ivan Grafenauer (1980). *Literarnozgodovinski spisi*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Jerneja Kovšca (2000). *Poezija v Planinskem vestniku 1960–1990*. B-diplomska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Martin Opitz (1624). *Buch von der Deutschen Poetery*. Študijska izdaja: Stuttgart: Reclam (št. 8397), 1997.
- Peter Svetina (1997a). *Silabični verz v starejši slovenski poeziji*. Magistrska naloga. Oddelek za slovanske jezike in književnosti. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Peter Svetina (1997b). *Ujemanje besednega naglasi in melodičnega poudarka v slovenski ljudski pesmi in pesmi slovenskih protestantov*. Slavistična revija (Zdravčev zbornik) 45/1–2. 104–106.
- Kurt Sachs (1953). *Rhythm and tempo. A study in music history*. New York: W. W. Norton & Company.
- Jurij Snoj (1999). *Gregorijanski koral*. Glasboslovni prikaz. Ljubljana: Založba ZRC.
- Erika Zupančič (1999). *Protestantska proza in osemzložni verz*. Seminarska naloga. Oddelek za slovanske jezike in književnosti. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Aleksander Bjelčevič

UDK 821.163.6-141"17/18":801.65
UDK 245:284.1(=163.6)"17/18"

SUMMARY

PROTESTANT SYLLABISM

The protestant verse is syllabic; verses in identical position in a stanza have the same length, but their rhythm need not be iambic, trocheean, amphibrachic, etc. Their only metric property is isosyllabicity. Most frequently, the verse has eight syllables. The melody was probably rhythmic, with stress on the first syllable in a measure. Most melodies have a permanent leading syllable, i.e. they are iambic. Syllabicity thus means that stressed syllables and beats frequently do not coincide: stressed syllables in words, especially polysyllabic, are equally frequent in strong (–) and weak (U) positions. Today some words are stressed differently than in the past, therefore the most reliable proof of syllabicity is a simple count performed on the commonest protestant metric form, the iambic octosyllabic verse. There are at least two possibilities. 1) To count the number of stressed syllables in each of the eight positions. If the verse is iambic, the even (strong) positions will be frequently stressed, and the weak ones only rarely (Cf. the syllabotonic rhythm in Prešeren's poetry and in the 19th century). In protestant songs, all syllables have the same frequency of stresses; instead of a curved graph, the line is straight. 2) Because objections were raised to these statistics, two additional comparative analyses were carried out: the protestant syllabic verse

was compared a) to a verse pattern from approximately the same period (the more rhythmic verse of pre-protestant songs) and to a later syllabotonic verse (the present day folk songs) (Svetina 1997, 1997b); b) to octosyllabic sentences and segments from protestant prose, which naturally do not have verse rhythm (Zupančič 1999). The results of both tests confirmed syllabicity. The protestant octosyllabic verse is less rhythmic than protestant devout songs (these come half-way close to the rhythm of present-day folk poetry) or not rhythmic at all. Its rhythm is the same as that of protestant prose. Such a comparative analysis neutralises errors that may have resulted from incorrect stress-assignment in protestant texts. Both prose and verse were stressed in the same manner, and the results show no difference between the two (while in the 19th century, the difference is very obvious). The only exception is rhyme. In rhymes, stressed and unstressed syllables follow the metric pattern more closely than in the rest of the verse (although less than in the 18th and especially 19th century): according to the melodic pattern, the octosyllabic verse should have the masculine rhyme, and it is indeed much more frequent than the feminine one.

Sedemdeset let Evalda Korena

V septembru je praznoval sedemdesetletnico prof. dr. Evald Koren. Profesor se je rodil 17. septembra 1930 v Mariboru, kjer je odraščal v dvojezičnem okolju. Zgodnji stik z germanskim svetom je močno oblikoval njegovo osebnost. Po povojni maturi je začel študirati v Ljubljani ter diplomiral iz svetovne književnosti. Od začetka šestdesetih let, ko je bil izvoljen v naziv asistenta za primerjalno književnost in literarno teorijo, pa vse do danes — formalno je že leto dni v pokoju — deluje na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete v Ljubljani.

Prof. Koren se je v svojem znanstvenem delu ukvarjal zlasti s primerjalno zgodovino evropskega naturalizma. Raziskoval je Zolajeve vplive iz romanov *Beznica*, *Nana* in *V kipečem loncu* na Govekarjev roman *V krvi* (Zola, Govekar in »V krvi«. *Slavistična revija* 21, 1973, 282–319) ter morebitni sprejem Goncourtovega dela *Dekle Eliza* v Kraigherjevi *Kristi Albi* (disertacija *Kraigherjeva pozna pripovedna proza in evropski naturalizem*, 1978). Postavil je tudi zanimivo tezo o periodizaciji slovenskega naturalizma (Vprašanja ob periodizaciji slovenskega in evropskega naturalizma. *Primerjalna književnost* 2, 1979, 29–40). V pričujoči reviji je objavil obsežno analizo, ki je ponovno ovrednotila Pugljevo novelo *Osat* (Pugljeva proza ob ponovnem branju. *JiS* 20, 1974/75, 39–56).

Poleg naturalizma ga je vznemirjala tudi literarna tematologija, znotraj nje zlasti Antigonina tema, ki jo je preučeval pri Miranu Jarcu (Antični mit in slovenska zgodovina. Mirana Jarca prolog k tragediji *Vaška Antigona*. *Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, 1987, 373–381), Dominiku Smoletu (Misel, ki zanjo Antigona vztrajno išče smisel. *Primerjalna književnost* 4, 1981, 29–34), Juretu Deteli, Nadi Gaborovič (Antigona v slovenski literaturi: situacija ali junakinja? *Primerjalna književnost* 9, 1986, 27–31), Vojuku Beliču in Radetu Krstiču (L'Antigone dans la littérature slovène: situation ou héroïne. *Acta neophilologica* 25, 1992, 73–79). Z referatom o Antigonini temi v slovenski književnosti je leta 1985 nastopil tudi na 11. kongresu Association internationale de littérature comparée v Parizu.

Za zgodovino ljubljanskega študija komparativistike je pomembno njegovo pedagoško delo. Po Antonu Ocvirku je prevzel dva predmeta iz literarne teorije: evropske verzifikacijske sisteme ter literarno retoriko. Z metaforologijo, ki jo je uvajal tudi v seminarsko delo, se je ukvarjal v devetdesetih letih (O prevajanju pesniških podob. *XXVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 1991, 179–195), že v osemdesetih pa je za slovensko izdajo Herderjevega leksikona *Literatura* obdelal številne pojme iz literarne retorike in jih opremil s primeri iz slovenske književnosti (tudi iz Smoletove *Antigone*). Na Oddelku še danes predava Uvod v primerjalno književnost. Komparativistiki je posvetil tudi nekaj razprav in preglednih člankov (Primerjalna in nacionalna literarna veda. *Zbornik slavističnega društva Slovenije* 9, 1998, 58–63).

Prof. Koren odmerja veliko časa svojim pedagoškim obveznostim, saj strogo in skrbno spremlja študentovo delo. S takšnim pristopom so se srečali tudi številni seminaristi ter diplomanti, ki so pod njegovim mentorstvom uspešno zagovarjali seminarske ali diplomske naloge. Nekateri so prejeli tudi fakultetna priznanja. V njihovem imenu, zlasti generacije diplomantov iz leta 1997, ter v imenu vseh profesorjevih mlajših kolegov s Filozofske fakultete želimo slavljencu v naslednjih desetletjih še mnogo ustvarjalnih izzivov ter radostnih trenutkov ob srečevanju z umetniško besedo.

Tone Smolej

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Angleška zemljepisna lastna imena v slovenskem prevodu angleškega turističnega vodnika po Londonu

1 Uvod

Članek želi opozoriti na kontrastivne težave pri prevajanju angleških zemljepisnih in stvarnih lastnih imen v slovenščino, se pravi angleških poimenovanj zemljepisnih in stvarnih danosti (npr. krajevna in ledinska imena, imena ustanov itn.), ki jih uporabljamo v slovenskem sobesedilu. Nastal je ob angleško-slovenskem prevajanju turističnega vodnika po Londonu, ki je izšel l. 1997 pri Mladinski knjigi v Ljubljani pod naslovom *Mesto na dlani: London*. Knjigo je napisala Louise Nicholson in v izvorniku nosi naslov *City Pack: London*, izšla pa je l. 1996 pri britanski založbi AA Publishing.

Teoretični del članka je torej izpeljan iz glosarja angleških zemljepisnih in stvarnih lastnih imen, saj sem ob delu opazila, da je zapis angleških lastnih imen pri uvajanju v slovensko besedilo prevajalsko težaven ter da so prevajalske rešitve, ki skušajo slediti namenu besedila, zato navadno zelo različne. Ob pregledu nekaterih sorodnih vodnikov sem ugotovila, da dandanes prevladuje polcitatno prevzemanje zemljepisnih lastnih imen, četudi večbesedno ime vsebuje občnoimensko sestavino, ki bi jo bilo mogoče prevesti in poslovenjeno uveljaviti.

Uveljavljanje tujih imen v slovenskih besedilih je najbrž posledica treh dejstev: prvo je seveda to, da morajo besedila v turističnih vodnikih bralca natančno napotiti na določen kraj oziroma da mora bralec v njih čimprej prepoznati iskani podatek, zaradi česar je citatna oziroma polcitatna raba zemljepisnih lastnih imen praktična; drugo je najbrž to, da je v današnjem času angleščina osrednji svetovni sporazumevalni jezik, kar se kaže v tem, da tudi Slovenci, podobno kot drugi narodi, iz angleščine bolj kot kdaj koli prej prevzemamo nam tuje besede; tretji razlog pa vidim v dandanes že vse prevečkrat izraženi slovenski drži, da najraje kar brez pomisleka prevzemamo vse, kar je tuje, ne da bi skušali spoštovati ali ohranjati tisto, kar je slovensko, s čimer bi morda ustalili nam bolj domačo obliko in nemara tudi s tem izkazali jezikovno oziroma narodno samostojnost.

Dandanes se torej vse bolj uporabljajo zemljepisna lastna imena v citatni oziroma polcitatni obliki, čeprav bi lahko njihove občnoimenske sestavine prevedli v slovenščino in jih tako podomačili. Morda nam je tuji svet v sedanjem času veliko bližji kot nekoč, tako da se lastna imena raje ohranjajo v izvorniku, in to ne samo v turističnih besedilih, ki morajo citatno upoštevati zaradi svoje namembnosti, ampak tudi v leposlovju, kjer naj bi citatno oziroma polcitatno prevzemanje slogovno učinkovalo kot avtentično.

Pri prevajanju sem se torej v tem miselnem okviru skušala držati napotkov, ki jih priporočajo *Pravila k Slovenskemu pravopisu* za vključevanje tujih imen v slovenščino, seveda pa sem se morala

LETNO KAZALO

Letno kazalo JiS 45 (1999/2000)

JEZIK IN SLOVSTVO

Letnik XLV

Ljubljana 1999/2000

Izdaja: Zveza društev, Slavistično društvo Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana — Uredništvo revije *Jezik in slovstvo*, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2 — Računalniška priprava: Branka Bertonec - BBert grafika, Resljeva 4, 1000 Ljubljana — Tisk: Littera picta d.o.o., Rožna dolina c. IV/32-34, 1000 Ljubljana — Oprema naslovnice: Samo Lapajne — Revija izhaja od oktobra 1999 do junija 2000 (osem števil) — Glavni in odgovorni urednik: Tomaž Sajovic — Uredniški odbor: Miha Javornik, Irena Novak - Popov (slovstvena zgodovina), Erika Kržišnik, Alenka Šivic - Dular (jezikoslovje), Boža Krakar - Vogel, Mojca Poznanovič (didaktika jezika in književnosti), Samo Bertonec (tehnični urednik).

Gradivo

Mojca Hočevar	Angleška zemljepisna lastna imena v slovenskem prevodu angleškega turističnega vodnika po Londonu	294
---------------	---	-----

Jubileji

Janko Čar	Ob šestdesetletnici dr. Jurija Rojsa	45
Ivana Černelič	Jubilej Marije Janežič	143
Gregor Kocijan	Sedemdeset let bibliografa Jožeta Munde	97
Tone Smolej	Sedemdeset let Evalda Korena	293
Anka Sollner Perdih	Ob jubileju Marka Kranjca	216

Metodične izkušnje

Melita Furlan	Priprava in izvedba literarnega večera na srednji šoli	308
---------------	--	-----

LETNO KAZALO

Obvestila SDS

Zoltan Jan	Slovensko jezikoslovje danes in jutri	56
Zoltan Jan	Nagrade Slavističnega društva Slovenije	59
Zoltan Jan	Zbiranje predlogov za podelitev nagrad Slavističnega društva Slovenije in razglasitev častnih članov	106
Zoltan Jan	Vabilo k sodelovanju na slovenskem slavističnem kongresu	107
Zoltan Jan	Vabilo na občni zbor Slavističnega društva Slovenije	109
Zoltan Jan	Razpis pomoči za objavo znanstvene monografske publikacije	110
Zoltan Jan	Novi častni člani Slavističnega društva Slovenije in nagradjenci za leto 2000	316

Ocene in poročila

Darija Jakše	Slovensko – bulharské jazykové a literárne vzťahy	253
Zoltan Jan	9. zbornik Slavističnega društva Slovenije — Razpotja slovenske literarne vede	52
Boris Kuzmić	Prvo hrvaško-slovensko slavistično srečanje	50
Mateja Pezdirc Bartol	Koliko in kaj berejo Slovenci?	313
Jurij Rojs	Nov slovar ruskega jezika	54
Franciszek Ślawski, Wiktor Jarosław Darasz	Dve oceni Slovensko-poljskega slovarja	99
Katerina Veljanovska	Prispevek k preučevanju slovanskega glagola	258
Andreja Žele	O teoretično-gradivnem pregledu slovenske slovstvene folklore za srednje šole	162

Odmevi

Peter Jurgec	Zvočniški sklop (4)	145
Tatjana Srebot Rejec	Spet o zvočniškem sklopu	47

Poskusi branja

Mojca Stritar	Šale	148
---------------	------	-----

Razprave in članki

Aleksander Bjelčević	Protestantski silabizem	283
Horst Dippong	Tehnika oziralne zveze in oziralni zaimki	265

LETNO KAZALO

Vesna Gomezel Mikolič	Povezanost narodne in jezikovne zavesti	173
Dragica Haramija	Tipologija slovenske mladinske realistične avanturistične proze	133
Terezija Jambrovič, Anica Marinčič, Primož Južnič	Bibliometrijska analiza revije <i>Jezik in slovstvo</i>	33
Monika Kalin Golob	<i>Limonadnica, odbiratelj</i> in drugo slovensko komunikološko izraze	187
Alenka Kepic Mohar	Trije Kafkovski romaneskni svetovi	85
Metka Kordigel	Pouk literarne teorije malo drugače <i>ali</i> Zakaj pravljica v učni načrt za drugo triletnje	67
Katja Mihurko Poniž	Pripovedna besedila slovenskih pisateljic — sodobnic Zofke Kveder	121
Irena Novak – Popov	Slovenska poezija v devetdesetih letih	115
Mateja Pezdirc Bartol	Vloga bralca v poglavitnih literarnoteoretičnih smereh 20. stoletja – I. del	195
Mateja Pezdirc Bartol	Vloga bralca v poglavitnih literarnoteoretičnih smereh 20. stoletja – II. del	243
Nataša Pirih Svetina	Analiza šolske ure pouka književnosti po modelu analize govornega diskurza	5
Tomaž Sajovic	Umetnostno besedilo in jezikoslovje	223
Darinka Soban	Nekaj Prešernovih pesmi v švedskem prevodu Alfreda Jensena iz leta 1895	231
Bojana Stojanović - Pantović	Metodološki vidiki preučevanja srbskega ekspresionizma	277
Pavao Tekavčić	Slovenija v enem od najlepših del sodobne hrvaške nenarativne književnosti	79
Jonatan Vinkler	France Prešeren in František Ladislav Čelakovský — znaki, razmerja in pomeni	19

Stališča

Zoltan Jan	Dve sestri in sestrična	207
------------	-------------------------	-----

Uvodnik

Tomaž Sajovic	Spoštovane bralke in bralci	3
	Ob 65-letnici ustanovitve Slavističnega društva Slovenije	171

tudi precej podrediti uredniško usklajenemu zapisovanju, saj je bil vodnik *Mesto na dlani: London* le ena od knjig iz zbirke turističnih vodnikov po zanimivih evropskih in svetovnih prestolnicah.

Tudi pri prevajanju lastnih imen moramo namreč upoštevati pglavitno načelo prevzemanja tujih besed v slovenščino, se pravi, da se je treba najprej vprašati, ali je mogoče določeno lastno ime posloveniti, se pravi prevesti njegove občnoimenske sestavine in pri prevodu upoštevati značilnosti slovenskih zemljepisnih lastnih imen. Prav tu pa se v sodobni prevajalski praksi kaže težnja, ki daje vse večjo prednost citatnemu oziroma polcitatnemu zapisovanju lastnih imen. Tak način je s prevajalskega stališča seveda najlažji, za jezikovnega poznavalca določnejši, vendar bralcem in uporabnikom, ki ne znajo tujega jezika, žal ne razodene pomena. S takšnim načinom zapisovanja se namreč slovenski jezik prehitro in tudi preveč zlahka umakne tujim besedam in besednim zvezam, čeprav bi se jim moral postaviti vsaj ob bok.

Težave se torej pojavljajo pri večbesednih zemljepisnih lastnih imenih z občnoimensko sestavino, ki je prevedljiva, pa vendar jo danes raje zapišemo v tujejezičnem izvorniku. Prav zato v članku navajam različne tipe zapisovanja tujih lastnih imen v slovenskem sobesedilu ter seveda glosar kontrastivno zanimivih zemljepisnih in stvarnih lastnih imen, ki sem jih po zgledu Klinarjeve obravnave v knjigi *Slovenska zemljepisna imena v angleških besedilih* razporedila v podobne pomenske sklope.

2 Različni zapisi tujih lastnih imen v slovenskem sobesedilu oziroma načini uvajanja angleških zemljepisnih lastnih imen v slovenska besedila

Lastna imena so lahko eno- ali večbesedna. Enobesedna zemljepisna lastna imena s prevajalskega stališča ne povzročajo težav, saj jih v slovensko besedilo uvajamo polcitatno oziroma citatno. Več prevodnih možnosti, ki prevajalce spravljajo v zadrego, se seveda pojavi pri prevajanju večbesednih zemljepisnih lastnih imen z občnoimenskimi sestavinami, pri čemer se opiramo na *Pravila Slovenskega pravopisa* (str. 31–36).

2.1 Zapisi tujih lastnih imen v slovenskih sobesedilih

2.1.1 Podomačeno zapisovanje lastnih imen

Podomačeno tuje lastno ime je zapisano v ustaljeni slovenski obliki, pri čemer izvirnega citatnega imena ne zapisujemo, npr.: *Anglija, Škotska, Edinburg, Temza*.

2.1.2 Citatno zapisovanje lastnih imen

Citatna lastna imena sklanjamo tako, kakor se sklanjajo v ustreznih tujih jezikih. Angleška zemljepisna lastna imena zato v slovenskem sobesedilu večinoma uporabljamo polcitatno. Le tiste lastnoimenske besedne zveze, ki so v slovenščini nesklonljive, uvajamo v besedilo citatno, kadar jih seveda ne prevajamo, npr.: *Shaftesbury Avenue* oziroma *avenija Shaftesbury Avenue*.

Citatni zapis je upravičen tudi takrat, kadar je leksikalni pomen angleškega zemljepisnega imena drugačen od objekta poimenovanja ali pa je prvotni pomen morda že precej zabrisan, npr. *Lincoln's Inn Fields* ali *Tower Green*. Zapis s prevedenimi občnoimenskimi sestavinami je v tem primeru manj ustrezen.

Pri citatnem zapisovanju lastnih imen je treba tudi upoštevati, da se vse sestavine angleških večbesednih lastnih imen pišejo z veliko, medtem ko se v slovenščini navadno piše z veliko le prva beseda v zvezi, druge pa le, če so tudi sama lastna imena. Pri citatnem prevzemu lastnoimenske besedne zveze moramo torej upoštevati angleški pravopis in angleško pregibanje besednih vrst.

Toda tudi pri citatnem zapisu se pojavljajo težave, saj se člen v angleških besednih zvezah včasih piše z veliko, včasih pa z malo začetnico. Raba je v angleščini očitno še precej neustaljena, tako da se zastavlja prevajalsko vprašanje, kako zapisovati člene pri citatnem zapisu, npr. *The Tower of London* ali samo *Tower of London*.

2.1.3 Polcitatno zapisovanje lastnih imen

Polcitatna lastna imena pregibamo po pravilih slovenskega jezika, zapis se ohranja v imenovalniških in imenovalniku homonimnih oblikah. To je pri angleško-slovenskem prevajanju najpogostejši zapis. Tujih enobesednih imen načeloma ne prevajamo (npr. *City*), pri večbesednih imenih z občnoimensko sestavino pa je citatno navajanje priporočljivo v naslovih ter pri prvih omembah v besedilu. V tem primeru bi dosegli natančno razumevanje, če bi ob citatnem zapisu v oklepaju pripisali slovenski prevedek, ki naj se v nadaljnjem besedilu uporablja, npr.: *Buckingham Palace* (*Buckinghamska palača*) in v nadaljevanju samo *Buckinghamska palača*.

Kadar se imena ulic, cest ali trgov v turističnih besedilih nanašajo na zemljevid, jih zapisujemo citatno, pri čemer je dobro ob prvi navedbi zapisati tudi prevedeno obliko v oklepaju, npr. *Trafalgar Square* (*Trafalgarski trg*). Kadar citatno obliko ohranjamo, je zaradi jasnosti prevoda priporočljivo, da v besedilu pred lastnim imenom uporabimo še slovensko občnoimensko določilo, ki lastno ime označuje, npr. *trg Trafalgar Square*. V nadaljnjem besedilu navadno uporabljamo polcitatno obliko, npr. *na Trafalgar Squaru*, ali še raje prevedeno lastno ime s citatno obliko v oklepaju, npr. *Trafalgarski trg* (*Trafalgar Square*).

Nekatera večbesedna lastna imena zapisujemo polcitatno, se pravi tako, da občnoimenskih sestavin ne slovenimo, tudi zaradi splošne uveljavljenosti ali posebnega pomena (npr. *Regent Street* oziroma *Downing Street*). Morda je tudi v nekaterih takih primerih priporočljivo ob prvi omembi citatnega navedka v oklepaju pripisati slovenski prevedek, npr. *Regent Street* (*Regentova ulica*).

Posebne težave pri prevajanju angleških lastnih imen v slovenščino se pojavijo tudi zaradi nekaterih občnoimenskih sestavin lastnoimenske besedne zveze, ki ne opredeljujejo ulice, ceste ali avenije v osnovnem pomenu, ampak jih dodatno označujejo, npr. *Cross* (križ?), *Place* (ploščad?), *Terrace* (terasasta ulica?), *Fields* (poljane?). V slovenski jezik jih zato najraje prevzemamo bodisi polcitatno, npr. *na Charing Crossu*, oziroma citatno z občnoimenskim levim prilastkom, npr. *na ulici Charing Cross*.

Težave povzročata tudi dejstvo, da je prvotni pomen nekaterih občnoimenskih sestavin v resnici zdaj že zabrisan, npr. *Garden* v lastnoimenski zvezi *Covent Garden* ne pomeni več vrta, ampak trg, zato lastnoimensko zvezo raje ohranjamo citatno oziroma polcitatno, kakor se je zaradi svoje znamenitosti tudi uveljavila. Podobno imamo v slovenščini zvezo za ljubljansko stanovanjsko sotesko *Ferantov vrt*, kjer je bil nekoč sicer res vrt.

Pri polcitatnem prevzemanju angleških besed in besednih zvez v slovenščino je pomembno poznavanje pravopisnega pravila o nemem samoglasniku na koncu osnove (*SP*, 1994: 97, odst. 772), ki se ohranja, kadar odloča o izgovoru pred njim stoječih črk, npr. *na Portland Placeu* ali na *Devonshire Terraceu*. Kadar pa nemi samoglasnik na koncu osnove ne odloča o izgovoru pred njim stoječih črk, se tudi pri tvorbi svojilnih pridevnikov v zapisu izpušča, npr. iz zveze *Sloane Square* izpeljani prevod *Sloanov trg*.

Vedeti moramo tudi, da lahko polcitatno zvezo izpeljemo samo iz edninske oblike v angleščini sicer množinskega navedka, saj bi sicer citatno množinsko obliko iz angleščine s slovensko množinsko končnico podvojili, npr. *na Lincoln's Inn Fieldih* (in ne **Fieldsih*); v takih primerih raje ohranimo citatni zapis *na Lincoln's Inn Fields*.

2.1.4 Prevedena lastna imena

Občnoimenske sestavine večbesednih zemljepisnih lastnih imen večinoma v celoti prevajamo. Pri tem moramo seveda upoštevati, da se vse sestavine angleških večbesednih lastnih imen pišejo z

veliko, medtem ko se v slovenščini navadno piše z veliko le prva beseda v zvezi, druge pa glede na siceršnja pravopisna pravila, npr. *Velika Britanija* (prevedeno + podomačeno lastno ime), *westminstrska opatija*, *Severno morje*, *Rokavski preliv*, *Trafalgarski trg* itn.

Zaradi določljivosti objektov je primerno, da ob prvi omembi v besedilu navedemo za slovenskim prevedkom angleškega zemljepisnega lastnega imena tudi izvirno citatno ime v oklepaju, npr. *cerkev sv. Jerneja Velikega* (*St. Bartholomew-the-Great*), *Mestna hiša* (*City Hall*), *Židovski muzej* (*Jewish Museum*) ali *Trdnjavski most* (*Tower Bridge*).

Pri prevajanju večbesednih zemljepisnih lastnih imen naletimo na naslednje težave.

Ker so angleške samostalniške zveze tvorjene z imenovalniškim levim prilastkom, večinoma ne moremo vedeti, ali gre v slovenščini za vrstni ali za svojilni pridevnik. Preden lahko takšno lastno ime slovenimo, moramo torej ugotoviti, ali angleški levi prilastek pomeni krajevno ali osebno lastno ime ali pa gre celo za stvarno ime (ime poslopja). Razumljivo je, da to zahteva veliko dela, saj je treba podatke iskati po mnogih drugih knjigah s sorodno vsebino in po različnih enciklopedijah. Le kadar res ne moremo ugotoviti, kaj lastnoimenska sestavina v besedni zvezi pomeni, je seveda najbolj prav, da krajevno oziroma osebno ali morebiti stvarno lastno ime v tovrstnih večbesednih zvezah pustimo v citatnem zapisu.

Primeri:

Sutton House = *Suttonov dvorec* (po Thomasu Suttonu); prevod;

Ham House = *dvorec Ham* (ne vemo, za kakšno ime gre; uporabimo pa zapis po analogiji z dvorcem Visoko).

Pri tvorjenju vrstnih pridevnikov moramo biti pazljivi zlasti na besede in oblike z neobstoječim samoglasnikom. Kadar r-ju sledi soglasnik (kot se to zgodi pri izpeljavi besed s priponskimi obrazili -ski, -ska in -sko), namreč polglasnika pred r po pravilu ne zapisujemo, npr. *Westminster Abbey* je v slovenščini *westminstrska opatija* (SP, 1994: 94, odst. 742).

Težavno je prevesti tudi ime ulice *Great Russell Street* po občnoimenskih sestavinah, tako da ga najraje puščamo v citatnem ali polcitatnem zapisu. Prevajalec namreč v tem primeru ne ve, ali je poslovenjeni prevod *Velika Russellova ulica* sploh lahko sprejemljiv, saj takšnih zvez (*velika ... ulica*) v slovenskih poimenovanjih ulic in trgov nimamo.

Kontrastivno zanimiva je tudi obravnava imen sakralnih arhitekturnih objektov v angleščini in slovenščini. Iz *Pravil k Slovenskemu pravopisu* je namreč mogoče razbrati, da se imena poslopij in samostojnih zgradb, med katere se uvrščajo tudi cerkve in drugi sakralni objekti, pišejo z veliko začetnico kot v primerih *Sveti Jožef* (ime cerkve v Mariboru, SP, 1994: 21, odst. 68) in *Sikstinska kapela* (SP, 1994: 23, odst. 87). Pri slovenjenju angleških sakralnih objektov z občnoimensko sestavino pa se izkaže, da tovrstne objekte v slovenščini večinoma poimenujemo le kot vrstna imena, zapisana z malo začetnico, in ne kot lastna imena, zapisana z veliko začetnico. *Westminster Abbey*, ki je v angleščini lastno ime, tako v slovenščini postane zgolj *westminstrska opatija*, *St Paul's Cathedral* pa *katedrala sv. Pavla*.

Pravopis razen *Sikstinske kapele* žal ne navaja nobenega primera za lastno ime sakralnega objekta, ki bi vsebovalo občnoimensko sestavino *cerkev*, *opatija*, *katedrala*, *bazilika* ipd., in tudi *kapela sv. Jurija* na Ljubljanskem gradu se v turističnem vodniku po Sloveniji piše z malo začetnico (Krušič, 1995: 133). Niti med imeni ustanov v *Pravopisu* (SP, 1994: 23, odst. 97) ne najdemo nobenega primera z omenjenimi občnoimenskimi sestavinami, tako da zgled za poimenovanje npr. *Župnijska cerkev sv. Jožefa* (po analogiji z *Osnovna šola Franceta Bevka*) med pravili žal ni naveden.

Zastavlja se torej vprašanje, kakšna so pravzaprav lastna imena posameznih cerkva in kako lahko posamezno cerkev poimenujemo kot določeni in ne le kot vrstni objekt. Iz pojasnila v oklepaju (SP, 1994: str. 21, odst. 68) lahko razberemo, da se določena cerkev v Mariboru imenuje *Sveti Jožef*, kot bi bil to poseben primerek, čeprav poznamo cerkev z imenom *Sveti Jožef* tudi v Ljubljani in

verjetno še marsikje. Imena krščanskih sakralnih objektov se tudi drugod imenujejo zgolj po svetniku, božji osebi ali skrivnosti in se kot taka zapisujejo z veliko začetnico, npr. *Sv. Peter*, *Sv. Janez v Lateranu*, *Sv. Marija Velika* (*Mohorjev koledar 2000* Mohorjeve družbe v Celju) — toda, kadar jih v slovenščini zapišemo z občnoimenskim določilom, iz neznanega razloga uporabljamo samo malo začetnico, npr. *bazilika sv. Petra* itn.

To še posebej preseneča, ker se nekatera poljudna poimenovanja slovenskih cerkva v slovenskih turističnih vodnikih pišejo z veliko začetnico, vendar le takrat, kadar nimajo ob sebi lastnoimenskega določila, npr. *Uršulinska cerkev* (Krušič, 1995: 126), toda *uršulinska cerkev sv. Trojice* (Krušič, 1995: 124), *Francišškanska cerkev* (Krušič, 1995: 128), toda *cerkev Marijinega oznanjenja*, in *Trnovska cerkev* (Krušič, 1995: 138), toda *cerkev sv. Janeza Krstnika* (Krušič, 1995: 138).

Iz tega najbrž sledi, da imena cerkve *Sveti Jožef* ni mogoče nadomestno daljše poimenovati kot *Cerkev sv. Jožefa*, tj. po analogiji s sopomenskim oziroma nadomestnim poimenovanjem nekaterih drugih stvarnih zemljepisnih lastnih imen, pri katerih se ohrani velika začetnica. Raba *zveze cerkev Sveti Jožef*, v kateri je beseda *cerkev* zgolj občnoimenski imenovalni prilastek k lastnemu imenu *Sveti Jožef*, je seveda neobičajna, saj se verjetno ravna po pravilu o imenih ustanov, pri katerih se ime in priimek kot neprva sestavina pravilno rabita le v roditeljskem (SP, 1994: 24, odst. 98). Toda *Gimnazija Franceta Prešerna* se piše z veliko začetnico, kadar mislimo na vrsto ustanove, tudi z malo začetnico (SP, 1994: 24, odst. 104), vendar gimnazije ne bi mogli kot cerkve imenovati brez občnoimenskega določila, se pravi samo *France Prešeren*.

Predvidevamo lahko torej le, da se zapisa cerkve z veliko začetnico v poimenovanjih objektov na splošno ogibamo, ker *Cerkev* z veliko začetnico po nekem drugem pravopisnem pravilu pomeni krajšavo za cerkveno občestvo, cerkveno skupnost ali organizacijo (SP, 1994: 18, odst. 38). Po tem pravilu naj bi torej *Cerkev sv. Jožefa* pomenila najverjetneje le posebno cerkveno skupnost, ne vidim pa razloga, zakaj ne more obenem pomeniti tudi imena določenega sakralnega objekta. Pravopis namreč ne navaja primerov obeh možnosti, vendar se lektorji raje držijo vrstnoimenskega zapisa, še posebej ker za vse vrste stvarnih lastnih imen velja, da pišemo poimenovanja z malo začetnico, kadar ne mislimo na uradno lastno ime objekta oziroma ustanove, temveč zgolj na njihovo vrsto (SP, 1994: 24, odst. 104). Omenjeno pravilo uvaja uradni naslov oziroma ime kot merilo določenosti, kar je sicer pri razlikovanju praktično, vendar ne more pomeniti kriterija za pomensko razlikovanje med vrstnostjo in posameznostjo.

Upravičeno se lahko torej vprašamo, zakaj se v angleščini sme uporabljati *cerkev*, *katedralo* in *opatijo* kot sestavni del lastnega imena, slovenščina pa te možnosti večinoma ne dopušča. Ne zdi se namreč bistveno, kakšno je uradno ime sakralnega objekta, saj bi se moralo nadomestno ime prav tako zapisovati z veliko začetnico, npr. *Sveti Jožef* in *Cerkev sv. Jožefa*. Zdajšnja splošna vrstnoimenska raba tipa *cerkev sv. Jožefa* z občnoimenskim imenovalnim določilom pove namreč le, da govorimo o vrsti objekta in ne o posameznem objektu. Pri opisu določenega sakralnega objekta kot turistične znamenitosti pa navadno ne mislimo na vrsto objekta, kar zapisujemo z malo začetnico (SP, 1994: 28, odst. 151), ampak seveda na točno določen stavbni objekt, kar bi morali zapisovati z veliko začetnico.

Pravopisna pravila so torej glede poimenovanj sakralnih objektov videti še precej nedorečena, kar gotovo priča o družbenopolitičnem vplivu na jezikovna vprašanja v desetletjih pred ustanovitvijo slovenske države. Ne samo pri imenih cerkva kot arhitekturnih objektov in ustanov, tudi pri poimenovanju veroslovnih imen (SP, 1994: 19, odst. 47) sta v pravopisu navedena primera z malo začetnico, ki se v cerkvenih besedilih večinoma ne upoštevata (npr. *Sveti duh* se v rabi piše *Sveti Duh*; enako se tudi *Sveta trojica* navadno piše *Sveta Trojica*). Posebno vprašanje je ob tem tudi zapisovanje besede *sveti* oziroma *sv.* bodisi z veliko ali malo začetnico, kar bi bilo treba v *Pravopisu* tudi natančneje opredeliti. Podobne zagate se tako pojavljajo še pri imenih praznikov, npr. *božič*, *silvestrovo*, *velika noč*, ki se v slovenščini pišejo z malo začetnico (SP, 1994: 28, odst. 150), toda že raba v novejših slovenskih natisih na božičnih in novoletnih ter velikonočnih voščilnicah kaže, da

se pravopisno pravilo večinoma ne upošteva. Z veliko začetnico se v angleščini pišejo tudi poimenovanja pomembnih zgodovinskih dogodkov (npr. *Second World War*), čemur v slovenščini z malo začetnico (npr. *druga svetovna vojna*) ne pripisujemo tolikšne veljave.

Podobno kot s cerkvami je tudi z imeni palač in dvorcev kot arhitekturnih stvaritev, kadar so poimenovane po svetniku, npr. *palača sv. Jakoba*. V angleščini se imena palač in dvorcev dosledno pišejo z veliko začetnico, saj gre za označevanje določene stavbe, v slovenščini pa jih pišemo z veliko le takrat, kadar je pridevniški prilastek izpeljan iz osebnega ali krajevnega imena, npr. *Aleksandrina palača* in *Westminstrska palača*. Ponovno se zastavlja vprašanje, zakaj pišemo *westminstrska opatija* samo z malo začetnico, *Westminstrska palača* pa z veliko, saj gre v obeh primerih za imeni arhitekturnih objektov.

Težave pri slovenjenju stvarnih zemljepisnih lastnih imen povzročata tudi različen pomenski obseg posameznih občnoimenskih sestavin. Pomensko širša kot v slovenščini je v angleščini npr. beseda *House*, saj *House* v nekaterih primerih pomeni že kar slovenski *dvorec*. Poznamo na primer Tavčarjev *dvorec Visoko*, ki bi mu ne mogli reči *hiša Visoko*.

Tudi pri prevajanju besede *Gallery* v lastnoimenskih zvezah moramo biti pozorni, saj lahko *Gallery* pomeni razstavni prostor, prehod ali tudi balkonski prostor v gledališču.

2.2 Načini uvajanja tuje zveze v slovensko sobesedilo

Angleško zemljepisno lastno ime lahko uvedemo v slovensko sobesedilo na tri načine.

1. Prva omemba v strnjem besedilu naj ima pred *citatnim* navedkom angleškega zemljepisnega lastnega imena vedno občnoimensko določilo, npr. *na trgu Trafalgar Square*.

2. V nadaljevanju besedila se angleška besedna zveza v slovenščini lahko sklanja kot *polcitatna* zveza, npr. *na Trafalgar Squaru* (kot npr. v slovenski lastnoimenski zvezi v *Slovenj Gradcu*), k čemur teži sodobna prevajalska praksa. Končni nemi -e v angleški besedi *Square* po slovenskem pravopisu (SP, 1994: 97, odst. 772) izpade v vseh slovenskih sklonih, razen v imenovalniku in tožilniku, saj -e ne odloča o izgovoru pred njim stoječih črk.

3. Priporočljivo pa je, da se angleška lastnoimenska zveza v slovenskem besedilu navaja s *prevedenimi* občnoimenskimi sestavinami, pri prvi omembi z izvornim lastnim imenom v oklepaju, kakor v svoja besedila zapisujejo zlasti starejši ugledni leposlovni prevajalci, npr. *na Trafalgarskem trgu*.

3 Angleško-slovenski glosar

Za kontrastivno obravnavo sem izbrala najpogostejša zemljepisna in stvarna lastna imena iz turističnega vodnika *Mesto na dlani: London* ter iz njih sestavila tematski glosar, ki lahko tudi drugim prevajalcem rabi za referenčno gradivo oziroma za nadaljnjo problemsko razpravo. Zaradi preglednosti so imena razdeljena na posamezne pomenske sklope, podobno kot jih je v skupnem poglavju obdelal Stanko Klinar v knjigi *Slovenska zemljepisna imena v angleških besedilih*. V glosarju so z vprašaji označene tiste zveze, pri katerih v splošnih enciklopedičnih slovarjih in enciklopedijah nisem dobila ustreznih podatkov.

1. Imena mestnih četrti oziroma mestnih sosesk;
2. imena ulic, cest, poti, drevoredov in avenij;
3. imena trgov in ploščadi;
4. imena prehodov, pasaj in galerij;
5. imena mostov;
6. imena spomenikov;
7. imena cerkva, katedral, kapel in drugih sakralnih objektov;
8. imena palač, dvorcev, dvoran, soban, sob, graščin, gradov, trdnjav, hiš, stavb in poslopij;
9. imena ustanov;

10. imena tržnic;
11. imena parkov;
12. imena vrtov;
13. ledinska imena;
14. imena gričev oziroma hribov;
15. imena voda, prekopov, otokov, bregov in nabrežij.

Značilni primeri iz izvirnega angleškega in prevedenega slovenskega besedila in nekaj prevajalskih možnosti:

3.1 Imena mestnih četrti oziroma mestnih sosesk

<i>Izvirno angleško besedilo</i>	<i>Slovenski prevod</i>
Barbican	Barbican
Central London	osrednji London
City	City
Greater London	širši London
Kensington	Kensington
South Bank	South Bank, Južni Bank, Južni breg
South Kensington	South Kensington, Južni Kensington
Westminster	Westminster

3.2 Imena ulic, cest, poti, drevoredov in avenij

<i>Izvirno angleško besedilo</i>	<i>Slovenski prevod</i>
<i>Primeri z »avenue«</i>	
Shaftesbury Avenue	Shaftesbury Avenue, avenija Shaftesbury Avenue, Shaftesburyjeva/Shaftesburyjska? avenija
<i>Primeri z »road«</i>	
Marylebone Road	Marylebone Road, cesta Marylebone Road, Marylebonova/Maryleboneska? cesta
<i>Primeri s »street«</i>	
Downing Street	Downing Street, ulica Downing Street
Great Russell Street	Great Russell Street, ulica Great Russell Street
King Street	King Street, ulica King Street, Kraljeva? ulica
Neal Street	Neal Street, ulica Neal Street, Nealova? ulica
Regent Street	Regent Street, ulica Regent Street, Regentova ulica
Tavistock Street	Tavistock Street, ulica Tavistock Street, Tavistockova? ulica
<i>Primeri z »way«</i>	
Waterhouse Way	Waterhouse Way, prehod Waterhouse Way
<i>Primeri z »walk«</i>	
Broad Walk	Broad Walk, pot Broad Walk, Široka pot
Holly Walk	Holly Walk, pot Holly Walk, Bodikova pot

Queen's Walk	Queen's Walk, pot Queen's Walk, Kraljičin drevored
<i>Drugi primeri</i>	
Cedar Vista	Cedar Vista, drevored Cedar Vista, Cedrov drevored
Charing Cross	Charing Cross, ulica Charing Cross
Devonshire Terrace	Devonshire Terrace, ulica Devonshire Terrace, Devonshirska ulica/terasa/terasasta ulica??
Furnival's Inn	Furnival's Inn, krčma Furnival's Inn, Furnivalova krčma
Lincoln's Inn Fields	Lincoln's Inn Fields (nesklonljivo), Lincoln's Inn Fieldi (sklonljivo), Poljane Lincolnovе krčme??
Portland Place	Portland Place, ulica? Portland Place

3.3 Imena trgov in ploščadi

<i>Izvirno angleško besedilo</i>	<i>Slovenski prevod</i>
<i>Primeri s »square«</i>	
Leicester Square	Leicester Square, trg Leicester Square, Leicestrski/Leicestrov? trg
Parliament Square	Parliament Square, trg Parliament Square, Parlamentarni trg
Portman Square	Portman Square, trg Portman Square, Portmanski/Portmanov? trg
Sloane Square	Sloane Square, trg Sloane Square, Sloanov trg
St James's Square	St James's Square, trg St James's Square, Trg sv. Jakoba, Šentjakovski trg
Trafalgar Square	Trafalgar Square, trg Trafalgar Square, Trafalgarski trg
<i>Drugi primeri</i>	
Covent Garden	Covent Garden, trg Covent Garden
Johnson's Court	Johnson's Court, trg/ploščad Johnson's Court, Johnsonova ploščad
Piccadilly Circus	Piccadilly Circus, trg Piccadilly Circus
Tower Bridge Piazza	Tower Bridge Piazza, trg Tower Bridge Piazza, Piazza ob Trdnjavske mostu?, Trg ob Trdnjavske mostu?

3.4 Imena prehodov, pasaž in galerij

<i>Izvirno angleško besedilo</i>	<i>Slovenski prevod</i>
Burlington Arcade	Burlington Arcade, pasaža Burlington Arcade, Burlingtonov prehod
Hay's Galleria	Hay's Galleria, prehod? Hay's Galleria, Hayeva galerija

3.5 Imena mostov

<i>Izvirno angleško besedilo</i>	<i>Slovenski prevod</i>
Albert Bridge	Albert Bridge, most Albert Bridge, Albertov most
Battersea Bridge	Battersea Bridge, most Battersea Bridge, Battersejski most

¹ Pri vrstnih pridevnikih na -ski predvidevam, da pomeni samostalniški levi prilastek krajevno ime.

Blackfriars Bridge	Blackfriars Bridge, most Blackfriars Bridge, Blackfriarški most
Chelsea Bridge	Chelsea Bridge, most Chelsea Bridge, Chelsejski most
Hungerford Bridge	Hungerford Bridge, most Hungerford Bridge, Hungerfordski most
Kew Bridge	Kew Bridge, most Kew Bridge, Kewjski most
Lambeth Bridge	Lambeth Bridge, most Lambeth Bridge, Lambeški most
London Bridge	London Bridge, most London Bridge, Londonski most
Southwark Bridge	Southwark Bridge, most Southwark Bridge, Southwarški most
Tower Bridge	Tower Bridge, most Tower Bridge, Trdnjavski most
Vauxhall Bridge	Vauxhall Bridge, most Vauxhall Bridge, Vauxhallski most
Waterloo Bridge	Waterloo Bridge, most Waterloo Bridge, Waterloojski most
Westminster Bridge	Westminster Bridge, most Westminster Bridge, Westminsterski most

3.6 *Imena spomenikov*

<i>Izvirno angleško besedilo</i>	<i>Slovenski prevod</i>
Nelson's Column	Nelsonov steber/spomenik
Statue of Eros	Erosov kip

3.7 *Imena cerkva, katedral, kapel in drugih sakralnih objektov*

<i>Izvirno angleško besedilo</i>	<i>Slovenski prevod</i>
Chapter House	Kapitelj (Chapter House)
Southwark Cathedral	southwarška katedrala, katedrala Southwark Cathedral, Southwark Cathedral
St Bartholomew-the-Great	cerkev sv. Jerneja Velikega, cerkev St Bartholomew-the-Great, St Bartholomew-the-Great
St Paul's Cathedral	katedrala sv. Pavla, katedrala St Paul's Cathedral, St Paul's Cathedral
Westminster Abbey	westminstrska opatija, opatija Westminster Abbey, Westminster Abbey

3.8 *Imena palač, dvorcev, dvoran, soban, sob, graščin, gradov, trdnjav, hiš, stavb in poslopij*

<i>Izvirno angleško besedilo</i>	<i>Slovenski prevod</i>
<i>Primeri s »palace«</i>	
Alexandra Palace	Alexandrina/Aleksandrina palača (Alexandra Palace)
Buckingham Palace	Buckinghamška palača (Buckingham Palace)
Hampton Court Palace	palača Hampton Court (Hampton Court Palace)
Kensington Palace	Kensingtonska palača (Kensington Palace)
Kew Palace	Kewjska palača (Kew Palace)
St James's Palace	palača sv. Jakoba (St James's Palace)
the Palace of Westminster	Westminsterška palača (the Palace of Westminster)
Whitehall Palace	Whitehallska palača (Whitehall Palace)

Winchester Palace	Winchestrska palača (Winchester Palace)
<i>Primeri s »house«</i>	
Apsley House	Apsleyjev dvorec /po baronu Apsleyju/ (Apsley House)
Australia House	Avstralska hiša (Australia House)
Banqueting House	Banketna hiša (Banqueting House)
Chapter House	Kapitelj (Chapter House)
Chiswick House	dvorec Chiswick (Chiswick House)
Dickens House	Dickensova hiša (Dickens House)
Dr Johnson's House	Johnsonova hiša, hiša dr. Johnsona (Dr Johnson's House)
Ham House	dvorec Ham (Ham House)
Houses of Parliament	Parlament (Houses of Parliament)
Leighton House	Leightonov dvorec /po lordu Leightonu/ (Leighton House)
London Butterfly House	Londonska hiša metuljev (London Butterfly House)
Palm House	Palmova hiša (Palm House)
Queen's House	Kraljičina hiša (Queen's House)
Ranger's House	Rangerjev dvorec, Logarjev? dvorec (Ranger's House)
Sutton House	Suttonov dvorec /po Thomasu Suttonu/ (Sutton House)
Syon House	dvorec Syon (Syon House)
Temperate House	Temperirana hiša (Temperate House)
Waterlily House	Lokvanjeva hiša (Waterlily House)
<i>Primeri s »castle«</i>	
Windsor Castle	Windsorski grad (Windsor Castle)
<i>Primeri s »tower«</i>	
Jewel Tower	Jewel Tower, stolp the Jewel Tower, Stolp draguljev/dragocenosti
The Tower of London	The Tower of London (sklanja se Tower), trdnjava The Tower of London (citatno), Londonska trdnjava
<i>Primeri s »hall«</i>	
Albert Hall	Albert Hall, dvorana Albert Hall, Albertova? dvorana
Jubilee Halls	Jubilee Halls, pokrita tržnica Jubilee Halls, jubilejna pokrita tržnica??
St Stephen's Hall	St Stephen's Hall, dvorana St Stephen's Hall, dvorana sv. Štefana
Westminster Hall	Westminster Hall, dvorana Westminster Hall, Westminsterška dvorana
<i>Primeri z »room«</i>	
Cupola Room	Kupolasta soba (Cupola Room)
<i>Drugi primeri</i>	
Bankside Power Station	elektrarna Bankside Power Station, Banksidska elektrarna
Hampton Court	Hampton Court, dvorec/graščina Hampton Court, Hamptonški dvorec/Hamptonška graščina
Horse Guards	Horse Guards, poslopje Horse Guards, Konjeniška garda, poslopje Konjeniške garde
Monk's Parlour	Monk's Parlour (Menihova soba??)

Pagoda Vista	Pagoda Vista
Royal Mews	Royal Mews, poslopje Royal Mews, Kraljeve konjušnice, poslopje Kraljevih konjušnic
The Lloyds Building	The Lloyds Building, stolpnica The Lloyds Building, Lloydova stolpnica, stolpnica banke Lloyds (prvotno ustanovljena pod imenom Taylor and Lloyd)
The London Dungeon	The London Dungeon, ječe The London Dungeon, Londonske podzemne ječe

3.9 Imena ustanov, družb

<i>Izvirno angleško besedilo</i>	<i>Slovenski prevod</i>
----------------------------------	-------------------------

Primeri z »museum«

Bramah Tea and Coffee Museum	Bramahov muzej čaja in kave (Bramah Tea and Coffee Museum)
British Museum	Britanski muzej (British Museum)
Fan Museum	Muzej pahljač (Fan Museum)
Museum of London	Londonski muzej (Museum of London)
National Maritime Museum	Narodni pomorski muzej (National Maritime Museum)
Natural History Museum	Naravoslovni muzej (Natural History Museum)
Science Museum	Muzej znanosti (Science Museum)
Sir John Soane's Museum	Muzej sira Johna Soana (Sir John Soane's Museum)
South Kensington Museum	Južnokensingtonski muzej (South Kensington Museum)
The Wellcome Museum of the History of Medicine	Wellcomov muzej zgodovine medicine (The Wellcome Museum of the History of Medicine)
Victoria and Albert Museum	Viktorijin in Albertov muzej (Victoria and Albert Museum)

Primeri z »gallery«

Clore Gallery	Clorova galerija (Clore Gallery)
Courtauld Institute Galleries	Galerije Courtauldovega inštituta (Courtauld Institute Galleries)
Earth Galleries	Galerije zemlje (Earth Galleries)
Golden Gallery	Zlata galerija (Golden Gallery)
Life Galleries	Galerije življenja (Life Galleries)
National Gallery	Narodna galerija (National Gallery)
National Portrait Gallery	Narodna galerija portretov (National Portrait Gallery)
Sackler Galleries	Sacklerjeve galerije (Sackler Galleries)
Stone Gallery	Kamnita galerija (Stone Gallery)
Tate Gallery	Tatova galerija, ² v rabi zdaj večinoma Galerija Tate (Tate Gallery)
Whispering Gallery	Galerija šepeta (Whispering Gallery)

² Pri samostalniki *Tate* gre po slovenskem pravopisu za pisno krajšanje na koncu osnove, ker nemi -e ne odloča o izgovoru pred njim stoječe črke -t. To slovensko pravopisno pravilo žal spremeni izgovor besede v angleščini, tako da se zapisa *Tatova galerija* večinoma ogibamo in raje uporabljamo zvezo *galerija Tate*.

Imena gledališč

Royal Opera House	Kraljeva opera (Royal Opera House)
The Royal National Theatre	Kraljevo narodno gledališče (The Royal National Theatre)
The Royal Shakespeare Theatre	Kraljevo Shakespearovo gledališče (The Royal Shakespeare Theatre)
Theatre Royal	Kraljevo gledališče (Theatre Royal)

Imena izobraževalnih ustanov

Dulwich College	Kolidž v Dulwichu, Kolidž Dulwich, Dulwich College, dulwiški kolidž
King's Library	Kraljeva knjižnica (King's Library)
Royal Academy	Kraljeva akademija (Royal Academy)
Royal Hospital School	Kraljeve bolnišnične šole (Royal Hospital School)
Royal Naval College	Kolidž kraljeve mornarice (Royal Naval College)

Imena zdravstvenih ustanov

Royal Naval Hospital	Kraljeva pomorska bolnišnica (Royal Naval Hospital)
----------------------	---

Drugi primeri

Bank of England	Banka Anglije (Bank of England) /Po analogiji Banka Slovenije/
Cottons Centre	Bombažno središče (Cottons Centre)
Old Royal Observatory	Stara kraljeva zvezdarna (Old Royal Observatory)
Percival David Foundation of Chinese Art	Sklad za kitajsko umetnost Percivala Davida (Percival David Foundation of Chinese Art) /Po analogiji Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša/
Stansted Airport	stanstedsko letališče, letališče Stansted
The Dickens Fellowship	Dickensova družba (The Dickens Fellowship) /Po analogiji Prešernova družba/

3.10 Imena tržnic

Izvirno angleško besedilo

Slovenski prevod

Apple Market	Apple Market, tržnica Apple Market, jabolčna tržnica??
Jubilee Halls (gl. tudi pod imena dvoran)	Jubilee Halls, pokrita tržnica Jubilee Halls, jubilejna pokrita tržnica??

3.11 Imena parkov

Izvirno angleško besedilo

Slovenski prevod

Green Park	Green Park, Zeleni park
Hyde Park	Hyde Park
Osterley Park	Osterley Park, Osterleyski/Osterleyjev? park
Regent's Park	Regent's Park, Regentov park
St James's Park	St James's Park, Park sv. Jakoba, Šentjakovski park

3.12 Imena vrtov

<i>Izvirno angleško besedilo</i>	<i>Slovenski prevod</i>
Avenue Gardens	vrtovi Avenue Gardens, Avenijski vrtovi
College Garden	Kolegijski vrt, vrt College Garden
Embankment Gardens	vrtovi Embankment Gardens, Nabrežni vrtovi
Hill Garden	Hill Garden, vrt Hill Garden, Gričevnati vrt
Inner Circle Gardens	Vrtovi Inner Circle Gardens, Vrtovi notranjega kroga??
Kensington Gardens	Kensingtonski vrtovi (Kensington Gardens)
Kew Gardens	Kewjski vrtovi (Kew Gardens)
Queen Mary's Gardens	Vrtovi Queen Mary's Gardens, Vrtovi kraljice Mary/Marije
Royal Botanical Gardens	Kraljevi botanični vrtovi (Royal Botanical Gardens)
<i>Živalski vrt</i>	
London Zoo	Londonski živalski vrt

3.13 Ledinska imena

<i>Izvirno angleško besedilo</i>	<i>Slovenski prevod</i>
East Heath	East Heath, ledina ?? (zabrisan pomen) East Heath, Vzhodna ledina??
Hampstead Heath	Hampstead Heath, ledina?? (zabrisan pomen) Hampstead Heath, Hampsteadska ledina
Tower Green	Tower Green (občnoimenski pomen je zabrisan)

3.14 Imena gričev oziroma hribov

<i>Izvirno angleško besedilo</i>	<i>Slovenski prevod</i>
Ludgate Hill	Ludgate Hill, grič Ludgate Hill, Ludgatski grič
Parliament Hill	Parliament Hill, grič Parliament Hill, Parlamentarni grič?
Primrose Hill	Primrose Hill, grič Primrose Hill, Grič trobentic??. Trobentičast grič??
Savoy Hill	Savoy Hill, grič Savoy Hill, Savojski grič

3.15 Imena voda, prekopov, otokov

<i>Izvirno angleško besedilo</i>	<i>Slovenski prevod</i>
<i>Imena voda, prekopov in otokov</i>	
Duck Island	Račji otok (Duck Island)
Long Water	Podolgovato jezerce (Long Water)
Regent's Canal	Regentov prekop (Regent's Canal)
Round Pond	Okrogli ribnik (Round Pond)

³ Tudi pri samostalniku *Ludgate* gre po slovenskem pravopisu za pisno krajšanje na koncu osnove, ker nemi -e ne odloča o izgovoru pred njim stoječe črke -t.

The Thames	Temza
<i>Imena bregov in nabrežij</i>	
Butler's Wharf	obrežje Butler's Wharf, Butlerjevo obrežje
Canary Wharf	obrežje Canary Wharf, Kanarsko obrežje
Embankment	nabrežje Embankment, Embankment (polcitatno)
Wharf	obrežje Wharf

Viri

Nicholson, Louise (1996). *City Pack*: London. Basingstoke: AA Publusing.

Nicholson, Louise (1997). *Mesto na dlani*: London. Prevedla Mojca Hočevar. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Literatura

Klinar, Stanko (1994). *Slovenska zemljepisna imena v angleških besedilih*. Radovljica: Didakta.

Slovenski pravopis 1: Pravila (1994). 4., pregledana izdaja (s stvarnim kazalom). DZS: Ljubljana.

Toporišič, Jože (1976). *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Krušič, M. (uredn.) s sod. (1995). *Slovenija: Turistični vodnik*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Mojca Hočevar

Cankarjeva založba v Ljubljani

Priprava in izvedba literarnega večera na srednji šoli

1 Uvodne misli

Učitelji slovenskega jezika in književnosti v gimnazijah in strokovnih in tehniških šolah smo v zadnjih nekaj letih imeli možnost sodelovanja z Društvom slovenskih pisateljev, ki je sklenilo z Ministrstvom za šolstvo in šport pogodbo o sodelovanju slovenskih literatov s srednjimi šolami. Število plačanih gostovanj članov Društva slovenskih pisateljev je bilo sicer omejeno (dvajset nastopov v jesenskem in dvajset nastopov v pomladanskem terminu), vendar nikoli nismo imeli težav pri dogovarjanju z izbranim literatom za nastop, ki naj bi trajal dve šolski uri. Društvo slovenskih pisateljev tudi letos izvaja tako imenovani Edukativni program v sodelovanju z Ministrstvom za šolstvo in šport ter Ministrstvom za kulturo.

V svojem prispevku želim predstaviti svojo metodično izkušnjo pri pripravi in izvedbi dveh literarnih večerov na Srednji gradbeni šoli v Mariboru. Žal se nisem mogla opirati na nikakršno teorijo oz. metodiko priprave literarnih srečanj in sem bila odvisna predvsem od svojih lastnih spoznavnih in organizacijskih (z)možnosti.

2 Priprava literarnega večera

- Po dogovoru z Društvom slovenskih pisateljev za nastopa v jesenskem semestru sem se osebno dogovorila za datum gostovanja z avtorjema Milanom Jesihom in Evaldom Flisarjem, ki smo ju izbrali skupaj z učenci.
- Literarno srečanje smo priredili zvečer (zunaj pouka), saj smo želeli, da se ga dijaki (in ostali) udeležijo prostovoljno.
- Z užitkom sem se poglobila v avtorjev literarni opus in se podrobneje seznanila s spremnimi besedami, intervjuji, članki v literarnih revijah in drugih publikacijah.
- Za branje literarnih del izbranega avtorja sem motivirala tudi svoje dijake (npr. s pesniškima zbirkami *Soneti* (1989) in *Soneti drugi* (1993) je Jesih postavil sonet na Slovenskem spet v središče bralske pozornosti — imitacija tradicionalnega soneta v postmodernizmu).
- Iz prebranih literarnih del smo z najmarljivejšimi dijaki izbrali nekaj ključnih misli, ki so jih dijaki črkoslikarji domiselno napisali na panoje v učilnici, kjer je potekal literatov nastop.
- Oblikovali smo privlačen plakat in izdelali zanimiva vabila na barvnem papirju ter literarni večer poimenovali (npr. *Vznemirljivi ustvarjalec Evald Flisar oz. Milan Jesih — mojster sodobne slovenske besedne umetnosti*).
- Skupaj z učenci smo izbrali nekaj odlomkov iz literarnih del, ki so jih najboljši učenci interpretativno prebrali: na srečanju z gospodom Evaldom Flisarjem, ki je dvojezični avtor, so dijaki brali odlomek iz tragikomedije *Kaj pa Leonardo?* v slovenščini in angleščini, kar je avtorju še posebej ugajalo; drugi odlomek so prebrali iz Flisarjevega literarnega eseja *Kam naprej? iz Popotnika v kraljestvu senc*; gospoda Jesiha smo predstavili z izborom dvanajstih pesmi iz

pesniških zbirk *Kobalt, Volfram, Usta, Soneti* in *Soneti drugi* ter kratkim monologom iz dramske igre za otroke *Kronan norec* (oba literata sta izbor pohvalila).

- Oblikovala sem vprašanja za vodeni pogovor z gostoma večera, pri čemer sem vedno izhajala iz njune literature.

Na izvedbo literarnega večera smo se pripravljali približno mesec dni.

3 Izvedba literarnega večera

- Po pozdravnem nagovoru sem z izbranimi besedami predstavila gosta večera. To se mi je zdelo primerno zato, ker vsi udeleženci večera niso bili seznanjeni z življenjem in delom avtorja.

3.1 Navajam primer predstavitve pesnika, dramatika in prevajalca Milana Jesiha:

Kdo je naš nocojšnji gost?

Nocojšnji večer se ne bomo mogli upreti magiji pesniške besede mojstra sodobne slovenske besedne umetnosti — gospoda Milana Jesiha. Hvaležni smo mu, da se je odzval našemu povabilu. Nocoj nas bodo začarale njegove besede, nanizane »v všečne ritme«, prepustili se bomo drzni uporabi visokega jezika in pogovorno obarvane govorice, pritegnile nas bodo duhovite besedne igre in poigravanje z verzom. Zares, kadar Milan Jesih napiše pesniško zbirko, kadar izda dramsko ali radijsko igro, kadar »z zajedalsko slastjo« prevaja klasike, vselej razveseli literarne sladokusce.

*Milan Jesih, rojen v Ljubljani leta 1950; od trinajstega leta je vedel, da mu je dano biti pesnik. Na ljubljanski filozofski fakulteti je študiral primerjalno književnost in literarno teorijo. Pri dvaindvajsetih letih je izdal prvo pesniško zbirko *Uran v urinu, gospodar!* (1972) in obveljal za najodločnejšega predstavnika ludizma — svobodne, spontane, ustvarjalne igre z jezikom. Potem, ko se je v težkometalnih zbirkah *Kobalt* iz leta 1976 in *Volfram* iz leta 1980 preizkusil v izredno dolgem verzou, so se mu leta 1985 zapisala impresionistična *Usta*, zbirka krasnih drobnih pesmi. Nato je opustil ekstreme in se posvetil najbolj pogosti pesniški obliki v slovenski poeziji — sonetu. Njegovi postmodernistični *Soneti* iz leta 1989 in *Soneti drugi* iz leta 1993, zelo odmevni pesniški zbirki zadnjih let, vzpostavljajo dialog s tradicijo. Slika prekriva sliko, razpoložensko se druži z vsakdanjim, razkriva se nostalgija za preteklimi časi, ponovno je uveden pozirani lirski subjekt; preprosto povedano, gre za to, da pesem uspe. Milan Jesih je tudi avtor več kot tridesetih gledaliških, radijskih in televizijskih iger — naj omenim le Grenke sadeže pravice, igro za glasove izpred dvajsetih let, izbor iz leta 1989 z naslovom *Premi govori in Kobilu*, prijazno veseloigro o posebnem narobe svetu, uprizorjeno lani spomladi v Primorskem dramskem gledališču v Novi Gorici. Leta 1997 so bile objavljene *Štiri igre za otroke* — zgodbe o ljubezni, kraljestvu s krono in zavrženi lepoti. Kot ustvarjalec v svobodnem poklicu je Milan Jesih poslovenil več kot štirideset dramskih del in je največji prevajalec Shakespeara po Župančiču.*

- Kratki predstavitvi literata je sledilo dvajsetminutno interpretativno branje iz njegovih del. Nastopajoči dijaki so pred branjem vedno navedli naslov literarnega dela.
- Sledil je pogovor z literatom (avtorjeva literarna dela, pomemben del estetske ureditve učilnice, so bila vedno dosegljiva). Navajam nekaj vprašanj, ki sem jih postavila gostu literarnega večera.

Gospod Jesih, pogovor z Vami Vašim pesmim ne more ničesar dodati, kajti samo branje in ponovno prebiranje lahko vsakemu bralcu vedno znova odkriva zmeraj nove smisle.

*Morda bi najlaže začela s soneti. V istoimenski zbirki ste zapisali, da boste (*Soneti*, str. 91) »še lepo naprej premleval, kot se reče, večne teme« in »brez mej iskal glasove čimbolj ... čimbolj*

neme«. V naslednjem sonetu pa je govor o preobitju »besed brezciljnih«, ki bi jih bilo potrebno urediti, da bi potem mogoče »pognalo seme najvišje pesmi: pesmi o ničemer«.

Je morebiti pesem o ničemer tisti cilj, ki ga zasledujete od vsega začetka do danes?

*

Zadnja soneta iz obeh zbirk sta postavljena v oklepaje. Prvi govori o pesniškem ustvarjanju in se začenja takole (Soneti, str. 93): »Grizljaj sem svinčnik ves preljubi dan in silil se z eno samo vrstico.« Tej samoironiji sledi spoznanje o tem, da ni moč izreči nič več izvirnega. Ustvarjalna sila se pojavlja na robu med sanjami in budnostjo, med zavednim in nezavednim: »Buden ne vem ne teme ne besed. A je, pod zvezdami, je tak sonet.«

Iz kakšnih ustvarjalnih trenutkov se rojevajo pesmi?

Ali je tudi postmodernistična umetnost iz duše in za dušo?

*

V vaših sonetih se človek srečuje najraje sam s sabo, ujet na meji med sanjami in budnostjo, med »ja in ne«, med »kar je in kar bi zgoj bilo mogoče«, med tujostjo in poznanim. Soneti, str. 26:

»Vse hkrati je in hkrati se izmika:
sliko prekriva, sliko zriva slika.«

Se vam človek razkriva (le) kot bitje nasprotij?

*

Eno najlepših življenjskih čustev je gotovo ljubezen. V slovenski ljubezenski liriki se kaže v glavnem kot hrepenenje in razočaranje, kot da si »tistega vmes« ne upamo povedati naravnost. Iz sramežljivosti in strahu, da bi se razgalili, ali pa smo res narod hrepenencev in sanjačev?

Ali je možno napisati dobro ljubezensko pesem tudi hladnega srca?

*

Gospod Jesih, za svoje gledališke prevode dramskih klasikov ste prejeli Sovretovo nagrado. Vsak prevod je hkrati tudi interpretacija izvirnika.

Kako prevajanje tujih verzov vpliva na Vašo pesniško in dramsko ustvarjalnost?

*

Izjemno obvladate jezikovna sredstva. Literarni kritiki Vam priznavajo »briljantno neizčrpno poigravanje z besedami, metaforami in slogi, vsemogočimi jezikovnimi klišeji in neologizmi«. V Sonetih se mojstrsko prepletata visoki in pogovorno vsakdanji slog.

Od kod Vam ta izredni občutek za jezik?

3.2 Gospoda Evalda Flisarja sem predstavila takole:

Kdo je naš nocojšnji gost?

Dramatik, pripovednik, pesnik, esejist, prevajalec, predsednik Društva slovenskih pisateljev in nenazadnje svetovni popotnik.

Evald Flisar, rojen v Gerlincih, prekmurski vasi ob avstrijski meji. Svojo prvo dramo je napisal pri dvanajstih letih, sicer pa je začel kot Cankar — s poezijo: pri dvajsetih je izdal pesniško zbirko Symphonia poetica. Študiral je primerjalno književnost na ljubljanski filozofski fakulteti

in leta 1968 izdal svoj prvi roman Mrgolenje prahu, ki pripoveduje o prekmurskih ciganih (iz te knjige je kasneje nastala drama Kostanjeva krona, ki so jo igrali tudi v Avstraliji). Leta 1969 je izšel njegov drugi roman Umiranje v ogledalu, ki govori o smrti. Potem se je odpravil v svet — naprej na Dunaj in od tam v Anglijo pa v Avstralijo in od tam naprej okoli sveta.

V Londonu je študiral angleški jezik in literaturo, v Sydneyju je vozil podzemni električni vlak. Po treh letih in pol bivanja v Avstraliji se je vrnil v Evropo prek Azije — iz tega enoletnega potovanja je nastala leta 1979 knjiga Tisoč in ena pot. V potopisu z naslovom Južno od severa je leta 1981 opisal svoje srečanje z Afriko. Najboljše iz obeh knjig je pred sedmimi leti zbral v novi knjigi Popotnik v kraljestvu senc. Za ta literarni potopis, lahko bi rekli celo avtobiografski roman, in pa tragikomediji Kaj pa Leonardo? (1992) ter Jutri bo lepše (1992) je prejel leta 1993 nagrado Prešernovega sklada. Medtem je leta 1986 izšla uspešnica Čarovnikov vajenec, roman, ki je do danes doživel že tri ponatise in postal prava kulturna knjiga osemdesetih let, njen avtor pa eden naših najbolj branih pisateljev. Roman Noro življenje, zgodbo o ljubezni in usodi, ki se dogaja ob Sredozemskem morju, je izdal leta 1989.

Prozi in radijskim igram, pisanih v osemdesetih letih, v devetdesetih sledijo drame: že omenjeni tragikomediji Kaj pa Leonardo? in Jutri bo lepše, drama Tristan in Izolda, slovenska družinska tragikomedija Stric iz Amerike iz leta 1994. Evald Flisar si je leta 1995 upal napisati dramo o Prešernu z naslovom Iztrohnjeno srce (podnaslov Drama o gosjem peresu) in v njej odkriti človeka v pesniku. Zadnja objavljena drama je izšla konec leta 1997 v Sodobnosti in nosi naslov Poslednja nedolžnost.

Evald Flisar je najplodnejši in najbolj igran slovenski dramatik tega desetletja, čigar drame uprizarjajo tudi tuja gledališča (v Londonu, na Islandiji). Eden naših najbolj priljubljenih avtorjev je od januarja 1995 tudi predsednik Društva slovenskih pisateljev.

Avtorju sem zastavila naslednja vprašanja:

Gospod Flisar, vsaka knjiga kliče svojega bralca. Vaša literatura govori o človeku. Zanima Vas človekova notranjost, njegov duhovni in psihični svet. V intervjuju ob drami Stric iz Amerike ste dejali: »Prav to je tisto, kar se mi zdi najpomembnejše ... Vrniti se moramo k človeku, v njegov zasebni svet, kjer se rojeva ves pekel tega sveta.« Moderni človek se Vam razkriva kot razdvojeno, trpeče, večno razmišljujoče bitje; zdi se, kot da sodobni človek ve preveč, da bi še znal biti preprost in nagonski, hkrati pa premalo, da bi dosegel samospoznanje.

Ali človek — večni iskalec ostaja skrivnost?

*

Človek se ne zaveda svojega začetka (o našem rojstvu nam lahko samo govorijo). Med rojstvom in smrtjo se dogaja življenje.

Kakšno vlogo ima tu vmes »igra naključij, ki so kot sence usode«, kot ste sami zapisali v romanu »Noro življenje«?

*

Pišete o aktualnih temah našega časa in prostora. V Vaši literaturi se srečujeta vzhodni in zahodni pogled na svet in človeka. Zahodni človek živi v svetu logike, ki sega samo tostran življenja; z močjo razuma ne moremo doumeti vsega.

Kako bi nam na kratko predstavili vzhodno in zahodno pojmovanje bivanja?

*

Potovanje kot način življenja, pustolovščine, nepredvidljivo, kup anekdot, ki ostane. V intervjuju Jožetu Horvatu pred nekaj leti ste dejali, da ste si »udomačili neznane svetove«. (Doslej ste bili

že povsod, razen na Antarktiki in Arktiki, in če se ne motim, v Južni Ameriki.) V *Goi Vas* je potujoči sveti mož vprašal: »Si se pognal po svetu kot lovec ali kot žival na begu?« Literarni potopis Vam pomeni slikanje lastne duhovne podobe v ogledalu sveta.

Zakaj potrebujete izziv resničnega sveta za pisanje?

*

Čarovnikov vajenec, knjiga, ki govori o izkušnji duhovnosti, knjiga, o kateri Vam je verjetno bilo postavljenih največ vprašanj. Sami ste v intervjuju za *Delo* takrat izjavili, da gre »za opis poskusa, da bi se potegnil kvišku za vezalke na lastnih čevljih« in da je to zgodba o ljubezni med vami in Vašim učiteljem Joganando.

Kako gledate na to svojo enkratno izkušnjo, ki je ubesedena v tem delu, danes?

*

Vi ste dvojezičen avtor. Enako suvereno ustvarjate v svojem maternem slovenskem jeziku in angleščini. V časopisu sem prebrala, da potrebujete za popoln miselni preklop iz enega v drug jezik natanko tri tedne. Sami ste v intervjuju v *Literaturi* izjavili, da znotraj angleškega jezika funkcionirate in razmišljate popolnoma drugače kot tukaj.

Kako poteka ta ustvarjalni proces?

*

V svojih tragikomedijah, ki jih pišete v zadnjem desetletju, razkrivate medčloveške odnose. Vtis imam, da živimo v brezosebne svetu porušeni medčloveških razmerij, kar uničuje medosebne odnose. Druženje smešnega in tragičnega, smeh in solze.

Zanima me, zakaj se Vam zdi ta mešani dramski žanr najprimernejši današnjemu času?

Vodenemu pogovoru so sledila vprašanja poslušalcev (na obeh omenjenih literarnih večerih se je zbralo po sto udeležencev, kar je bilo presenetljivo veliko število).

Odgovorov obeh literatov (žal) nismo posneli.

Literarni večer je trajal poldruugo uro. Po končanem literarnem večeru sta oba avtorja izjavila, da sta se med nami počutila izredno prijetno in da sta doživela eno najlepših srečanj v zadnjih letih.

4 Zaključek

Priprava in izvedba literarnega večera je dobrodošla popestritev učno-vzgojnega procesa na srednji šoli, ki od učitelja zahteva veliko ustvarjalne volje in precejšnje organizacijske sposobnosti. Dober odziv dijakov in pohvale s strani avtorjev so nagrada za vloženi trud. Učenci so mi pri urah slovenščine po literarnem večeru zagotavljali, da jih je literarno srečanje z ustvarjalcem, ki so ga spoznali tudi kot zanimivega človeka, notranje obogatilo; poudarili so, da so doživeli literaturo na drugačen, manj stereotipen način in spoznali, da so možnosti (po)govora o literaturi neomejene. Hvaležni so bili zlasti za spoznanje razlike med lirskim subjektom in avtorjem samim (izvrstna razlaga gospoda Jesiha). Nekaj dijakov je izrazilo pripravljenost za prostočasno branje Flisarjevih in Jesihovih del. Tudi kolegice slavistke so izrazile prepričanje, da bodo nova spoznanja koristno uporabile pri pouku. Prepričana sem, da je smiselno sodelovati s člani Društva slovenskih pisateljev, ki so pripravljene sodelovati s srednjimi šolami, saj literarni večeri lahko pripomorejo k širjenju bralne kulture med srednješolci.

Melita Furlan

Srednja gradbena šola v Mariboru

Koliko in kaj berejo Slovenci?

Martin Žnideršič, Darka Podmenik, Gregor Kocijan: Knjiga in bralci IV. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, 1999, 160 strani.

Raziskovanje bralnih navad in kupovanja knjig ima v Sloveniji že dolgo tradicijo. Prva takšna raziskava je bila objavljena že leta 1974, ko je Gregor Kocijan objavil svoje izsledke v publikaciji z naslovom *Knjiga in bralci*. Leta 1980 je sledila *Knjiga in bralci II*, ki sta jo izdala Gregor Kocijan in Martin Žnideršič. Pri tretji raziskavi, objavljeni leta 1985 pod naslovom *Knjiga in bralci III*, so sodelovali štirje avtorji, in sicer sta se prejšnjima dvema pridružila še Darka Podmenik in Dimitrij Rupel. Potem pa je sledil premor, saj smo morali na izdajo *Knjiga in bralci IV* čakati celih štirinajst let. Knjiga prinaša rezultate projekta, ki je bil izveden v okviru raziskave Omnibus OB 986 v novembru in decembru 1998 v 128 krajih po Sloveniji. Anketiranih je bilo 1084 slovenskih gospodinjstev, v vsakem en član, starejši od 18 let, in sicer na osnovi reprezentativnega vzorca vseh slovenskih gospodinjstev. Dobljeni rezultati so primerljivi z ugotovitvami prejšnjih treh raziskav in so zato dober pokazatelj stalnic in sprememb odnosa Slovencev do branja in kupovanja knjig.

Anketirani so bili glede na število prebranih knjig v zadnjem letu razdeljeni v štiri razrede:

- *redni bralci* so v zadnjem letu prebrali več kot 20 knjig, tako je odgovorilo 10 % vprašanih,
- *bralci* so prebrali manj kot 20 knjig, takšnih je 25 %,
- *potencialni bralci* so prebrali 1 do 3 knjige, takšnih odgovorov je 21 %,
- *nebralci* pa niso prebrali nobene knjige in tako je odgovorilo 44 % anketirancev.

Čeprav se nam zdi delež nebralcev velik, avtorji raziskave opozarjajo, da podatki za obdobje dvajsetih let kažejo, da anketirani berejo več in pogosteje, deleži bralcev in rednih bralcev so se povečali, delež nebralcev pa je manjši. Socialna sestava bralcev glede na starost, izobrazbo, zaposlenost, višino dohodka, vrsto naselja in glede na posamezne slovenske regije kaže, da število prebranih knjig pomembno narašča z višjo izobrazbo in večjim dohodkom. Največji delež rednih bralcev je med študenti, regija z največ in najbolj rednimi bralci je osrednja Slovenija, tista z najmanj rednimi bralci in največ nebralci pa obalno-kraška. Kar tri četrtine zaposlenih je odgovorilo, da jih pri rednejšem branju ovirata služba in honorarno delo. Tudi tisti, ki v zadnjem letu niso prebrali nobene knjige, na prvo mesto postavljajo pomanjkanje časa, v čemer Gregor Kocijan vidi samo najudobnejši izgovor in opravičilo za nebranje, saj se v takšnem odgovoru verjetno skriva nezanimanje za knjigo oziroma pri vprašanem ni izražena potreba po knjigi, kar pa nadalje kaže, da ozaveščenost o pomenu knjige in o njeni potrebnosti ni naredila pomembnejšega koraka naprej.

Bralci se med seboj razlikujejo tudi glede na to, katere književne zvrsti berejo. Kar med 83 % bralcev je najbolj priljubljeno leposlovje, sledijo strokovne knjige in priročniki s 50 % bralcev, šolske knjige imajo 21 % bralcev, znanstvene knjige pa bere 15 % bralcev. Bralke preberejo več knjig na vseh področjih, izjema so le znanstvene knjige, najbolj opazna razlika med spoloma pa je pri leposlovju, saj to zvrst bere kar za 17 % več bralk kot bralcev. Glede na prejšnje raziskave je opazno povečanje zanimanja za znanstvene, strokovne in poljudnoznanstvene knjige, kar kaže na spremembe v vsebinski strukturi bralnih navad Slovencev, ki so se v 90. letih začeli zavedati

pomena dodatnega izobraževanja in usposabljanja. Kar 61 % bralcev leposlovja si knjigo izposodi v javni knjižnici, najmlajši bralci pa največ posegajo po knjigah iz domače knjižnice, ki je tako pomemben dejavnik pri prebujanju in razvijanju bralnih navad, zato je potrebno domače knjižnice spodbujati ter jih opremiti s čim več raznovrstnimi knjigami. Glede na tematsko in žanrsko razdelitev leposlovja so med 16 kategorijami zmagali romani in povesti z močno poudarjeno ljubezensko vsebino, glede na prejšnja leta so opazen vzpon naredili tudi potopisi, kriminalke in detektivke, močno pa je zdrknilo zanimanje za romane o drugi svetovni vojni ter romane in povesti o našem sodobnem življenju. Seveda so tu opazne velike razlike glede na izobrazbo, saj so tisti s končano visoko šolo postavili ljubezenske romane šele na 8.–10. mesto, prva tri mesta pa so zasedli življenjepisi velikih ljudi, zgodovinski romani ter spomini in pričevanja. Kljub temu je očitno, da je slovenski bralec v povprečju manj zahteven bralec, še zlasti če tematski in zvrstni lestvici dodamo merila, ki kažejo na to, kaj jih v leposlovju najbolj privlači, kjer so na prvih treh mestih napeta in razgibana zgodba, resnični življenjski problemi ter duhovitost in zabavnost leposlovnega dela, skratka, naletimo zopet na kategorije, ki niso tipične za umetniško literaturo.

Posebno poglavje je namenjeno raziskavi odnosa med knjigo in drugimi mediji, to so televizija, radio, računalnik, video in časopisi. Čeprav pogosto slišimo, da je televizija nadomestila branje knjig, pa statistični podatki dokazujejo, da med gledanostjo televizije in branjem knjig ni negativnega ali pozitivnega razmerja oziroma da gledanje televizije ne izključuje niti ne spodbuja branja. Večina rednih bralcev daje knjigi prednost pred televizijo, kar utemeljujejo z odgovori, da je knjiga bolj podrobna in natančna kot televizija, da knjiga prikaže zgodbo bolj zanimivo, da si z branjem ustvarjaš boljše predstave, omogoča več svobode, pri branju si bolj aktiven ipd. Presenetljiv je tudi podatek, da sta računalnik in video slabo razširjena, saj prvega ne uporablja 70 % vprašanih, drugega pa 77 %.

V primerjavi s prejšnjimi leti je raziskava pokazala velike premike v navadah kupovanja knjig na Slovenskem. V zadnjih dvajsetih letih je močno padlo zanimanje za nakup proznih literarnih del, in sicer je nakup del domačih avtorjev padel za 25 %, tujih pa za 23 %, tako da pri nakupih proznih del močno zaostajamo za kupci v tujih raziskavah. Povečalo pa se je zanimanje za nakup leksikonov, slovarjev, strokovnih knjig, knjig o hobijih ter knjig o osebnosti in duhovni rasti, medtem ko je kupovanje otroške in mladinske literature ves čas enako. Starostni profil slovenskega kupca je 31–50 let, v tej starosti ljudje kupujejo največ in skoraj vse zvrsti, prozna dela slovenskih avtorjev pa imajo največ kupcev v starostnem obdobju nad 61 let. Kot najpogostejši motiv za kupovanje knjig so vprašani navedli vseživljenjsko izobraževanje.

Ob koncu je opisan postopek vzorčenja, dodan je vprašalnik ter članek Martina Žnidaršiča o vplivu države na slovensko založništvo v obdobju 1945–1999, v katerem opozarja, da Slovenija nima strategije razvoja knjige.

Raziskava, objavljena pod naslovom *Knjiga in bralci IV*, prinaša številne statistične podatke o socialni strukturi in navadah slovenskih bralcev ter kupcev knjig, od katerih pa so zgoraj predstavljeni predvsem tisti, ki so povezani z bralci leposlovja. Izsledki so v knjigi prikazani na pregleden način s pomočjo tabel in grafikonov ter primerjavami iz prejšnjih raziskav in izkušnjami podobnih raziskav v tujini. Avtorji so dobljene podatke predstavili na razumljiv in čustveno nevtralen način, saj je njihovo pisanje osredotočeno predvsem na prikaz statističnih rezultatov, ne pa tudi njihovo ovrednotenje, interpretacijo razmer ter iskanja razlogov za takšno stanje. Tako na nekaterih mestih pogrešamo navedbo možnih razlogov, zakaj npr. je število kupcev proznih del tako padlo ali zakaj je odstotek dnevnega gledanja televizije manjši, želeli pa bi si tudi več nasvetov in pozivov odgovornim osebam, pa naj bodo to starši, šolstvo, ministrstva ..., saj stanje gotovo ni zadovoljivo, kajti v marsičem zaostajamo za evropskim povprečjem. Dobljeni rezultati pa so ponekod optimistični, s presenečenjem lahko prebiramo, kako dobro znajo npr. anketiranci analizirati prednosti knjige pred televizijo, vendar pa je našega navdušenja kmalu konec, ko opazimo, da so na to vprašanje odgovarjali le tisti, ki na leto preberejo več kot deset knjig, takšnih pa je bila največ tretjina vprašanih, zato je škoda, da niso imeli možnosti odgovarjati tudi tisti, ki

knjig sploh ne berejo, saj bi njihovi odgovori dali precej drugačno sliko. Zastavlja se nam vprašanje, v kolikšni meri so anketiranci zmožni pravilno oceniti količinske podatke, npr. koliko časa tedensko gledajo televizijo, saj je številka glede na posameznikove splošne občutke precej drugačna, kot če bi si npr. sproti zapisovali vse pred televizijo preživete ure. Pomisleke imamo tudi ob razmišljanju, koliko so odgovori zanesljivi in koliko anketiranci nevede prilagodijo dejansko resnico pričakovanjem in splošnemu mnenju družbe. Naj kot primer različnih ocen navedemo odnos bralcev do knjig o osebnosti in duhovni rasti: to novo zvrst literature bere 6 % bralcev, kar se nam bo glede na vsakodnevno izkušnjo zdelo malo, še posebej, ko med naslovi del, ki so jih anketiranci prebrali kot zadnjo knjigo, opazimo presenetljivo veliko naslovov, ki kažejo na ta tip literature; proti koncu raziskave pa zasledimo drugačen podatek, in sicer, da takšne knjige kupuje 13 % anketirancev, če pa bi povprašali slovenske založbe, bi verjetno dobili spet drugačno številko. Problema so se zavedali tudi avtorji raziskave, so pa na to opozorili le enkrat, ko na 75. strani Martin Žnideršič zapiše, da bi odgovore lahko preverjali le s poglobljeno kontrolo posameznih vprašanj, ki pa je zaradi finančnih težav v raziskavo niso mogli vgraditi. Kljub pomislekom in manjšim odstopanjem rezultati prepričljivo kažejo, da je trend branja in kupovanja knjig med Slovenci usmerjen v poljudnoznanstvene knjige, v katerih pridobivajo dodatna vedenja, ter v branje lahke literature za razvedrilo, medtem ko ima zahtevnejše, umetniško leposlovje vse manj privrženecv. Publikacija *Knjiga in bralci IV* je tako pomemben prispevek k poznavanju in načrtovanju bralnih navad, saj je marsikateri objavljeni podatek razveseljiv, marsikateri presenetljiv, še več pa je takih, ki kličejo po ponovnem razmisleku vprašanja, koliko in kaj beremo Slovenci.

Mateja Pezdirc Bartol

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Novi častni člani Slavističnega društva Slovenije in nagrajenci za leto 2000

Na občnem zboru v Kopru 5. oktobra 2000 so bili enoglasno razglašeni novi častni člani Slavističnega društva Slovenije. V skladu z društvenimi pravili so jim člani Slavističnega društva Slovenije, ki združuje strokovnjake slovenističnih in sorodnih slavističnih strok, izrekli svoje najvišje priznanje za njihovo strokovno oziroma znanstveno delo. Listina o razglasitvi častnega člana je unikatna, ročno izpisana v kaligrafiji Stiškega rokopa in je delo akademskega slikarja Lucijana Bratuža. Objavljamo utemeljitve predlogov.

Janez Gradišnik

Pisatelj, publicist, urednik in prevajalec Janez Gradišnik (rojen 22. septembra 1917) je po končanem učiteljskem študiju v Mariboru študiral pedagogiko na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1940 tudi diplomiral. Jezikovno znanje je izpopolnjeval med daljšimi bivanji v Angliji, Franciji in Nemčiji. Med drugo svetovno vojno je bil v nemškem ujetništvu (1941–1942), nato je sodeloval v slovenski organizaciji OF v Zagrebu; zadnje mesece vojne je preživel v ustaškem zaporu. Po vojni je bil tajnik v ministrstvu za Slovenijo v Beogradu, nato urednik pri DZS (1946–1952), odtlej pa je samostojni književnik in prevajalec. Bil je tudi glavni urednik revije *Prostor in čas* (1969–1974). Gradišnikova leposlovna dejavnost v smeri psihološkega realizma obsega v glavnem novele (*Pot iz noči*, 1949, *In minila so leta*, 1954, *Ura spomina*, 1961, *Plamenica*, 1981). Med njegovimi deli za mladino naj omenimo povesti *Moj prijatelj Dane* (1983) in *Mehiški orel* (1990) ter igro *Hrastov log* (1950). Neprimerno obsežnejše je njegovo prevajalsko delo, saj se je uveljavil kot eden najvidnejših posrednikov svetovne literature pri nas. Prevaja iz angleške, francoske, nemške in ruske književnosti (med drugim James Joyce: *Ulikses*, Thomas Mann: *Čarobna gora*, Robert Musil: *Mož brez posebnosti*, Thomas Wolfe: *O času in reki* itn.). Pri prevajanju najzahtevnejših del svetovne književnosti je znal izkoristiti izrazne možnosti, ki jih ponuja slovenski jezik, in verno prenesti umetniško sporočilo izvirnikov. Tako se je izkazal kot temeljit poznavalec vseh razsežnosti slovenskega jezika. Prevajanje je oprl na temeljit študij pisateljskega ustvarjanja, ki se mu je posvetil kot prevajalec. Za tako uspešno delo je prejel vrsto visokih javnih priznanj, med katerimi naj omenimo nagrado Prešernovega sklada (1969) in Sovretovo nagrado (1962). Posebno pozornost so zbuvali v slovenski javnosti spisi o slovenskem jeziku, ki so izhajali v jezikovnih koticah različnih časopisov in kot radijski pogovori, kasneje pa jih je priredil za knjižno objavo. S svojimi knjigami *Slovenščina za Slovence* (1967), *Slovenščina za vsakogar* (1974), *Še znamo slovensko?* (1981), *Za lepo domačo besedo* (1985), *Naš jezik* (1986), *Slovensko ali angleško? Priložnik za dobro slovenščino* (1993) je prispeval k oblikovanju splošne občutljivosti za slovenski jezik. Sestavil je tudi več dvojezičnih slovarjev.

Delo Slavističnega društva Slovenije je spremljal z naklonjenostjo in večkrat javno sodeloval pri razčiščevanju odprtih vprašanj našega odnosa do slovenskega jezika.

Janko Kos

Literarni zgodovinar, teoretik in kritik ter akademik dr. Janko Kos (rojen 9. marca 1931) je študiral primerjalno književnost v Ljubljani (1950–1956). Doktoriral je leta 1969, od leta 1970 predava primerjalno književnost in literarno teorijo na Univerzi v Ljubljani, od leta 1975 kot redni profesor. Leta 1983 je postal redni član SAZU. Delal je v založništvu, kot dramaturg v lutkovnem gledališču (1959–1963), učil na gimnaziji (1963–1970), v letih od 1980 do 1983 je bil upravnik akademijskega inštituta za slovensko literaturo in literarne vede. Bil je sourednik revij *Beseda*, *Perspektive*, *Sodobnost*, *Slavistična revija*, *Primerjalna književnost*; knjižnih zbir *Naša beseda*, *Beseda sodobnih jugoslovanskih avtorjev*, urednik zbirke *Klasje*. Med drugim je področni urednik za književnost pri *Enciklopediji Slovenije* in od leta 1991 predsednik osrednjega uredniškega odbora, sourednik izdaj starejših tekstov pri SAZU in od leta 1980 glavni urednik Literarnega leksikona.

Svojo bogato ustvarjalno pot je začel s kritičnimi in esejističnimi spisi o slovenski književnosti, načelnih vprašanih literature, kritike in esejistike in nato prešel v znanstveno obravnavo. Hkrati je kot gimnazijski profesor napisal več učbenikov o slovenski in svetovni književnosti, literarni teoriji in filozofiji, deloval pa je tudi v številnih strokovnih organih na področju šolstva, tako da je pomembno zaznamoval razvoj predmeta slovenski jezik s književnostjo. V treh monografijah je interpretiral Prešernov pesniški razvoj in obdelal njegovo razmerje do evropske romantike; ukvarjal se je z Vodnikom in Čopom, pisal o Cankarju in objavil več pomembnih študij o smereh in razvojnih težnjah novejše slovenske literature ter o njenih pomembnejših zastopnikih, vodil pa je tudi interdisciplinarno raziskavo *Brižinskih spomenikov*. Analiziral je vrsto novoveških romanopiscev in samo za knjižno zbirko *Sto romanov* napisal 21 uvodnih študij. Na področju primerjalne literarne zgodovine je med dobami in smermi obravnaval zlasti razsvetljenstvo, predromantiko, romantiko, avantgardo in modernizem ter postmodernizem. Monografsko je obdelal razmerja med slovensko in drugimi književnostmi, analiziral je glavne zamisli primerjalne književnosti na Slovenskem. Preiskoval je temelje literanozgodovinske periodizacije, načelne opredelilte dob, smeri, tokov in gibanj. V literarno teorijo je vpeljal novo sistematiko, podrobno obdelal morfologijo in aksiologijo, pregledal zgodovino literarnih tipologij in vzpostavil nov tipološki sistem z osnovnimi kategorijami verizem, hermetizem, klasika. Med vrstami in zvrstmi je posebej raziskoval roman in liriko. Analiziral je metode literarne vede in njihove slovenske aplikacije. Z izpopolnjeno verzijo duhovnozgodovinske metode je bistveno prenovil historično-empirično podlago svoje stroke. Poleg znanstvenih in kritičnih spisov je pripravil tudi nekaj znanstvenokritičnih izdaj, številne učbenike, priročnike in antologije.

Delo Slavističnega društva Slovenije je spremljal z naklonjenostjo in večkrat javno sodeloval pri razčiščevanju odprtih vprašanj našega odnosa do slovenskega jezika, literature in kulture.

Silvo Fatur

Prof. Silvo Fatur (rojen 2. februarja 1935) se je po maturi na gimnaziji v Postojni vpisal na slavistiko, kjer je leta 1961 diplomiral iz slovenščine in ruščine. Leta 1962 je prejel študentovsko Prešernovo nagrado. Vse svoje poklicno delo je posvetil šolstvu: slovenščino je poučeval najprej na osnovni šoli Pivka, nato na postojnski gimnaziji, kjer je leta 1965 postal ravnatelj in odgovorno delo opravljal do leta 1976, ko se je na lastno željo vrnil za kateder poučevat slovenščino in ruščino. S 1. septembrom 1977 je pričel opravljati delo pedagoškega svetovalca za slovenski jezik v osnovnih in srednjih šolah na enoti Zavoda za šolstvo v Kopru, ob tem pa je opravljal še naloge pedagoškega svetovalca za šole s slovenskim učnim jezikom v Tržaški pokrajini. Leta 1988 je postal predstojnik OE Koper, leta 1992 pa je bil zaradi bolezni razporejen na delovno mesto svetovalca za slovenski jezik v osnovnih in srednjih šolah.

V dolgoletnem delu na različnih področjih si je pridobil pregled nad celotnim položajem šolstva in zlasti pouka slovenskega jezika. Sodeloval je pri stalnem strokovnem izpopolnjevanju slavistov in vplival na položaj slovenskega jezika v šoli in družbi. V študentskih letih začeto prosvetiteljsko in

publicistično delo je nadaljeval kot učitelj in ravnatelj, svojih vezi z Notranjsko in Postojno pa tudi do danes ni povsem pretrgal. Pri delu pedagoškega svetovalca je vedno izhajal iz neposrednih izkušenj pri delu z mladino. Te je kmalu pričel nadgrajevati v učbenikih za književnost v srednjih šolah (*Književnost I, II*, Ljubljana 1981/82). Njegovo ustvarjalnost pri združevanju teorije s šolsko prakso potrjuje tudi soavtorstvo pri knjižicah iz zbirke *Šolska urah z ...*, ki so na njegovo pobudo pričele izhajati pri založbi Zavoda Republike Slovenije za šolstvo. Uspel je, da je leta 1996 začela izhajati revija *Slovenščina v šoli*, ki jo je urejal do maja letos.

Leta 1996 je skupaj z Marjanom Štrancarjem izdal knjigo *Abecedarij književnosti* za štiriletne srednje šole, leta 1999 izbor esejev *Zapisi o materinščini in njenih mojstrih*, v Prešernovem letu 2000 je nastala knjiga Prešernovih pesmi *Kam?* po izboru najboljših slovenskih maturantov, ki jih je tudi komentiral.

Svoje strokovno delo je skrbno povezoval s Slovenci zunaj meja matične domovine: na njegovo pobudo so se na vsakoletnih tekmovanjih pričeli srečevati dijaki postojnske gimnazije in Znanstvenega liceja France Prešeren v Trstu, kar se razvilo v vsakoletne manifestacije dijakov z obeh strani meje; zamejski dijaki so se pričeli udeleževati tekmovanja za Cankarjevo priznanje itn. Za potrebe šol z italijanskim jezikom je leta 1990 izšel učbenik *Književnost*, v tem času je nastala tudi njegova knjiga književnodidaktičnih študij *Brvi, ne mostovi*. Nekatere svoje poglede na slovensko književnost je razkril v priložnem vademekumu *Slovenska leposlovna književnost* (1992). Na njegovo pobudo je bila ustanovljena skupina za prenovo pouka slovenskega jezika v srednjih šolah, sam je vodil podskupino za književnost.

Prof. Silvo Fatur je ves čas dejaven v Slavističnem društvu, redno objavlja v reviji *Jezik in slovstvo*, *Slovenščina v šoli*, *Šolskih razgledih* idr. S predavanji sodeluje na zborovanjih društva, posebej pa omenjamo *Primorske slovenistične dneve* — letno strokovno srečanje slovenistov vseh treh primorskih slavističnih društev —, katerih pobudnik in glavni spodbujevalec je.

Zinka Zorko

Redna profesorica na Pedagoški fakulteti v Mariboru dr. Zinka Zorko (rojena 24. 2. 1936) je svoje znanstvenoraziskovalno delo usmerila v utrjevanje temeljev dialektologije in pri tem rada prizna, da jo je za to delo navdušil prof. Tine Logar.

Njeno raziskovalno pot je usmerilo rodno koroško narečno okolje, ki se je nato postopno širilo še na štajerski in panonski narečni prostor. S skrbno načrtovanimi zapisi posameznih govorov je uspešno pomagala pri izpopolnjevanju slovenske dialektološke karte prav na manj raziskanem severovzhodnem delu. Odlike njenih narečnih raziskav so natančni fonološki, oblikoslovni, skladenski opisi, pospremljeni s tehtno interpretacijo jezikovnih pojavov. Zato skoraj vsak opis govora pomeni tudi njegovo slovnico in slovar v malem.

Obsežno dialektološko delo je zbrala v knjigah *Narečna podoba Dravske doline* (1995) ter *Haloško narečje in druge dialektološke študije* (1998). Prav tako je organizirala odmevna mednarodna dialektološka simpozija, prvega leta 1996 in drugega tri leta kasneje (1999). Rezultate prvega je zbrala in uredila v obsežen Logarjev zbornik. Podobno delo jo še čaka pri dokončnem oblikovanju Riglerjevega zbornika.

Ob obsežnem raziskovalnem delu jo odlikuje še njeno organizacijsko in vodstveno delo. Po diplomii na Filozofski fakulteti v Ljubljani se je leta 1961 zaposlila na Šolskem centru na Ravnah na Koroškem kot profesorica slovenskega jezika, hkrati pa je na Gimnaziji na Ravnah poučevala ruščino. Po desetih letih je bila na tedanji Pedagoški akademiji v Mariboru izvoljena v naziv asistentke za slovenski jezik. Mnogo truda je vložila v preoblikovanje Pedagoške akademije v fakulteto in bila večkrat predstojnica mariborskega oddelka slavistike, v prejšnjem mandatu pa je bila tudi prodekanica za raziskovalno dejavnost. Slednjič so jo njen znanstveni ugled, razsodnost in humanizem pripeljali do mesta prorektorice za habilitacije na mariborski univerzi.

Njeno življenje je posvečeno pedagoškemu poklicu in slovenski dialektologiji. S svojim predavateljskim žarom je vselej znala in še zna navdušiti svoje poslušalce. Upravičeno smemo zapisati, da je oblikovala številne generacije diplomantov mariborske in ljubljanske slavistike ter vzgojila nov profesorski podmladek.

Delo Slavističnega društva Slovenije je spremljala z naklonjenostjo, dejavno je delovala v Slavističnem društvu Maribor, ki ga je v letih 1991–1995 tudi vodila kot predsednica, na naših zborovanjih pa je sodelovala z vrsto zanimivih referatov.

Slavistično društvo Slovenije je prvič podelilo Kidrič-Prijatljive nagrade leta 1953, nato pa so ta prizadevanja zamrla. Na občnem zboru v Murski Soboti je bilo enoglasno sklenjeno, da se ta možnost za spodbujanje ustvarjalnega dela na področju slovenističnih in sorodnih slavističnih disciplin ponovno oživi, istočasno pa je bil razširjen tudi krog področij, za katera se podeljujejo nagrade Slavističnega društva Slovenije. Nagrade, ki jih letos podeljujemo drugič, obsegajo simbolni del (ročno izpisano listino v kaligrafiji *Štiškega rokopisa*, delo akademskega slikarja Lucijana Bratuža) ter materialni del. Višina denarnega dela nagrade se prilagaja finančnim zmožnostim društva in okvirno obsega tri boljše profesorske plače za življenjsko delo, nagrade za podiplomski in dodiplomski študij pa naj bi krile stroške razmnoževanja teze. Razpis je bil objavljen v 17. številki Kronike, 2. aprila 2000, in v tretji številki revije Jezik in slovstvo (letnik XLV, str. 106). Upravni odbor Slavističnega društva Slovenije je o prispelih predlogih odločal na svoji seji 2. junija 2000.

Marija Končina

prejme nagrado Slavističnega društva Slovenije za življenjske uspehe pri poučevanju slovenskega jezika in književnosti v osnovnih in srednjih šolah za leto 2000. Predlog za podelitev nagrade je v skladu z razpisnimi pogoji podalo Slavistično društvo Celje 5. 5. 2000 z naslednjo utemeljitvijo:

Marija Končina, prof. svetnica, se je rodila 25. 9. 1947. Po šolanju v Mariboru in Ljubljani se je leta 1977 zaposlila na sedanjem Šolskem centru Celje, na Splošni in strokovni gimnaziji Lava, kjer dela še danes.

Za leta 1983–1993, ko je Slavistično društvo Celje vodila, je značilno njegovo živahno delovanje, ki je bilo doseženo z rednim prirejanjem predavanj, potekali so pogovori z različnimi literarnimi ustvarjalci (pogovarjala se je z Marjanom Rožancem, Dragom Jančarjem, Cirilom Zlobcem, Matjažem Kmeclom, Janezom Menartom, z vsemi štirimi avtorji zbirke *Pesmi štirih*), organizirali so ekskurzije po Sloveniji in zamejstvu, ki se jih je z navdušenjem udeleževalo veliko Celjanov, tudi neslavistov. Leta 1982 so dobro pripravili zborovanje slavistov v Velenju, leta 1993 pa v Celju. Slednjega se je udeležilo rekordno število kolegov, za govorniškimi pultom so se zvrstili številni ugledni predavatelji, na okroglih mizah so sodelovali člani najvišjih državnih organov, predsednik Milan Kučan pa je podelil državna odlikovanja. Na današnjem Šolskem centru Celje je uspešno vodila dve državni tekmovanji v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje.

Dve mandatni obdobji je bila članica Republiške maturitetne komisije. Sodelovala je pri nastajanju učnega načrta za slovenski jezik in književnost v gimnazijah in drugih štiriletnih šolah, ki je bil potrjen leta 1996. Kot članica Sveta projekta *Prenova pouka slovenskega jezika in književnosti* je sodelovala na področju jezikovnega pouka in pri oblikovanju novega učnega načrta za pouk slovenščine v gimnazijah (potrjen v šolskem letu 1998/99). Poznamo jo tudi kot soavtorico učbenika *Na pragu besedila*, delovnega zvezka in priročnika za učitelja. V preteklih letih je bila

nekajkrat tudi mentorica mladim raziskovalcem, ki so v okviru projekta Mladi za Celje izdelovali raziskovalne naloge, ki so bile vselej uvrščene med najboljše. Tudi dijaki, ki jih je pripravljala na tekmovanja iz znanja materinščine za Cankarjevo priznanje, so pogosto posegali po najvišjih mestih. Ko je bila pred leti mentorica šolskega glasila današnjega Šolskega centra Celje, je bilo dvakrat razglašeno za najboljše v Sloveniji. Kot mentorica mladim slavistom je vselej dajala vzoren zgled. Sedaj že vrsto let vodi šolski aktiv slavistov in študijsko skupino, sodeluje pri projektu *Odprta šola*, v okviru OIV — Ljubitelji gledališča — navdušuje dijake za gledališke predstave po različnih gledaliških Slovenije in zamejstvu. Z vsem žarom se posveča pedagoškemu delu in je izvedenka za pedagoško področje v splošnem izobraževanju. S svojimi referati in drugimi prispevki že vrsto let sodeluje na seminarjih, ki jih organizirata Zavod za šolstvo ter Republiška maturitetna komisija, in tako posreduje svoje veliko znanje in bogate izkušnje iz dela v razredu svojim strokovnim kolegicam in kolegom.

Marija Končina je med slavisti gotovo osebnost, ki ima zaradi svoje strokovnosti, delavnosti in načelnosti posebno mesto. Čeprav opravlja funkcije, ki izražajo določeno statusno moč, je do svojih kolegic in kolegov strpna in tovariška. V strokovnih dialogih zna biti pazljivi poslušalec, kar je v naši stroki še posebna vrlina. Je tudi sogovornik, ki je vedno pripravljen svoja stališča utemeljiti in zagovarjati. Kot gimnazijska profesorica uspešno združuje teorijo svoje stroke in prakso. Pozna življenje gimnazijcev in je sposobna trezno presojeti, kakšni so standardi, ki morajo biti na tej ravni usvojeni.

Vinko Omerzel

prejme nagrado Slavističnega društva Slovenije za življenjske uspehe pri poučevanju slovenskega jezika in književnosti v osnovnih in srednjih šolah za leto 2000. Predlog za podelitev nagrade je v skladu z razpisnimi pogoji podalo Slavistično društvo Ljubljana 30. 3. 2000 z naslednjo utemeljitvijo:

Vztrajno delo prof. Vinka Omerzela — šolnika in člana Slavističnega društva — presega povprečje in si zasluži ustrezno priznanje. Vinko Omerzel (rojen 17. 7. 1932) je po diplomu na slavistiki najprej služboval v Lipnici pri Kropi, nato pa na osnovni šoli Vide Pregarc v Ljubljani in kasneje na Šubičevi gimnaziji, upokožitev iz zdravstvenih razlogov pa je dočkal kot profesor slovenskega jezika in književnosti na Gimnaziji Poljane v Ljubljani. Pri šolskem delu je bil med prvimi, ki so v svoj pouk vključevali najraznovrstnejše gradivo (umetnostno, portretno, zemljepisno, dokumentarno). Z dodatnimi zanimivostmi je oplemenitil posredovanje književnih in jezikovnih vsebin ter tako upošteval tudi umetnostnozgodovinske vzporednice, ki jih je znal podkrepiti tudi z ogledi zbirk, organizacijo in vodenjem ekskurzij. Sledil je slavistično-slovenističnim vsebinam in upošteval novosti in aktualnosti. Pri pouku sta ga vodila tako zavzetost do poklica in učnega predmeta kot razumevanje dijakov, zato je bil priljubljen in spoštovan. Sodeloval je pri številnih šolskih prireditvah in predstavah. Omeniti je treba tudi strokovno pripravljene razstave na šoli. Pripravljal je tudi gradivo za »listkovno metodo« v osnovni šoli. Kot članu Slavističnega društva gre posebno priznanje za organizacijo strokovnih ekskurzij v tujino, na katerih so slavisti obiskali nekdanjo Čehoslovaško, Nemčijo (po Trubarjevih poteh), Poljsko, Bolgarijo, Rusijo idr. Po strokovnosti so te presegale običajne strokovne ekskurzije, saj so na njih sodelovali tudi univerzitetni profesorji. Poleg tega je organiziral in vodil ekskurzije za slaviste po domačih krajih. Pri tem se ni omejeval zgolj na slovenistične posebnosti in zanimivosti, ampak je vedno upošteval tudi širše kulturnozgodovinsko ozadje. Njegovo posebno prizadevnost in sposobnost odkrivanja in posredovanja kulturnoumetniških dobrin potrjuje tudi dopolnjena druga izdaja Kolarjevega vodiča po Ljubljani in okolici, ki je izšel v zbirki vodičev Zavoda RS za šolstvo.

Kljub boleznim in upokojitvi še vedno tvorno sodeluje pri Slavističnem društvu kot organizator ekskurzij po domačih krajih in je član nadzornega odbora Slavističnega društva Slovenije.

Mihaela Koletnik

prejme nagrado Slavističnega društva Slovenije za posebno uspešen doktorski študij za leto 2000. Predlog za podelitev nagrade je v skladu z razpisnimi pogoji podalo Slavistično društvo Maribor 20. 4. 2000 z naslednjo utemeljitvijo:

Kandidatka je z uspešnim magistrskim in doktorskim delom pokazala svojo usmerjenost v raziskovanje narečij panonskega prostora. Z natančnimi, doslednimi in preverljivimi metodami je ob uporabi obsežne študijske literature monografsko predstavila doslej še nikjer raziskano slovenskogoriško narečje. Disertacija tako po formalnih značilnostih, po obsegu, strukturi in metodah dialektološkega raziskovanja, po preštudirani literaturi, po znanstvenem slogu pisanja kot po vsebinskih odlikah pomeni dragocen prispevek v zakladnico raziskovanja narečij in odpravljanju belih lis na panonskem narečnem zemljevidu. Takšne raziskovalne cilje je bilo mogoče doseči z natančno obdelavo naglasnih razmer, glasoslovja v sinhroni in diahroni luči, in analizo oblikoslovja in besedja, kar je vodilo do potrditve postavljenih hipotez o zgodovinskih in poznejših vzrokih za nastanek obravnavanega narečja.

Uspešno in dejavno je tudi njeno vključevanje v vse strokovne dejavnosti oddelka. Naj omenimo le njeno desetletno sodelovanje pri ocenjevanju nalog v gibanju Mladi raziskovalci za napredek Maribora, sodelovanje na interkulturnih dnevih in številnih raziskovalnih taborih v Porabju.

Ob vsem omenjenem pa ne gre prezreti njenega aktivnega dela v okviru Slavističnega društva Maribor. Od leta 1994 do 1998 je opravljala delo blagajničarke, v letu 1999 je bila izvoljena za tajnico. To delo je opravljala eno leto, nato pa je zaradi zdravstvenih težav zaprosila za zamenjavo. Sedaj je predsednica nadzorne odbora. Že dobrih deset let vsako leto sodeluje pri izvedbi vseslovenskega tekmovanja v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje. Tu sodeluje kot vestna ocenjevalka nalog objektivnega tipa na IV. stopnji. Vselej je pripravljena prijeti za delo, izhajajoče iz društvene dejavnosti, pri tem je zanesljiva in organizacijsko spretna.

Omenjeno vsestransko strokovno in društveno delo, lepi raziskovalni dosežki ter osebne lastnosti predlagane kandidatke so dobra priporočila, da predlagano nagrado zagotovo prejme.

Agnieszka Będkowska - Kopczyk

prejme nagrado Slavističnega društva Slovenije za posebno uspešen študij slovenskega jezika in književnosti na tujih univerzah za leto 2000. Dr. Agnieszka Będkowska - Kopczyk se je rodila 29. februarja 1972 v Sosnowcu na Poljskem. V letih 1991–1995 je študirala slovenistiko na Inštitutu za slovansko filologijo na Oddelku za filologijo šlezjske univerze v Sosnowcu. Njena diplomska naloga z naslovom *Konceptualizacija doma v poljščini in slovenščini* ter strokovni izpit sta bila zelo dobro ocenjena. Razprava obravnava metaforične pomen besede *dom*, ki nastopajo v frazeologiji in pregovorih. Ti pomeni so značilni za slovensko in poljsko podobo sveta, ki se zrcali v vsakem od teh jezikov. Leta 1997 se je vpisala v prvi letnik jezikoslovne smeri podiplomskega študija na šlezjski univerzi v v Sosnowcu. V okviru študija je pri-pravila doktorsko tezo *Sovrašvo v poljščini in slovenščini — konceptualizacija in komunikacija*. Doktorat je zagovarjala z oceno izredno dobro, doktorska teza pa je bila priporočena za objavo.

Marca leta 2000 se je zaposlila kot lektorica slovenščine na Šlezjski univerzi, kjer je tudi predsednica Šlezjskega oddelka poljsko-slovenskega društva. Od leta 1991 se je štirikrat udeležila Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture na Univerzi v Ljubljani, enkrat pa je bila štipendistka Univerze v Skopju na seminarju makedonskega jezika na Ohridu (1994). Aktivno obvlada slovenščino, makedonščino, angleščino in nemščino, razume tudi ruščino in hrvaščino.

Strokovne članke in razprave objavlja v poljski, slovenski, slovaški in bolgarski periodiki. Iz slovenščine v poljščino je prevedla dela Maje Novak, Bojana Schwentnerja, Aleša Štegerja, Janija

Virka in Matjaža Kocbeka, s soprevajalci pa je poljščine v slovenščino Czeslawa Miłosza, Krzysztofa Siwczyka in Ewo Sonnenberg.

Magda Stražišar

prejme nagrado Slavističnega društva Slovenije za posebno uspešen dodiplomski študij slovenskega jezika in književnosti za leto 2000. Predlog za podelitev nagrade je podal prof. dr. Miran Hladnik z naslednjo utemeljitvijo:

Magda Stražišar je konec leta 1999 napisala in v literarnozgodovinskem seminarju na ljubljanski slavistiki zagovarjala diplomsko delo z naslovom *Slovenska znanstvena fantastika v zadnjih dveh desetletjih 20. stoletja*. Delo, ki obsega 65 strani, se ukvarja s petnajstimi knjigami treh najvidnejših avtorjev žanra v izbranem času, Mihe Remca, Franca Puncerja in Bojana Meserka. Pred analizami besedil stoji uvod o znanstveni fantastiki in o posebnostih slovenske veje tega žanra, sklepajo pa jih sintetična poglavja o motivih, idejni plati, personalu, času in koncih del, pregled njihove recepcije in odmevov, sklep in seznam uporabljene literature. Jedro naloge je v identifikaciji petih tematskih krogov, značilnih za žanr — to so raziskovanje vesolja, prihodnost, roboti oz. umetna inteligenca, stik z zunajzemeljskimi bitji in katastrofa —, in v refleksiji specifičnih slovenskih potez žanra.

Diplomsko delo Magde Stražišar se bere gladko. Opaziti ni napak, slog izkazuje avtoričino kompetenco v znanstvenofantastičnih rečeh in suvereno obvladovanje tematike. Ker se ji kot poznavalki ni več treba truditi z gradivom, si lahko privoščiti več retorične skrbni, ki prihaja do izraza v duhovitih pripombah in komentarjih, citatih in esejičinih nastavkih. Od zunaj, iz kazala, se zdi kompozicija naloge nestremeljiva, natančnejše branje pa pokaže, da je v njej malo priučenega ali prevzetega in veliko več samostojno domišljenega. Avtorica ne skriva, da si je naslov raziskave izbrala iz bralske ljubezni do tega žanra. Čeprav ljubezen do teme ni nikakršno jamstvo za uspešno študijo, je pri nagrajenki delovala posrečeno. Všeč mi je bilo, da slovenistične okvire presega s stalnim vzporejanjem s tujimi primerki žanra in s sklicevanjem na tujo teoretično literaturo.

Za nagrado sem jo predlagal zato, ker me je z diplomsko nalogo, tj. strokovnim izdelkom, ki mu pripada status zadnjega, zaključnega dejanja študija, prepričala o svoji strokovni zrelosti in sposobnosti, da samostojno, kritično in samozavestno uporabi znanje, ki si ga je nabrala v času študija, in ker je znala poseči tudi po referencah, ki jih seznam obveznega berila za dosego diplome v stroki ne navaja.

Zoltan Jan

Predsednik Slavističnega društva Slovenije

Jezik in slovstvo, Letnik 45, 1999/2000, št. 7-8

Horst Dipping

UDK 811.163.6.367.626

TEHNIKA OZIRALNE ZVEZE IN OZIRALNI ZAIMKI

Pričujoči prispevek posvečam oziralnim odvisnikom. Čemu se ukvarjam z oziralnimi zaimki in zakaj se mi zdijo zanimive oziralne besede? Na to vprašanje obstajata vsaj dva odgovora. Prvi bi bil, da zato, ker se oziralna tehnika pri tvorjenju večstavnih povedi bistveno razlikuje od drugih tehnik tvorjenja povedi, drugi pa, da zato, ker se zdi, da ima slovenščina zanimiv sistem oziralnih zaimkov: *kdar*, *kdarkoli*, *kateri*, *čigar*, *kar*, *kjer*. ... ter posebno zanimiv status besede *ki*. Prispevek se omejuje na samostalniške in posamostaljene oziralne besede tipa *kdar*, *ki*, *kater*-, ob strani pa pušča prislovne (*kadar*, *kjer* ...) in privedniške zaimke (*kakrščen*, *kolikrščen* in *kater*-).

Jezik in slovstvo, Letnik 45, 1999/2000, št. 7-8

Bojana Stojanović - Pantović

UDK 82.02(497.11)"1910/1925"

METODOLOŠKI VIDIKI PREUČEVANJA SRBSKEGA EKSPRESIONIZMA

Prispevek osvetljuje ključne problemske nedorečenosti pri proučevanju ekspresionističnega gibanja v srbski književnosti. Določitev pojava zahteva distinktivno in niansirano rabo različnih kriterijev, zaradi katerih je uvrščen v vmesni položaj med obsežnejšima tipološko-estetskima pojmom modernizem in avantgarda. Pri tem ni mišljena samo eksplicitna, programska, temveč tudi pesniška, prozna in dramska praksa srbskih ekspresionistov.

Jezik in slovstvo, Letnik 45, 1999/2000, št. 7-8

Aleksander Bjelčević

UDK 821.163.6-141"17/18":801.65

UDK 245:284.1(=163.6)"17/18"

PROTESTANTSKI SILABIZEM

V peti pesmi pomeni silabizem to, da se besedni naglasi in poudarki v taktu pogosto ne pokrivajo. Silabičnost merimo z enostavno statistiko: koliko naglasenih zlogov je na posameznih zlogovnih položajih v verzih. Napake zaradi napačnega naglašanja lahko nevtraliziramo s primerjalnimi merilnimi: a) med protestantskimi in bolj ritmičnimi katoliškimi pesmimi 16. stoletja, b) med protestantskim verzom in prozo. Izkazuje se, da je protestantski verz manj ritmičen od katoliškega in da je ritmično enak protestantski prozi.

Jezik in slovestvo, Vol. XLV (1999/2000), No. 7-8

Bojana Stojanović - Pantović UDK 82.02(497.11)"1910/1925"

METHODOLOGICAL ASPECTS OF RESEARCHING SERBIAN EXPRESSIONISM

The article highlights the key open problems in research on the expressionist movement in Serbian literature. A discriminative and delicate application of a set of criteria can help us define and describe the phenomenon, placing it between the better identified and more extensive aesthetic typology concepts of modernism and avant-gardism. This does not refer only to the explicit, programmatic orientation, but also to the poetic, prose and dramatic practice of Serbian expressionists.

Jezik in slovestvo, Vol. XLV (1999/2000), No. 7-8

Horst Dippong

UDK 811.163.6:367.626

THE TECHNIQUE OF THE RELATIVE RELATION AND RELATIVE PRONOUNS

The article deals with relative clauses. In the formation of complex sentences, the relative technique is fundamentally different from the other available procedures. In the Slovene language, it is additionally interesting because of its set of relative pronouns (*kadar, kdorkoli, kateri, čigar, kar, kjer* ...) and the unclear status of the word *ki*. The discussion is limited to the nominal and nominalized relative words of the type *kdor, ki, kateri*, leaving aside adverbial (*kadar, kjer* ...) and adjectival relative words (*kakršni, kolikšni* in *kateri*).

Jezik in slovestvo, Vol. XLV (1999/2000), No. 7-8

Aleksander Bjeležević

UDK 821.163.6-141"17/18":801.65

UDK 245:284.1 (=163.6)"17/18"

PROTESTANT SYLLABISM

In a song syllabism means that word stress and beat frequently do not coincide. Syllabicity can be measured with a simple count: we need to establish how many stressed syllables are there in individual syllabic positions in a line. Errors due to incorrect stress assignment can be neutralised with comparative analyses of: a) protestant songs and more rhythmic Catholic songs from the 16th century; b) protestant verse and prose. The results show that the protestant verse is less rhythmic than the Catholic one, but rhythmically the same as protestant prose.